

Barkóczy Janka

EZERSZEMŰ FILMHÍRADÓ

Vizuális propaganda
Magyarországon
1930–1944

MMA Ösztöndíjas Tanulmányok 11.

Sorozatszerkesztő:
Kocsis Miklós és Kucsera Tamás Gergely

Olvasószerkesztő:
Balogh Csaba

1. Falusi Márton (szerk.): *Túl posztokon és izmusokon. Művészetelméleti tanulmányok*
2. Cseke Ákos: *Igaz szó, igaz élet. A kései Foucault és az igazság története*
3. Szilveszter László Szilárd: *Félúton Eg és Föld között. Identítasalakzatok a második világháború utáni erdélyi lírában*
4. Farkas Szilárd: *Nihilizmustól a krizeológiáig. Válságértelmezések a XX. századi magyar filozófiában*
5. Rippl Dóra: *„... jártam ott, hol nincs világos, nincs sötét...” Filozófia, lélektan, metafizika Babits irodalomelméletében*
6. Windhager Károly Ákos: *Viviente e moriente. 1956 emlékezete a komolyzenében*
7. Pető Zoltán: *Edmund Burke és kritikussai: Egy XVIII. századi politikai elmélet esztétikája*
8. Tóth Gábor: *A tömeg- és az elitművészet ellentétének esztétikai jelentése és társadalombölcseleti szerepe Ortega, Spengler és Walter Benjamin filozófiájában*
9. Mórocz Gábor: *Túl a diszharmónián. Az esztétikai létmód problémája Péterfy, Asbóth, Justh és Gozsdu esszéesztikus írásaiban*
10. Kulin Borbála: *Etikum és esztétikum kapcsolata Illyés Gyula életművében*

BARKÓCZI JANKA

Ezerszemű filmhíradó Vizuális propaganda Magyarországon 1930–1944

MMA MMKI – L'Harmattan

Budapest, 2017

A kötetet az MMA Titkarsága megbízásából kiadja
az MMA MMKI és a L'Harmattan Könyvkiadó.

© Magyar Művészeti Akadémia Titkarsága, 2017
© Magyar Művészeti Akadémia
Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017
© L'Harmattan Kiadó, 2017
© Barkóczi Janka, 2017

ISBN 978-963-414-164-8

ISSN 2416-3589

Somogyi-könyvtár, Szeged

S000629824

L'Harmattan France
5-7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris

T.: 33.1.40.46.79.20
Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 TORINO

Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email: harmattan.italia@agora.it

MMA MMKI
1121 Budapest, Budakeszi út 38.
L'Harmattan Könyvkiadó
1053 Budapest, Kossuth Lajos utca 14-16.

A kiadásért felel Kocsis Miklós, az MMA MMKI igazgatója
és Gyenes Ádám, a L'Harmattan igazgatója.

TARTALOM

Bevezetés	7
A hazai filmhíradók kutatása	10
Kis híradótörténet: A millenniumi ünnepségektől a rendszerváltásig ...	15
A híradózás úttörője: a Magyar Film Iroda	22
Híradó a filmpiacon	25
Kozma Miklós, a filmhíradó atyja	30
A filmhíradók útja	37
Nemzetközi viszonyok, cserekapcsolatok	40
Filmújság, az új sajtó	50
Egy misszió: a filmhíradók és a filmmúzeum ügye	53
Hírforma és filmforma	57
Vizuális és verbális attrakciók	63
A hír szimbolikája	66
A filmhíradók rituális értelmezése	67
Tartalmas érvek	69
Női szerepek a <i>Magyar Világhíradók</i> ban	71
Az 1933-as év	77
A nevelés kérdése	81
A marseille-i példa	84
Filmhíradó – a meggyőzéstől a manipulációig	88
Vizuális érvelés a főcímekben	91
A budapesti híradómozik	95
Rendkívüli idők, rendkívüli feladatok	98
Híradók a cenzúra előtt	102
A filmriporter fegyvere	108
Vkf 6. osztály: a Honvéd Haditudósítók	110

A másik front	112
Harctérrel a kiállítóterbe	115
Apokalipszis, most	119
Befejezés	125
Melléklet	127
A vizsgált filmhíradók forrása	127
Hivatkozott filmhírek	127
Források	129
Felhasznált irodalom	132

A filmhíradó a két világháború közötti Magyarországon olyan új tömegkommunikációs eszköznek számított, amely az információközlés és a befolyásolás lehetőségeit korábban nem ismert távlatokkal bővítette. Az írott sajtó és a rövid idő alatt népszerűvé váló rádió szerepét nem vehette át, és azok hatékonyságát – technikai korlátai következtében – nem érthette el, de egyedi adottságai révén hamar a tájékoztatás és tájékozódás fontos, közkedvelt csatornájává lépett elő. A kezdetben rendszertelenül és különböző fórumokon bemutatott tudósítások fokozatosan épültek be a híradó formájába, amely a média egyik legszilárdabb műfaja lett. A rövidebb hírekből összefűzött, rendszeresen megjelenő anyagok nemcsak a születésük történelmi pillanatait rögzítik, de sorozatként és önállóan is történetet írnak.

A híradótörténet kutatása a történettudomány, kommunikációtudomány és esztétika izgalmas határterületén helyezkedik el, belőle egy-egy nemzet médiatörténetén kívül a sajtó és a hatalom viszonyára, valamint az értékrendek, hangsúlyok és esztétikai rendszerek alakulására is következtethetünk.

A híradó szerkesztői az őket körülvevő világ mozgóképes ábrázolásának fontos letéteményesei, akik egyszerre tükrözik és formálják közönségük identitását. Az általuk készített anyagok alakítják a közbeszédet, és ezzel a társadalom különböző rétegei számára viszonyítási pontot, közös szellemi fórumot teremtenek. A híradóba kerülő hírek kiválasztása, a fontos és kevésbé fontos információk világos elkülönítése kijelöli a nézőpontokat, és megpróbál eligazítani egy átláthatatlanul összetett világban. Azonban az időkorlátok megkövetelik az egyszerűsítést, az ábrázolt események tömörítését, sűrítését, ezért a készítők a sokrétű jelentéseket gyakran egy-egy képbe vagy vizuális elembe vonják össze.

Tehát a híradó elsődleges módon kötődik a valósághoz, de annak ábrázolása mellett létrehoz egy sajátos szimbolikus tartományt is, amelyben a jelképek egész hálózatát alkalmazza. Ezek a szimbólumok dinamikus kölcsönhatásba lépnek a társadalmi kommunikáció egyéb színtereinek elemeivel, és aktívan részt vesznek a csoportot összetartó erő megteremtésében, a közös tudás fenntartásában és átörökítésében. Ezért a régmúlt korszakok híradói

a tényanyag ismertetésén túl a nemzeti önazonosság fontos tanúivá válnak, amelyekből bonyolult társadalmi és kulturális folyamatokra is következtethetünk.

A közép-európai régióban viszonylag kevés publikáció született a filmhíradók történetéről, noha a német, angolszász és francia szakirodalom kifejezetten bőséges. Az általam kutatott időszak a hazai hangos híradók 1931-es megjelenésétől a Horthy-korszak végéig, 1944-ig tart, és egy meglepően épen maradt, gazdag korpuszra támaszkodhat.¹

E másfél évtizedben bemutatott híranyag koncepciózusán támogatta azt a felfogást, amely a nemzeti identitást a képi reprezentáción keresztül határozta meg. A híradók közvetítésével bevezetett és népszerűsített jelképek gyorsan beépültek a közgondolkodásba, és azt több szinten is megtermékenyítették. Az új médium eszköztára alkalmas volt a befogadók attitűdjének formálására, és aktivizáló, mozgósító funkcióit kihasználva a propaganda eszközévé is válhatott. Ezt a lehetőséget erősíti az a nézet, miszerint a szó-rakoztató célú fikciós alkotásokkal szemben az ismeretterjesztő és tájékoztató szándékkal készült mozgóképek piaci termékként kevésbé életképesek, ezért nagyobb arányban szorulnak állami támogatásra, és kiszolgáltatottabbak az aktuális hatalom esetleges befolyásának.² Mivel a történeti és propagandatörténeti szempontból egyaránt komoly forrásértékkel bíró, rendszeresen megjelenő filmhíradók intézményi háttere hazánkban már a kezdetektől félhivatalos állami kötődéssel épült ki, a benne rejlő agitációs erőt az ágazatban dolgozó, vezető pozíciót betöltő szakemberek idejekorán felismerhették, és esetenként alkalmazhatták is. Az alaposabb elemzés arra is rávilágít, hogy az ideológiai befolyás mértéke hogyan és milyen irányba változott az idő múlásával.

Az értekezés a Magyar Film Iroda (MFI) 1931 és 1944 között *Magyar Világhíradó* néven forgalmazott mozgóképeinek tartalmi és formai jellegzetességeit feltárva mutatja be egy izgalmas médiatörténeti időszak néhány fontos állomását, a zsáner hazai fejlődésének jellegzetességeit. A kutatás remélhetőleg árnyaltabbá teszi a nemzeti identitás vizuális vetületének néhány kulcsfogalmát, és kiegészíti a Horthy-rendszer médiareprezentációjának ér-

¹ A szerző a filmhíradók kutatását a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskolájának hallgatójaként jelenleg is folytatja. A Magyar Film Iroda intézménytörténeti hátterének, a híradómozik és a haditudósítás történetének feldolgozásakor a Nemzeti Kulturális Alap alkotói ösztöndíjában részesült (3802/4301). A híradók vizsgálatához nélkülözhetetlen adatbázis elkészítésében nagy segítséget jelentett Kutassy-Fecske Veronika és Horváth Máté munkája, valamint fontosak voltak Dányi Beatrix, Fekete Bálint és Kurutz Márton szöveggel kapcsolatos észrevételei, amelyekért köszönetét fejezi ki.

² Zalán Vince (1983): *Fejezetek a dokumentumfilm történetéből*. Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, Bp., 21.

telmezését. Médiareprezentáció alatt azt a képet értjük, ahogyan a média, jelen esetben a filmhíradó, a valóságot ábrázolja, ez az ábrázolásmód pedig a rendszert érintve átfogóan és egyes elemeiben is elemezhető.

Az intenzíven fejlődő mozihálózat közvetítésével a társadalom széles rétegei találkozhattak ezekkel a képsorokkal, azonban a befogadással kapcsolatos személyes visszaemlékezésekre épülő kutatások ilyen időtávtól egyre kevésbé végezhetőek, így célszerűbb a filmhíradók struktúrájára és a bennük alkalmazott módszertani megoldásokra összpontosítani.

Fontos kiemelni, hogy ezek az anyagok professzionális környezetben születtek, mögöttük rendkívül stabil szervezeti háttér és a fejlődéssel minden szempontból lépést tartó modern technika állt. A filmhíradógyártás hazai apparátusának fejlettsége a térségben példaértékű volt, ezért több környező ország hasonló kezdeményezéseihez adott mintát. A jól működő produkciós és forgalmazási rendszer lehetővé tette, hogy a lakosság mind nagyobb része találkozzon a napi politikával valamilyen audiovizuális tartalom formájában, ez pedig hosszú távon is megváltoztatta a nézők viszonyát az egyes témákhoz.

Az itt áttekintett mintegy másfél évtized egységes vállalati háttere azonban korántsem jelenti azt, hogy maguk a híradók is egységes képet mutatnának, ezért a hangsúlyok változását szintén vizsgálni kell. A filmhíradó mint a vizuális kommunikáció egyik korabeli kulcsformája, első megközelítésben többek között a következő kérdéseket veti fel: Hogyan zajlik a gyártás, és melyek a hírforma jellemzői? Hogyan néz ki a bemutatott valóság a történet-tudomány egyes megállapításaihoz képest? Milyen társadalmi funkciói vannak ennek a médiumnak? Hogyan illeszkedik a híradó műfaj a nemzet kommunikációs színtereinek, különösen a nyilvánosság terének szövetébe?

A Magyarországon készített, valamint a hazánkban bemutatásra került filmhíradók gyűjtőhelye a Magyar Nemzeti Filmarchívum. Az archívum a kezdetektől 1945-ig, majd 1945-től 1991-ig kronologikusan csoportosítva kezeli az anyagokat, és külön gyűjteményt szentel a külföldön gyártott, majd különböző filmcsereegyezmények, importszerződések útján hozzánk kerülő híradóknak. A kutathatóságot megkönnyíti, hogy a filmhíradók feldolgozása és digitalizálása évek óta zajlik, így az újmédia lehetőségeit kihasználva az ómédia fontos forrásai ismét életre kelhetnek. A Neumann Nonprofit Kft. üzemeltetésében a Nemzeti Audiovizuális Archívum online adatbázisában 2009-től szabadon és korlátlanul elérhetővé tett anyagokhoz kapcsolódó szolgáltatás 2013-ban került az eredeti gyűjtemény kezelőjéhez. A *Filmhíradók Online* nevű weboldal (<http://filmhíradokonline.hu/>) elsősorban kutatási, oktatási és közismereti felhasználásra közli dokumentumait a korai filmhíradóktól kezdve, a feldolgozás előrehaladásával párhuzamosan pedig újabb és újabb mozgóképekkel egészül ki. A legkorábbi film jelenleg a Kino-Riport 1914 májusából származó tudósítása, a legkésőbbi pedig a *Magyar Filmhíradó* 1958 decemberében publikált 52. száma. A két időpont között szinte teljes épségben lelhető fel a Magyar Film Iroda gyártásában, 1924 és 1944 között készült sorozat, amely a korszak felbecsülhetetlen értékű tanúja.

A *Filmhíradók Online* a változó számú, átlagosan 5–8 hírt tartalmazó filmhíradókat a készítés időrendjében mutatja, a keresést pedig különböző alapadatokkal (a híradó sorszáma, a kapcsolódó földrajzi hely, a kapcsolódó személy, tematikus csoportosítás), szakmai és felhasználói címkékkel könnyíti. A kutatást nagyban segíti, hogy a mozgóképek mellett elérhető az inzertszövegek³ és az elhangzó szövegek, kommentárok leírata is, amelyek a Filmarchívum kézirattárában őrzött, előzetes cenzúra számára készülő jegyzőkönyvek segítségével még az elveszett anyagok tartalmi rekonstrukcióját is lehetővé teszik.

³ A filmképen olvasható szövegek megnevezésére használt szakkifejezés. Ezek többnyire a látottak jobb megértését segítő, azokat egyéb információkkal kiegészítő feliratok, főcímkék, tartalomleírások.

A téma feldolgozása elképzelhetetlen a filmhíradók gyártása köré szerveződő intézmények történetének vizsgálata és egyéb egykorú dokumentumok felkutatása nélkül. A produkcióért a korszak egészében felelős Magyar Film Iroda anyagait a Magyar Nemzeti Levéltár sajtógyűjteménye őrzi. A törvényi szabályozásban meghatározott ellenőrzés menetébe, a kiviteli engedélyekbe és a cenzúra esetleges indokaiba a Magyar Mozgóképvizsgáló Bizottság 1941 és 1949 között keletkezett általános iratai adnak betekintést. A személyekhez köthető forrásértékű dokumentumok között külön említést érdemel Kozma Miklós hagyatéka és Megyer Tibor operatőr visszaemlékezése.⁴ Utóbbinak a Magyar Nemzeti Filmarchívum kézirattárában található leírata a lassan iparrá fejlődő híradózás érdekes technikai részleteit árulja el. További fontos szereplője a korszaknak az egész életét a magyar film gyűjtésének és feldolgozásának szentelő Lajta Andor, aki ránk maradt kézírataiban, füzetiben elsőként kísérli meg a híradók tematikus rendszerezését. A fentiek mellett fontos információk – elsősorban a filmhíradók korabeli jelentőségét körvonalazó leírások – találhatók a párhuzamosan megjelenő nyomtatott sajtóban is, különösen az első ízben 1928-tól az 1938-as betiltásáig működő, Lajta által indított *Filmkultura*⁵ és az 1939-től 1944-ig megjelenő *Magyar Film* elnevezésű szaklapok egyes számaiban. A *Magyar Film* forráshasználatával kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy az az első zsidótörvényt követően felállított Színház- és Filmművészeti Kamarához kötődő sajtóorgánium volt, így a benne közölt anyagok elsősorban a hivatalos propagandát közvetítették, ezért annak éppen aktuális témáit és szempontjait emelték ki.

A filmhíradók kezelését és restaurálását jelenleg a Filmarchívum munkatársai végzik. A híradók történetével kapcsolatban mindenekelőtt a gyűjteményekben eligazító intézményi leírások és a kapcsolódó szövegek adnak útmutatást. Átfogó magyar híradótörténet azonban a mai napig nem készült. A gyűjtemény körül tevékenykedő szakemberek és a filmhíradókat forrásként felhasználó, különböző területekről érkező kutatók a kérdéses mozgóképek bizonyos elemzési lehetőségeivel és témáival kapcsolatban rendszeresen jelentetnek meg fontos publikációkat, de ezek az írások nem közvetlenül a filmhíradó médiumára összpontosítanak.

Az archív vizuális források kutatásával és elsősorban az oktatás területén történő felhasználásával, így szorosabban véve a filmhíradókkal is foglalkozik Fekete Bálint *A Horthy-kori filmhíradók kutatása és használata az oktatás-*

⁴ Megyer Tibor (1973): *A magyar filmhíradó és annak fejlődése egy operatőr szemszögéből és saját élményei alapján (1923–1961)*. Magyar Nemzeti Filmarchívum Könyvtára, Bp., Kézirat.

⁵ A *Filmkultura* a betiltást követően 1961-ben indult újra, jelenleg a Filmarchívum szakfolyóirataként a <http://www.filmkultura.hu/> címen online olvasható.

ban című cikke,⁶ amely felvázolja a korszak híradótörténetének főbb fordulópontjait, majd két háborús hír összehasonlító elemzésével illusztrálja a médium propagandaretorikáját. Szintén a háborús agitáció módszereit foglalja össze Bokor László kutatása,⁷ amely elsősorban a haditudósító egységek működésével kapcsolatban tartalmaz fontos információkat. Bokor maga is tevékenyen közreműködött a második világháború után készült filmhíradók gyártásában: 1950-től a *Magyar Filmhíradó* munkatársaként, majd főszerkesztőjeként. Gorda Éva értekezése⁸ szintén izgalmas részleteket tár fel a haditudósítók munkáját történelmi összefüggésekben is vizsgáló összefoglalójában, melynek fontos része a mozgóképes tudósítói szolgálat bemutatása.

Turbucz Dávid a Horthy Miklós imázsának alakulásához kapcsolódó kutatásai során jutott el a filmhíradókig, és azokat a korszak más médiumaival összevetésben készített keresztmetszet-elemzésekben használta fel a vezérkultusz működésének modellezésére.⁹ Sipos Balázs *Hogyan kerül(t) a jelentés a moziba? Amerika-képek és értelmezések a Horthy-korban* című cikkében az Egyesült Államok bemutatását vizsgálja 1931 októberétől 1934 végéig, kilencven vonatkozó tudósításban.¹⁰ Kurutz Márton filmtörténész és restaurátor Budapest városképét rendkívüli alaposággal írja le a híradó- és dokumentumanyagok ábrázolásában a kezdetektől 1945-ig.¹¹ Krasznai Zoltán monográfiája a nemzeti terület két világháború közötti térképes feldolgozásait elemzi különböző felületeken, így a filmhíradó – aktuális történeti pillanatnak megfelelően újragondolt – főcímeiben,¹² míg Szücs Györgynek a *Filmkultúrán* megjelent cikke az utolsó békeév, 1938 anyagát mutatja be röviden.¹³

⁶ Fekete Bálint (2014): A Horthy-kori filmhíradók kutatása és használata az oktatásban. *Médiakutató*, XV. évf. 2014/tél, 13–23.

⁷ Bokor László (1970): *A háborús propaganda szerepe a második világháború alatt (különös tekintettel a filmpropagandára)*. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Bp., Kandidátusi értekezés.

⁸ Gorda Éva (2012): *A magyar haditudósítás az első és második világháborúban*. Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Bp., Hadtudományi Doktori Iskola, Doktori (PhD) értekezés.

⁹ Turbucz Dávid (2010): Vezérkultusz és nyilvánosság. *Médiakutató*, XI. évf. 2010/nyár. http://www.mediakutato.hu/cikk/2010_02_nyar/08_horthy_miklos_husz_eves_evfordulo (utolsó letöltés: 2015.10.05); Turbucz Dávid (2011): *Horthy Miklós*. Napvilág, Bp.; Turbucz Dávid (2015): *A Horthy-kultusz 1919–1944*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.

¹⁰ Sipos Balázs (2013): *Hogyan kerül(t) a jelentés a moziba? Amerika-képek és értelmezések a Horthy-korban*. *Médiakutató*, XIV. évf. 2013/tavaszi, 21–40.

¹¹ Kurutz Márton (2001): Budapesti helyszíntár. Budapest a híradó- és dokumentumfilmek tükrében, a kezdetektől 1945-ig. *Budapesti negyed*, IX. évf. 2001. 1. sz., 19–45.

¹² Krasznai Zoltán (2012): *Földrajztudomány, oktatás és propaganda. A nemzeti terület reprezentációja a két világháború közötti Magyarországon*. Publikon, Pécs, 132–135.

¹³ Szücs György (1985): Filmhíradó, történelem, propaganda. *Filmkultúra*, XXI. évf. 1985. 9. sz., 17–20.

Említést érdemel még Perjési Zsuzsa publikációja, aki 2001-es beszámolójában a filmrestaurátor szemével vezet végig a *Vörös Riport* híradók felújításán.¹⁴

A European Film Gateway projekt keretében – az első világháború kitörésének századik évfordulója alkalmából – az Európai Unió támogatásával nagyszabású nemzetközi program valósult meg (EFG2014), amelybe Magyarország is bekapcsolódott. A program részeként válogatott archív anyagok kerültek a nemzetközi online gyűjteménybe, többek között egy 1915-ös magyar riport és egy IV. Károly koronázásáról szóló hosszabb összeállítás. Más első világháborús felvételek mellett ezeket is elemzi Pálffy Lajos a *Mandarchív.hu* honlapon közölt rövid cikkekből álló sorozatában.¹⁵ A híradógyártás körül tevékenkedő, a témában egyúttal publikáló szakemberek közül fontos kiemelni Molnár Istvánt,¹⁶ aki 1948-tól dolgozott a Híradó és Dokumentumfilmgyárban, 1949 és 1956 között a *Magyar Filmhíradó* főszerkesztője volt. Érdekes történeti adalékokkal szolgál a fentiekén kívül a Magyar Televízió *Anno – Mesél a filmhíradó* című sorozata, amely 2011 májusában indult, és félórás részeiben a filmhíradó bizonyos témáit (revizionizmus, az 1940-es és 1950-es évek mezőgazdasága, doni katasztrófa, divat az 1930-as években) meghívott szakértők segítségével dolgozta fel.

A filmtörténeti szakirodalom elsősorban a Horthy-korszak híradógyártásának intézménytörténetéről és törvényi háttéréről ad részletesebb képet. Az átfogó filmtörténeti kézikönyvek mellett említeni kell Sándor Tibornak a magyar film és a harmincas-negyvenes évek szélsőjobbaldali erőinek kapcsolatát vizsgáló munkáit,¹⁷ valamint Záhonyi-Ábel Márk kutatását, amely a Horthy-korszak első felének cenzúratörvényeivel foglalkozik, elsősorban a játékfilmek vonatkozásában.¹⁸ Alapvető monográfia továbbá az Ormos Mária

¹⁴ Perjési Zsuzsa (2001): *Vörös Riportok*. *Filmkultúra.hu*. 2001. <http://www.filmkultura.hu/regi/2001/articles/essays/perjesi.hu.html> (utolsó letöltés: 2015.09.27.)

¹⁵ Pl. Pálffy Lajos (2014a): *Ölni, Isten segítségével*. *Mandarchív.hu*. 2014. http://mandarchiv.hu/cikk/2856/Olni_Isten_segitsegevel (utolsó letöltés: 2015.09.13.); Pálffy Lajos (2014b): *Nagy volt rá a magyar korona*. *Mandarchív.hu*. 2014. http://mandarchiv.hu/cikk/2895/Nagy_volt_ra_a_magyar_korona (utolsó letöltés: 2015.09.13.)

¹⁶ Molnár István (1972): *Film és állambatalom Magyarországon 1900–1945. I–II*. Magyar Nemzeti Filmarchívum Könyvtára, Bp., Kézirat; Molnár István (1983): *Adalékok a hazai filmpropaganda történetéhez (1895–1945)*. *Módszertani Füzetek. Agitáció, Oktatás, Szemléltetés*. 1983/4. 31–37; Molnár István (1985): *Részletek a hazai filmkrónika krónikájából. Jel-Kép*, VI. évf. 1985/3., 119–125.

¹⁷ Sándor Tibor (1992): *Órségváltás: a magyar film és a szélsőjobbaldali harmincas-negyvenes években: tanulmányok, dokumentumok*. Magyar Filmarchívum Bp.; Sándor Tibor (1997): *Órségváltás után. Zsidókérdés és filmpolitika 1934–1944*. Magyar Filmarchívum, Bp.

¹⁸ Záhonyi-Ábel Márk (2012): *Filmcenzúra Magyarországon a Horthy-korszak első évtizedében*. *Médiakutató*, XIII. évf. 2012/nyár. http://www.mediakutato.hu/cikk/2012_02_nyar/12_filmcenzura_magyarorszagon (utolsó letöltés: 2015.10.05)

tollából született Kozma Miklós-életrajz,¹⁹ amely a médiavezér pályaképét vázolja fel nagy alapossággal, de a korszak nyilvánosságával foglalkozó egyéb művek is érintik Kozma filmhírgyártással kapcsolatos tevékenységét. A Magyar Film Iroda szerepével és a korabeli hírszolgáltatással kapcsolatban nélkülözhetetlenek a Magyar Távirati Iroda (MTI) történetét feldolgozó munkák.²⁰

A szereplők és intézmények azonosításában nagy segítséget nyújt a Castiglione Henrik és Székely Sándor szerkesztésében 1941-ben megjelent *Filmlexikon*, az újabb publikációk közül pedig Mudrák József és Deák Tamás kiadta *Magyar hangosfilm lexikona*,²¹ amely az 1931 és 1944 között eltelt éveket öleli fel, valamint a *Hangosfilm.hu* rendkívül gazdag ismeretanyagot közlő enciklopédikus adattára. A magyarországi filmhíradók teljes történetét a töredékesen megmaradt egykorú források, visszaemlékezések és a szakirodalom résztémákra vonatkozó megállapításai alapján lehet rekonstruálni. Bár az ágazat fejlődéséről teljes képet csak egy jövőben elvégzendő, nagyobb lélegzetű vizsgálat adhat, a főbb állomásokat és tendenciákat így is tanulságos áttekinteni.

KIS HÍRADÓTÖRTÉNET: A MILLENNIUMI ÜNNEPSÉGEKTŐL A RENDSZERVÁLTÁSIG

A *Képes Vasárnap* cikkírója 1937-ben – egy szemtanú fennmaradt leírásaira hivatkozva – történeti kuriózumként számol be az 1790 táján Bécsből Magyarországra érkező mutatványos Philidor Optikus Théátrumáról. A leírás szerint a tükrökkel kivetített látványosság „afféle világhíradó”, „kultúrfilm-pótlék” lehetett, amely a nyüzsgő Amszterdam és Granada látványától egy hajótörés teljes drámájáig számos lenyűgöző képpel mulattatta a nézőket, „s mely spektakulárumért nem lehet sajnálni a fizetést” sem.²² Az efféle kuriózumok iránt fogékony közönségnek ezután már csak száz évet kellett várnia arra, hogy az új találmány, az életképek rögzítésére minden korábbi vásári produkciónál és trükkös megoldásnál alkalmasabb filmszalag megérkezzen az országba, és egészen 1991-ig fontos nyersanyag maradjon a híradózásban. Alig pár hónappal a film sikertörténetét elindító első párizsi nyilvános vetítés után, az 1896-os millenniumi ünnepségek alkalmából jelentek meg először a Lumière-cég operatőrei a magyar fővárosban. A szakemberek a Royal Szálló kávéházában megszervezett, különleges élményt ígérő vetítések mellett ekkor készítették azokat a budapesti filmfelvételeket, amelyek az első magyar tárgyú archív mozgóképes dokumentumanyagoknak számítanak.²³

A mulattató attrakcióként, különlegességként felvezetett „aktualitások” a nézőben máshoz nem hasonlítható élményt, a valóság reprodukálásának korábban nem ismert, hiteles illúzióját keltették. A kezdeti előadások programjában túlsúlyban voltak a rövid, tényszerű tudósítások, a nem-fikciós és fikciós képsorok aránya a filmekben csak később és fokozatosan tolódott el az utóbbi felé. A kifejezetten szórakoztató célú celluloid dokumentumok úgy alakultak át visszafogottabb, elsősorban tájékoztató-informáló funkciójú kommunikációs eszközzé, ahogy nőtt a közönség mozgókép-értelmezési képessége, vizuális kompetenciája. A fikció és a dokumentum elválasztása eleinte korántsem volt magától értetődő folyamat; komoly tanulási munkát, a film

¹⁹ Ormos, Mária (2000): *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós: pokoljárás a médiában és a politikában. (1919–1941)*. PolgART, Bp.

²⁰ Elsősorban Pirityi Sándor (1996): *A nemzeti hírgyűjtemény története 1880–1996*. MTI, Bp. és Z. Karvalics László – Andreides Gábor szerk. (2006): *A Magyar Távirati Iroda története 1945–1948*. Napvilág – Magyar Távirati Iroda, Bp.

²¹ Mudrák József – Deák Tamás szerk. (2006): *Magyar hangosfilm lexikon 1931–1944*. Attraktor, Bp.

²² Siklóssy László (1937): Mozi Budán 1790-ben. *Képes Vasárnap*, 1937. június 13. http://www.fszek.hu/kivagatok/kivagatok/mozi_film_791_45/791-45-0001.html. (utolsó letöltés: 2015.03.24.)

²³ Kurutz: i. m.; Magyar Bálint (2003): *A magyar némafilm története*. Új Palatinus Könyvesház, Bp., 30–31.

működésének lényegét érintő szellemi kihívást jelentett. A valóságos eseménynek álcázott rekonstruált jelenetek, a megrendezett életképek ráadásul hamar a híradások részévé váltak, ami szintén nem segítette az egyértelmű viszonyítási pont megtalálását.

Ady Endre 1907-ben groteszk példával írta le, hogyan válhatott szélsőséges esetben egy-egy megrendezett jelenet egyik pillanatról a másikra valóságos aktualitássá:

„Hogy hogyan csináltat például egy budapesti utcai jelenetet a mozgófényképszínház, az magában is gyakran kész, kedves kis bohózat. Bohózat, amihez szereplők, sőt fizetett szereplők kellenek. Mert az még nem téma a mozinak, hogy lefényképeztetni a Teleki teret a maga publikumával. [...] Ugyancsak egy mozi számára kellett egy városligeti népeletkép mostanában. Többek között egy bódé előtt támadt, hirtelen parázs verekedésre volt szükség. A verekedésre szintén fizetett emberek voltak szerződötve. Afféle kedves, Városligetben otthonos naplopók. A fényképező masina előtt nagy verekedés támadt. Komoly pofonokat váltottak a legények. A többiről már a rendőrség emlékezik meg. A színészkedésből verekedők estig sem felejtették el a kapott üteseket, s este folytatták, de olyan komolyan, hogy vagy három fej léket kapott. Így ad a mozi az utcának alkalmat a színjátszásra, így ad új kenyérkereső módokat, s csinál néha tragédiákat is.”²⁴

Olykor azonban ennek ellentétére is akadt példa, így az elbeszélések szerint a helyi lakosok 1908-ban a kecskeméti földrengés és a korábban a moziban egy tűzhányó kitöréséről tudósító képek között láttak közvetlen kapcsolatot.²⁵

A korai filmemlékek közül mindenképp említeni kell a magyar operatőr-pionír Zitkovszky Béla 1906-os munkáját: vágatlan, statikus felvételeken örökítette meg II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai hamvainak hazahozatalát Kassán és Budapesten.²⁶

Az alkalmi vetítőhelyek és vándormozisok igényeinek kielégítésére hamarosan filmkölcsonzó vállalatok alakultak, amelyek maguk is foglalkoztak filmgyártással. Az őscégek közül a legfontosabb az 1908-ban alapított Projectograph Mozcófénykép és Gépgyár Rt., amelyet Ungerleider Mór és Neumann József irányított. Változatos profiljuknak – a moziüzemeltetés, filmforgalmazás és laboratóriumi munka mellett – fontos eleme volt az ak-

tualitások gyártása.²⁷ A vállalat munkájához kapcsolódnak többek között az 1912. május 23-i nagy budapesti tömegtüntetés, a „vérvörös csütörtök” fennmaradt képsorai, és számos olyan, elveszett felvétel, amelyek tartalmára ma már csak címük utal (*Az újpesti bankrablás, Vasúti szerencsétlenség Budapesten, Kacsavadászat a Velencei-tavon*). A Projectograph korai versenytársa a Fröhlich János és Fodor Aladár által 1913-ban indított Kino-Riport elnevezésű cég volt, amely először tett kísérletet híradók rendszeres megjelentetésére. 1914-ből megmaradt anyagain egy fővárosi párbaj, a legrégebben dolgozó budapesti tolonckocsis és a kocsiból a fogház előtt rugányosan kiugró diplomás kasszaőr, továbbá Lipót bajor királyi herceg és a Lánchíd, a Néppera udvarának próbák közötti izgalmas élete, a Barát-Fehéri sajtóper, Bachó István karmester és egy főkapitánysági árverés látható, utóbbi a következő évődő szöveggel: „Zajos árverés a főkapitányságon. Ki ad többet öngyilkosok revolveréért, Dunába ugrottaknak a hídon hagyott kalapjaiért, botjaiért, lopott kézikocsikért stb.” Az 1916-ig működő Kino-Riport 1915. május 30-án a budapesti tanács rendelkezésére készített *Könyörgő körmenet fegyvereink győzelméért* címmel riportot a főváros első világháborús úrnapi megemlékezéséről,²⁸ amelyet már másnap vetítettek a mozikban. Fröhlich és Fodor megbízható teljesítményének jutalmaként később az Uher Filmgyárral közösen elnyerte a IV. Károly és Zita királyné koronázási szertartásáról készítendő felvétel jogait, és ez az 1916. december 30-án született tudósítás fontos történelmi dokumentummá vált.²⁹

A háború kitörése és a közélet sűrűsödő témái hírkonjunktúrához vezettek, és a közönség igényeinek kielégítésére többen is bekapcsolódtak a gyártásba. A folyamatban vezető szerepet játszottak azok a vállalkozó kedvű lapok, amelyek példányszámuk növelése mellett az új médiummal és az ahhoz kapcsolódó szerkesztői részleg felállításával bővítették ténykedésüket. A *Pesti Napló* és *Az Est* a lapok kvázi mellékleteként egyenesen saját gyártású híradókat is készítettek, az utóbbi kiadásaiból az 1918 szeptembere és 1919 márciusa között készült húsz szám teljes egészében megmaradt. Bár *Az Est Film* híryanagában már felfedezhetők óvatos, a kormány politikáját támogató propagandisztikus elemek,³⁰ általában elmondható, hogy ebben az időben tisztult le a híradózás esztétikája, alakul ki a megjelenítésre érdemes és a kerülendő elemek íratlan katalógusa. Így történhet meg, hogy a népligeti rablógyilkos-

²⁴ Ady Endre (1907): Csirkefogás a mozi számára. *Budapesti Napló*, 1907. szeptember 14. = Kenedi János szerk. (1971): *Írók a moziban*. Magvető, Bp., 255–256.

²⁵ Magyar: i. m., 143.

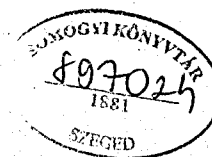
²⁶ Kőháti Zsolt (2008): *A mozgás balandó bája. Zemléni múzsa*, VIII. évf. 2008. 1. sz., 47; Kurutz: i. m.; Magyar: i. m., 50.

²⁷ Magyar Bálint a Projectographon kívül Narten György mutatványost, az egri Adler Miksát, a vajdasági Bosnyák Ernőt és a Felvidéken aktív Stumar-vállalatot említi. (Magyar: i. m.)

²⁸ Pálffy 2014b; Kurutz: i. m.

²⁹ Pálffy 2014a.

³⁰ Fekete: i. m., 15.

ságról szóló tudósítás – a bűnügyi hírekre a későbbiekben kevésbé jellemzően – még magát az áldozatot is megmutatja. A következő évtizedekben a sokkolás helyett a kötött szerkezet fenntartása, a híradó kommunikációjában inkább a szabályok és érdekességek, mint a közvetlenül bemutatott riasztó kivételek válnak fontossá. Ezért az „attrakciós” motívumok lassan kikopnak, a későbbiekben pedig csak kivételes esetekben jelennek meg.

Az 1910-es évek vége rövid ideig tartó pluralizmust engedélyezett a hírgyártásban, aminek megfelelően az előbb említett cégek mellett a Schwarzenberg vagy éppen a Star Film is előállt saját készítésű anyagokkal. Technikai lehetőségeik és elképzelésük a versenytársakéhoz hasonló. Az elkészült filmek jelentős különbséget leginkább az okoz, hogy az adott helyzetben az operatőr mennyire volt szemfüles, milyen ügyesen helyezkedett. Ennek bizonyítására jó lehetőséget kínál egyazon eseményről különböző cégek tudósításainak összehasonlítása, például a Magyar Köztársaság kikiáltásának 1918. november 16-án a Schwarzenberg, Az Est Film és a Star Film felvételeiben egyaránt rögzített képek.

A Tanácsköztársaság 1919. március 21. és augusztus 1. közötti hónapjai szintén nem múlhattak el megfelelő dokumentáció nélkül. A *Vörös Riport* elnevezésű sorozatnak húsz kiadása maradt fenn, amelyek készítéséhez a korábbi években némi tapasztalatot szerzett szakemberek közül többeket alkalmaztak. A Tanácsköztársaság az első állomása annak a folyamatnak, amely során a hatalom felismerte és tudatos ellenőrzés alá vonta a híradókban rejlő propaganda lehetőségeit. A Vörös Hadsereghez delegált tudósítók munkáját külön sötétkamerával ellátott vasúti kocsik könnyítették meg, és minden bizonnyal több dicsőséges katonai témájú jelenetet játszottak el utólag a kamera kedvéért, így például azt, amelyben *A Lenin-fiúk várják a lázadó monitorokat*.³¹ A hadihírek és frontképek mellett a szociális intézkedéseket bemutató anyagok kapnak komoly hangsúlyt, azon belül is a gyermekek minél teljesebb ellátásának célja (gyermekszínház, gyermeknyaraltatás, gyermeknap).

Az értékes információkat tartalmazó kópiákat a Horthy-rendszer indulásával egy időben a hatóságok lefoglalták, később pedig bizonyítékként használták a vörös rezsim kiszolgálói ellen indított eljárásokban. Miután Horthy Miklós több magas rangú közéleti személlyel együtt maga is megtekintette a filmeket, azok a bűnügyi múzeum gyűjteményébe kerültek megőrzésre. A filmek az 1950-es években bukkantak fel újra, felújításukra a 2000-es évek elején került sor. Azonban a munka során az egyes blokkokat a maguk eredeti formájában, viszonyítási alapot jelentő számozás híján már nem lehetett

rekonstruálni, így a fennmaradt változat utólagos, a ténylegeshez hasonlító kompiláció eredménye.³²

A Horthy-rendszer első éveiből két filmgyár, a Korda Sándor vezette Corvin és a Concordia két-két híradója maradt fenn. Az előbbi jóvoltából olyan emblematikus pillanatokat megörökítve, mint Horthy Miklós fehér lovas vonulása és híres, tetemre hívó beszéde – természetesen némán és csak az inzerttel jelölve – a Gellért-téren. A *Corvin Híradó* főcímén a képek készítőit is megnevezik, innen ismert, hogy mások mellett Eiben István, a *Hyppolit, a lakáj* és több tucat későbbi híres magyar játékfilm legendás operatőre is a kamera mögött volt. 1921-ben szintén a Concordia Film örökölte meg a magyar csapatok pécsi bevonulását és a pécsiek efölött érzett örömét, a következő év áprilisában pedig ismét ők mutatták be az Erzsébetvárosi Kör ellen elkövetett, több halálos áldozattal járó pokolgépes merénylet rombolását. A szörnyű bűncselekmény után a tudósítók a temetésre is kivonultak, ahol a gyilkos szélsőségeség ellen azonnal fellépő gróf Apponyi Albert mondott beszédet. A tudósítás érdekessége, hogy a némafilmben jellemző, de filmhíradókban szokatlan maszkolás technikáját alkalmazza, vagyis megfelelő optika híján úgy készít premier plánt Apponyiról, hogy a feje körül levő képrész kör alakban kitakarja.

Az állami háttérrel készülő rendszeres filmhíradók még a némafilmkorszak idején megjelentek, intézményi bázisukat a gyártás és forgalmazás teljes köréért felelős Magyar Film Iroda jelentette. Sorozatuk összesen 1084 kiadást élt meg, az első 397 némafilmes rész *Magyar Híradó*, a 398.-tól 1084.-ig, immár hangos formátumban, *Magyar Világhíradó* címen. A Magyar Film Iroda által publikált anyagok lefedik az itt vizsgált korszak egészét, közéjük három más jellegű és más hangvételű összeállítás, a *Hungarista Híradó* ékelődik 1944 október-novemberéből.

A világháborút követően a híradózásban is új idők jártak, a korábbi szervezet eredeti formájában kompromittálódott, a szakembergárda jelentős része maga is a háború áldozatává vált, vagy nem egy esetben elhagyta az országot. A Magyar Távirati Iroda érdekkörébe tartozó Magyar Film Iroda irányvonalát elsőként a belügyminisztersége idején beiktatott vitéz leveldi Kozma Miklós alakította, kisebb megszakítással egészen 1941-ben bekövetkezett haláláig. Őt egy rövid ideig dr. Wünscher Frigyes követte, majd 1942-től a katonai karrierjét a pozícióért megszakító, a kormányzó iránt mindenkiféle hű vitéz Náray Antal foglalta el a széket. Az intézmény történetében az

³¹ Magyar: i. m., 182. A monitor kifejezés jelentése itt lapos fedélzetű speciális hadihajó.

³² Perjési: i. m.

utolsó, rövid ideig regnáló vezető Keviczky Kálmán százados volt,³³ aki 1944. október 15-én, a meghiúsult kiugrási kísérlettel egy időben került e posztra.

A felszerelését végül a nyilas propaganda gyártására is kiadó, megbízhatatlanná vált MFI a háború után nem folytathatta tevékenységét. A cég irányítását a Magyar Kommunista Párt vette át. Az 1945. július 12-i igazgatósági ülésen Havel Béla elnökletével elfogadták azt az államkincstárral kötendő szerződéstervezetet, amely szerint a részvénytársaság „a politikai jellegű üzletágakkal (u.m. világhíradó, oktató- és kultúrfilmek, fényképhírszolgálat) a jövőben nem foglalkozik”.³⁴ A vállalat ügyköre előbb a Magyar Központi Híradó Rt.-hez került, amely 1945 őszéig tíz összeállítást készített *Heti Hírek* néven, ezt követően pedig a színre lépő pártok álltak elő saját sorozatokkal.

Az 1947-es évből a korszak egyik szakember szemtanúja, Molnár István, a Belügyminisztériumban közreadott cenzúrabizottsági határozatok alapján a következő filmhíradókat sorolta fel:³⁵ a Magyar Kommunista Párthoz köthető *MAFIRT Krónika* (Magyar Filmipari Rt.), a Független Kisgazdapárthoz kapcsolódó *Heti Filmhíradó* (Unió Film a Hunnia Filmgyárban), a Magyar Filmipari Rt. további produkciójában készülő *MAFIRT Világhíradó*, a *MAFIRT Élőújság*, a *Rajzos Krónika*, a *Nemzetközi Sporthíradó*, valamint a *Magyar Mezőgazdasági Művelődési Társaság Filmújságja* (Magyar Központi Híradó Rt. a Könyves Kálmán körúti filmgyárban). A Szociáldemokrata Párt is előállt saját anyagokkal, azonban ezek inkább csak nevükben idézték a műfajt, valójában önálló riportok voltak *Orient Híradó* néven.

A két világháború között jól működő ágazat eredeti koncepciójához visszanyúlva megszületik az 1948 során aktívvá váló Új Magyar Film Iroda (ÚMFI), amely már a központosítás felé vezető utat jelöli ki. 1948. március 19-től kormányrendelet dönt arról, hogy a *Magyar Híradót* minden moziban kötelező vetíteni. A filmszakma államosítása során egy ideig az összes filmes területet tömörítő Magyar Filmgyártó Nemzeti Vállalat tartotta fenn a híradók folyamatosságát, a híradózás monopóliumát pedig nemsokára a kötelékében megalakuló, 1950-ben felállított Magyar Híradó és Dokumentumfilmgyár szerezte meg. Itt – az 1956. október vége és decembere közötti időszak kivételével – 1991-ig folyamatosan publikáltak anyagokat, újabb, páratlanul értékes archív tömböt hozva létre ezzel. Az ideológiai váltás ellenére a két világháború között kiképzett értékes szakembergárdából sokakat sikerült

³³ Keviczky Kálmán (1909–1998) az 1940-es évek elején Bécsben, majd a berlini UFA cégnél folytatta filmtechnikai tanulmányait, innen hazatérve a Vkf. 6. osztályának produkciós vezetője lett. A világháború után az Egyesült Államokba emigrált, ahol UFO-kutatóként híressé vált.

³⁴ K 675 2. csomó 6. tétel – *Az 1945. július 12-i igazgatósági ülés jegyzőkönyve*.

³⁵ Molnár 1985: 120.

átmenteni, így nemcsak a *Rákóczi-induló* korábban márkajelzéssé tett főcímenéje került elő újra, de folytathatta a munkát a kezdetben mindössze telefonkészülékkel és a *Szabad Nép* aktuális számaival felszerelt szerkesztőségben Török Vidor, Kerti Lajos és Megyer Tibor.

A filmhíradó végét a technikai környezet átalakulása jelentette, hiszen a televíziózás és a videotechnika komoly versenytársat támasztott a majd százéves formátummal szemben. A televízió híradójával való összehasonlításból egy idő után óhatatlanul is a rövidebb, ritkábban cserélődő, fekete-fehér filmhíradó került ki vesztesen, ezért a korábban komoly tisztelettel övezett információs csatorna az 1980-as évekre egészen a merészebb mozisok „*Híradó nincs, percc van*” reklámszlogenjéig degradálódott.³⁶ Bár kitartó kísérletek történtek arra, hogy az ágazat fejlődését hátráltató rivalizálást valamilyen új megoldással gyümölcsöző együttműködésbe fordítsák – a filmhíradó archív felvételeit háttéranyagok készítésére használhatná a televízió híradója, a filmhíradó feladata a jövőben legyen inkább az elmélyültebb oknyomozás –, a formátumváltás kényszere végül eldöntötte a kérdést. Az 1991/24-es kiadással végleg megszűnt a *Magyar Filmhíradó*, és átadta helyét a *MOVI Híradó* immár videotechnikával készült felvételeinek.

³⁶ Bokor László (1984): Mozihíradó a tévé korszakában. Konfrontáció vagy békés együttélés? *Jel-Kép*, 1984. 3. sz., 43.

A Horthy-korszak hazai gyártású filmhíradói jellemzően egy céghez, az 1923. november 1-jén alapított Magyar Film Irodához kötődnek. A részvénytársasági formát öltő Magyar Film Iroda Rt. a Magyar Távirati Iroda érdekkörébe tartozott, olyan leányvállalatokkal együtt, mint a Magyar Rádió és Telefonhírmondó Rt., a Magyar Országos Tudósító Rt., a Magyar Hirdető Iroda Rt., a Nemzeti Gazdasági Bank Rt., „MONE” Orvosi Műszerüzem és Kórházberendező Rt., a Magyar Nemzeti Apolló Mozgófénykép Rt., a Star Filmgyár és Filmkereskedelmi Rt., a Szatmár és Bereg Nyomda és Lapkiadó Rt., valamint a Dunaposta Hírlaptudósító Rt. Az 1927-es alapszabály szerint a Magyar Film Iroda „ügyköre: Magyar tárgyú propaganda filmhírszolgálat belföldön, kisebb filmfelvételek készítése, azok kidolgozása, értékesítése, nyers- és készfilmek vétele és eladása és a mozgóképekkel kapcsolatos mindennemű hirdetési üzlet lebonyolítása”.³⁷

A Film Iroda pozícióját és későbbi szerepét az ötletgazda kiléte eleve meghatározta. A cég megalapítását a Bethlen-kormány Kánya Kálmán vezette külügyminisztériuma szorgalmazta, amelyhez a szükséges 150 000 pengővel egyenértékű összegből 60 000 pengőt egy titokzatos magánszemélyen, Ludinszky Lajoson keresztül biztosított. Az összeg a Ludinszky neve alá bejegyzett helyiség és berendezés átadásával került az MFI-hez, amelyért cserébe a cég részvényeket adott. Kánya szignója csak az eredeti részvényjegyzési íven szerepel, amit utóbb lecserélnek, a feltételezhető külügyi kapcsolat később mégis szemet szúr a Közérdekeltségek Felügyeleti Hatóságának. Az ügy nem kapott nagyobb publicitást, mégis azt igazolja, hogy a filmhírszolgálat politikai-külügyi kötődése az első pillanattól tény.³⁸

Az MFI-ben folyó munkát három alosztály: a heti híradókat gyártó film-, a sajtónak szolgáltató fénykép-, valamint a mozikban vetítendő reklámokért felelős reklámosztály szervezte meg.³⁹ Az 1880-ban indult, de 1921 májusában megújult MTI-t a kormány félhivatalos hírszolgálatként a Miniszterelnökség Sajtóosztálya felügyeli, ezért a hozzá kötődő cégek is érvényesek

³⁷ A Magyar Film Iroda Rt. iratai. MNL OL K675 1. csomó 1. tétel.

³⁸ Az eset leírását lásd: Ormos: i. m., 142.

³⁹ A Magyar Film Iroda Rt. iratai. MNL OL K675 1924, 1930–1946 *Bevezető szöveg*.

a működését szabályozó alapvetések: köteles a kormány közleményeit bel- és külföldre továbbítani, a kormányzati fórumok tudomására kell hoznia azokat a híreket, amelyek számukra érdekesek lehetnek, és ezeket kizárólag a hivatalosan engedélyezett formában közölheti. Első néma híradóját – akkor még *Magyar Híradó* néven – 1924. február 27-én jelentette meg egyetlen példányban, amelyet a fővárosi Décsi Moziban⁴⁰ játszottak le. A sikeres modell alapján egy-egy anyagból az év végére már négy, 1926 elejére hét kópiát készítettek, amelyekre országosan rendszeresen százhusz mozi tartott igényt. A néma filmhíradók vetítését a Magyar Film Iroda és a Magyar Mozgóképzemengedélyesek Országos Egyesületének közös kérésére a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelte el, és 1926. március 8-tól, vagyis a Magyar Film Iroda 108. filmhíradójának kiadásától vált kötelezővé a játékfilmek előtt.⁴¹ A híradók ügyköre később a Belügyminisztérium hatáskörébe kerül, és a kötelezővé tett híradók sorszámát az 1930-as években a *Belügyi Közlöny* rendszeresen publikálja.⁴² Az ország összes mozgóképzemeiben vetítendő filmhíradók játérendjét a Film Iroda készítette el, majd azt a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával megküldték minden területileg illetékes rendőrhatságnak. A rendőrség ezután bármikor ellenőrizhette, hogy a filmek valóban rendben leperegnek-e, ha pedig visszasságot tapasztalt, eljárást kezdeményezhetett. Mulasztás esetén akár a moziengedély visszavonására is sor kerülhetett. Tehát nem érte meg a hírek visszatartásával trükközni.

A *Magyar Híradó* néma változatát az indulást követően heti rendszerességgel adják ki, folyamatos megjelenésének egyik biztosítéka, hogy alkotói mindig rugalmasan alkalmazkodnak a technikai környezet változásaihoz. Az 1920-as évek végén az Egyesült Államokban kifejlesztett, sok kísérletezés után immár megbízhatóan használható hangosfilmes eljárás Magyarországon is megjelenik, és a külföldi példák nyomán egyértelmű, hogy a film ezzel az újítással teljesebbé válik. A *Filmkultura* 1930 januárjában már arról tudósít, hogy Horthy Miklós maga is megszólal a hangosfilmen, mégpedig a Fox Movietone Newsnak tudósító Hans von Pebal kamerája előtt.⁴³ A folyóirat az eseményt

⁴⁰ Ma: Művész Mozi (1066 Budapest, Teréz krt. 30.)

⁴¹ Molnár 1972: i. m., 85.

⁴² Pl. 98.104/1930 BM számú körrendelet (1930. márc. 14.), 109.570/1930 BM sz. körrendelet (1930. május 14.)

⁴³ Nagybányai vitéz Horthy Miklós, Magyarország kormányzója, magyarul és angolul megszólalt a hangosfilmen... *Filmkultura*, III. évf. 1. sz., 1930. január 1., 1–2. Az operatőr, Hans Pebal (1896–1956) a Fox kiküldött tudósítója volt, aki Magyarország, Ausztria, Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia területén készített anyagokat az amerikai megbízó számára. Filmjei között páratlan dokumentumok is megmaradtak, azonban a cikkből említett felvétel elveszett. Pebal önéletrajzi könyve *Ein Filmreporter erzählt... Seltsame Wege und Erlebnisse* címen 1948-ban jelent meg (Joh. Leon Sen., Klagenfurt).

különösen örömtelinek tartja, mivel ezzel nem kisebb személyiség, mint a magyar államfő lett az első, akivel itthon, magyarul, hangosfilmet rögzítettek. A szerkesztők címlapon közlik a felvételtől készült werkfotót, amelyen a kormányzó pozícióban áll a külsőben elhelyezett felvevőgép előtt, majd a kép után elolvasható a magyar és az angol nyelvű teljes beszéd. Horthy ebben örömet fejezi ki, hogy pont egy korszakalkotó amerikai találmány segítségével üdvözölheti az amerikai polgárokat. Majd a két nép szoros baráti kapcsolatát méltatta, végül Magyarország szépségeiről és vendégszeretetéről érkezett abban a reményben, hogy ezzel a távoli államokban élők kedvét is meghozza egy felfedező látogatáshoz. A ránk maradt leírás alapján a film egyértelműen a külföldi közönséget kívánta megszólítani, olyan országgépet erősítő reklámanyagnak készült, amelyet egyenesen a magyar állam első embere tolmácsolt. De a kormányzó gesztusa azért is jelentős, mert ezzel magát a médiumot is kiemelte, kimondatlanul is ösztönözve a hazai szakembereket, hogy felvegyék a versenyt a nyugati kollégákkal.

A *Magyar Híradó* sorozata az 1931. október 8-án bemutatott 398. kiadástól hangos verzióban, *Magyar Világhíradó* néven újult meg. Kiss Ferenc,⁴⁴ a Nemzeti Színház színésze az örömteli eseményt így konferálta fel:

„A szó vagyok. Az eleddig néma filmkrónikás szava, amely máttól kezdve minden héten belecsempül az önök fülébe. A filmkrónikás nem új ismerősük. Nyolc év óta minden héten megjelent önök előtt, hogy habár némán is, de az élet elevenségével pergesse le a magyar ünnepek és hétköznapi eseményeit. 1923 óta 397-szer rohant végig, e filmkrónika kereteiben a vetítövásznon fehér síkján a magyar élet. S e szüntelenül munkálkodó néma krónikás nem csak az önök szívéhez találta meg az ösvényt, de bátor szószólóként utat tört magának a külföldre is, s a tájékoztatás mellett, valójában történetet is írt. Megírta nyolc esztendő magyar történetét minden ivadék számára. Ma új lap kezdődik a krónikás életében. Azok, akik e híradót útjára bocsájtották, lépésről lépésre törő akarattal s a mozgóképszínházak vezetőinek lelkes és megértő segítségével megszólaltatták a néma híradót. Ez a megszólalás az akarat diadala. S győzelme annál szebb, mert Európában eddig csak Angliának, Németországnak és Franciaországnak volt hangos híradója. Máttól kezdve kibontja szárnyait a magyar híradó képein is a szó, és a magyar események mellett idehozzuk képben és hangban a külföld eseményeit is. A külföld képeit pedig nézzék és hallgassák azzal a biztató érzéssel, hogy cserébe a külföld híradóiban is megjelenik

⁴⁴ Kiss Ferenc (1893–1978): a színész, a Vigaszínház, a Magyar Színház és a Nemzeti Színház tagja, 1939. január 2-ától a Színház- és Filmművészeti Kamara elnöke, a nyilas hatalomátvétel után a Nemzeti Színház igazgatója, majd színházügyekért felelős kormánybiztos. (Deák-Mudrák: i. m., 167.) A filmhíradókban rendszeresen feltűnik konferansziéként.

a magyar föld hangja és képe, hogy a hang és a kép szövetségével új és erősebb harcos küzdjön értünk és igazságunkért. Fogadják szívükbe ezt a megszólalt filmkrónikást úgy, miként azt néma elődjével tették, hiszen minden filmkockája és hangja önökért lendül útjára. Önökért és Magyarországiért!”⁴⁵

Híradó a filmpiacon

A hangosfilmre történő átállás az 1930-as évek elején viszonylag gyorsan lezajlott, mégsem volt mentes a gazdasági nehézségektől. Az új technika megdrágította a gyártást, az árat pedig a vetítésre kötelezett mozisoknak kellett kigazdálkodni. Az 1930-as évek első felében intenzív szakmai vita bontakozott ki a *Filmkultura* hasábjain a filmhíradók költségeinek fedezéséről. A Magyar Mozgóképüzem-engedélyesek Országos Egyesülete belátta a filmhíradó által is szolgáltatott nemzeti célok fontosságát, mégis felhívta bizonyos anomáliákra a figyelmet. Morvay Pál, az egyesület alelnöke kimerítően vázolta a problémát, amely betekintést nyújt a hírgyártás gazdasági hátterébe is.⁴⁶ A konfliktus kiindulópontja az volt, hogy a kötelező vetítéseket előíró rendelet arra is kötelezte az anyagokat átvevő mozikat, hogy az előállítási költségeket megtérítsék. A filmhíradók árát az MFI-nek kellett eljuttatni, a folyamatot felügyelő szerv az egyesület volt. Az erre delegált szakértői bizottság először meghatározta egy-egy híradó gyártási költségét, majd arányosan szétosztotta azt a filmszínházak között. Az összeg 1932 végén híradónként 6073 pengőre rúgott, azonban az év közben megszűnő vetítőhelyek, az időszakosan üzemelő mozik és a nyári szünet miatt ebből végül csak 5342 pengő folyt be. A jelentős deficit nyilvánvaló feszültséget gerjesztett a gyártó és a közönség számára szolgáltató vállalkozások között, az árból azonban ezután sem tudtak sokat lefaragni. Kozma Miklós így okolta meg, hogy miért nem kaphatják a mozik a kötelezően vetítendő anyagokat valamivel olcsóbban:

⁴⁵ MVH-398. (1938. október). Az eredeti híradó nem maradt fenn, rekonstrukcióját a tízéves hangos filmhíradó jubileumára készült második kiadás cenzúraengedélye tette lehetővé. A konferansz után Magyar Imre és cigányzenekara adta elő a Rákóczi-indulót, amelyet a közönség immár a moziban ülve is meghallgathatott. A filmhíradó hangosfilm-mesévé válásának nehézségeiről tudósít Megyeri: i. m. A visszaemlékezés szerint a hangos híradót hosszas kísérletezés után sikerült elkészíteni, de a technika még olyan bizonytalan volt, hogy a kép kópiáját és a hozzá tartozó hangszalagot utólag, egyszerű gemkapcsokkal csatolták össze.

⁴⁶ Morvay Pál (1933): A magyar híradó problémája és számszerű megvilágítása. *Filmkultura*, VI. évf. 12. sz., 1933. dec. 1., 3–4.

„A híradó önköltségi áron kerül a mozgókhoz, ezt az önköltségi árat a szakmának egy bizottsága a rendelkezésére bocsátott teljes üzleti könyv és egyéb anyag alapján állapította meg. Egészséges kereskedelmi elvek mellett tehát olcsóbbá már nem tehető, csak szubvencionálás esetén, melyet mi a magunk részére sem nem kérnénk, sem nem fogadnánk el. Itt felelek a következő kérdésre is azzal, hogy amennyiben a mozik száma Magyarországon szaporodnék, azért a híradót nem drágítanánk, ez esetben ugyanaz a költség több mozira oszlanék el.”⁴⁷

A panaszok nyomán 1933-ban felállított revíziós bizottság végül 5700 pengőben állapította meg az egy híradóra számítható költséget, mégpedig a következő tíz tétel alapján:

1. *A negatívfilm költségei* (350 m hangnegatív, 370 m képnegatív – 430 pengő).
2. *A külföldről érkező anyagok dublázásához felhasznált filmnegatív* (270 m – 130 pengő).
3. *A pozitívfilm ára* (a korábbi 13 példányt a mozik gyorsabb bemutatás iránti igényének megfelelően a bizottság felemelte 14-re – 955 pengő),
4. *Laboratóriumi díjak* (1030 pengő).
5. *Cenzúradíjak* (az egyenként megváltandó cenzúralapok miatt ez az összeg olykor magasabb mint egy egész estés játékfilmnél – 120 pengő).
6. *Hangosgép* beszerzési és üzemeltetési költsége (hangosautó karbantartása, üzemanyagköltség, levonva ebből az egyéb célú foglalkoztatásból származó hasznót – 1000 pengő).
7. *Személyi költségek* (870 pengő).
8. *Raktár- és irodahelyiség fenntartása, fűtés, világítás, telefon* (a Magyar Film Iroda „luxuriózus” épületének valódi költségei helyett alacsonyabb összeggel számolva – 110 pengő).
9. *Egyéb költségek* (okmánybélyeg, utazási költség, gramofonlemez stb. – 513 pengő).
10. *Külföldi anyag ára* (cserekapcsolatban nem elszámolható hírekért – 542 pengő).

Morvay cikke zárásaként maga sem tud jobb javaslatot a helyzet megoldására: a szünetelő és/vagy új mozik megnyitásával, a vetítőhelyek számának növelésével lehetne a terheket többfelé elosztani, hiszen azt el kell ismernie, hogy „a híradó szép és értékes anyagot ad a szakmának, az egyetlen jogos panasz az, hogy drága”.

⁴⁷ Kozma 1939b: 110.

Az évtized első felében elhúzódó polémia jól mutatja, hogy a termék kezdetben – a felemás üzleti modell és a filmipar egyéb ágazataiban megfigyelhető anomáliák miatt – a támogató törvényi szabályozás ellenére is nehezen állt meg a saját lábán. Noha a háborús konfliktussal együtt kitörő csillapíthatatlan híréhség később megoldotta a helyzetet, dr. Taubinger Zoltán igazgatósági tag még az 1935 februárjában tartott igazgatótanácsülésen is fejtegeti a témát:

„Vállalatunk immár 11 esztendő óta letéteményese a magyar képes hírszolgálatnak. A film nagy jelentőségű propagandaerejét úgy a külföldön, mint a belföldön a magyar kultúra és a nemzeti célok szolgálatában használja ki. Igazgatóságunk a Magyar Film Iroda közérdekű céljait mindenkor olyan módon igyekezett elérni, hogy azok mellett anyagi eredmény is mutatkozzék, bár kétségtelen, hogy a magyar propaganda érdekében olykor igen jelentős áldozatokat kellett hozni az anyagi eredmény rovására. Az elért nagy erkölcsi siker és a megnövekedett forgalom mellett ez ad magyarázatot a szerény anyagi eredményekre.”⁴⁸

A cég nemzetközi pozíciói ezzel együtt is folyamatosan erősödtek, és egyre többen voltak olyanok, akik átlátták a médiumban rejlő lehetőségeket. Badár István a *Tükör* című képes szórakoztató folyóirat hasábjain 1936 februárjában hosszasan méltatta a híradósok nagyszerű teljesítményét.⁴⁹ A közönség hozzáállásáról szólva megjegyzi, hogy „sokaknak az egész híradó tán nem is jelent többet, csak hogy vetítése közben a szeme jobban hozzászokik a sötéthez, maga kényelmesebben helyezkedhetik el az ülésen s illő módon fel tud készülni a majd következő nagy filmre”, és mit sem sejtjenek arról, hogy ezeknek az anyagoknak az elkészítése és a címzettekhez való eljuttatása hétről hétre komoly apparátus megfeszített munkáját igényli. A híradók összeállításának folyamatát csak az újságszerkesztés kihívásaihoz tudja hasonlítani, amely nagy körültekintést és a hazai és nemzetközi eseményekben való jártasságot igényel. Ideális esetben a végső válogatás úgy alakul, hogy az „ne legyen egyhangú, hogy a különböző érdeklődésekhez egyformán megtalálja az utat”. Érdekességként megemlíti, hogy a mozgókép zsurnalisztái e nehéz munka során nincsenek teljesen magukra hagyatva, hiszen az ország különböző tájairól hozzájuk érkező levéláradat bőségesen ellátja őket az újabb és újabb megörökítésre váró eseményekről szóló ötletekkel. Az ilyen ajánlatok nagy része a magyar hírek közé alapvetően nem kerülhetne be, a filmesek mégis sokszor kiszállnak a helyszínre, ha ott valami helyi különlegességet, a külföld számára egzotikumként eladható képsorozatot sejtjenek.

⁴⁸ MNL OL K 675 2. csomó 4. tétel – Az 1935. február 26-i igazgatósági ülés jegyzőkönyve.

⁴⁹ Badár István (1936): A magyar híradó. *Tükör*, 1936. február, 136–137.

Badár egyébként külön is hangsúlyozza, hogy a nemzetközi piacra milyen nehéz betörni, sőt, szerinte egyáltalán „nem túlzás azt mondani, hogy minden külföldi híradóban helyhez jutó magyar riport felér egy-egy kisebbfajta diplomáciai sikerrel”. A tagadhatatlanul fennálló gazdasági nehézségeket – kortársaival egybehangzó módon – szerinte is az okozza, hogy a készítők négyszáznál alig több rendszeresen vetítő mozira támaszkodhatnak az országban, és a nagy versenytársakhoz képest a stábnak egyéb téren is igen korlátozottak a lehetőségei. Míg egy nyugati operatőr szinte számolatlan mennyiségű nyersanyaggal forgat, magyar kollégája legfeljebb háromszoros túlforgatást kalkulálhat, mert egy-egy eseményre jóval kevesebb nyersfilmet kap. A szerző üdvözlí, hogy az MFI berkeiben dolgozó nyolc hivatásos riportert mellett már jelentkezik az utánpótlás, és szinte nincs olyan település az országban, ahol ne ismernék a fantasztikus külsejű, speciális híradós hangfelvevő kocsit. De azt sem rejti véka alá, hogy egyelőre a közönségnek és a lencsevégre kapott közszereplőknek szokniuk kell az új technika jelenlétét. Habár a tanulási folyamat gyors, a filmhíradósokkal való találkozás még nem megszokott, egyelőre a rutinosabb interjúalanyok is „idegenkednek tőle, zavarba jönnek tőle, mozgásuk elveszti közvetlenségét, beszédjük akadozóvá lesz”. A leírás érzéketlenül szemlélteti, hogyan illeszkedett be az új műfaj az ország már meglévő médiakinálataiba, hogyan zajlott lépésről lépésre az a folyamat, amelynek során nemcsak a kamerák előtti viselkedést, de a nézői magatartást és a gyártás leghatékonyabb módját is meg kellett tanulni. Ebben nagy szerepet játszottak azok a kultúrfilmek, riportfilmek és különkiadások, amelyeket a Magyar Film Iroda a főváros, a MÁV, a Külkereskedelmi Hivatal vagy éppen valamelyik minisztérium megrendelésére készített. Ezek a mozgóképek a biztos bevételen túl sokat segítettek a munkatársakat abban, hogy kikísérletezzék a híradós közlésmód leghatékonyabb formáit, és az így megszerzett gyakorlattal aztán a heti megbízatásaikat is minél gyorsabban, hatékonyabban és szakszerűbben végezhesék.

A Magyar Film Iroda kapacitásáról az 1930-as évek első felében a *Filmkultúra* az 500. jubileumi híradót és a cég működésének egy évtizedét ünneplő cikke tudósít. A fejlődést leginkább a feldolgozott filmnyersanyag méterszámával lehet mérni: míg 1924-ben mindössze 32 000 métert,⁵⁰ 1925-ben 63 000 métert, 1926-ban 83 500 métert, 1927-ben 153 800 métert, 1928-ban 194 900 métert, 1929-ben 247 300 métert, 1930-ban, kis visszaesséssel 224 800 métert, 1931-ben 251 800 métert, 1932-ben pedig már 390 271 métert dolgoztak fel

⁵⁰ 35 mm-es film esetében 1 percnyi vetítéshossz kb. 27 méter filmet igényel.

évente. Az első híradó 120 méter hosszú, később 150 méter, majd a hangos korszak első éveiben átlagosan 300 méter, azaz nagyjából 11 perc lett.⁵¹

A Magyar Film Iroda alapításakor az V. kerületi Sörház utca 3. szuterénjében kapott helyet, majd 1924-ben a Szerecsen (Paulay Ede) utca 52. alatti szállodaépület földszintjére költözött.⁵² Ezt követően székhelye az I. kerület Döbrentei utca 11. (1926–1928), a VIII. kerület Főherceg Sándor (Bródy Sándor) utca 7. (1928–1931), míg megtalálta végső helyét a csödbe jutott Pedagógiai Filmgyár volt főhadiszállásán, a IX. kerület Hungária-alsókerút (Könyves Kálmán krt.) 15. alatt. A filmkölcsonzó iroda a VII. kerület Erzsébet körút 45. alatt nyitotta meg kapuit 1939-ben. A műterem területe 27 x 12 méter volt, ehhez járult a 12 x 6 méteres szinkronterem. Két hangos filmfelvevővel rendelkezett, amelyekből a Tobis-Klang rendszerű német berendezés autóra szerelve járta az országot, és olykor kikölcsönözték a Hunnia játékfilmjeinek külső felvételeihez. A magyar fejlesztésű, Pulváry-féle felvevő a stúdióban állt a stábok rendelkezésére. A laboratóriumi munkát a Debie-típusú kopírozó, és szintén Pulváry Károly⁵³ találmánya, az automata hívógép tette lehetővé, amely az exponált filmtől elindulva, minimális emberi beavatkozással végezte az összes vegyi és szárítási folyamatot. A feliratozógép a külföldi anyagok átalakításához kellett, a jól felszerelt lámpapark pedig lehetővé tette a változatos körülmények között történő forgatást. A források az 1920-as évek végéről a Debie Parvo L típusú 35 mm-es felvevőjét említik, de használták még De Vry, Bell&Howell, Arriflex, 1935 után pedig Debie Super Parvo zöreijmentes kamerát. A Magyar Film Iroda első autója a magyar gyártású Magosix, amely elég nagy volt ahhoz, hogy az operatőröket és a felszerelést kényelmesen szállítsa, de 1931-ben Berlinből megérkezett a hangos filmfelvételekre átalakított Nag Protos gépjármű is.⁵⁴ Az apparátust kiegészítette továbbá egy trükk-kamerával ellá-

⁵¹ A magyar képes hírszolgálat fejlődése. Emlékezés az 500. Magyar Filmhíradó megjelenése alkalmából. *Filmkultúra*, 6. évf. 10. sz., 1933. október 1., 12–13.

⁵² A Film Iroda szervezeti felszereltségére vonatkozó adatok: Megyeri: i. m., A magyar filmtechnika legújabb alkotása: a Magyar Film Iroda új modern műterme és filmlaboratóriuma. *Filmkultúra*, VI. évf., 7–8. sz., 1933. július–augusztus 1., 20–21., hangosfilm.hu, Magyar Film Iroda Rt. (MFI) <http://www.hangosfilm.hu/filmenciklopedia/magyar-filmiroda-rt> (utolsó letöltés: 2016.09.01.)

⁵³ Pulváry Károly (1907–1999) hangmérnök, 1932-től a Magyar Film Iroda vezető technikus, majd igazgatóhelyettese, az 1940-es évek végén az Egyesült Államokba emigrált. A magyar hangosfilm elindulásában nagy szerepe volt, nevéhez fűződik annak a speciális hangrendszernek a kifejlesztése, amely lehetővé tette, hogy hazai szabadalom alapján, gazdaságosabban készülhessenek hangos mozgóképek. Mudrák-Deák: i. m., 252–253. Pulváry találmányainak szellemi tulajdonlása körül kialakult feszültségről Megyeri Tibor visszaemlékezése tudósít. Megyeri: i. m.

⁵⁴ A hangosautó a budapesti ostrom zűrzavarában sajnos nyomtalanul eltűnt, a Hárshegy környékén látták utoljára. Megyeri: i. m.

tott trükklaboratórium, a fényképosztály munkájához szükséges stúdió és teljes felszerelés, valamint a filmek tárolására alkalmas tűzbiztos raktárrendszer is.

Kozma Miklós, a filmbíró atyja

A Magyar Film Iroda és az MTI vezetésében a működési renden kívül személyi átfedés is volt, így például az MTI elnök-igazgatója, vitéz leveldi Kozma Miklós⁵⁵ és az ügyvezető igazgató, Wünscher Frigyes mindkét igazgatóságban helyet kapott. A mozgalmas karriert befutó, meglehetősen ellentmondásos megítélésű Kozma Miklós jelenléte emellett az egész korszakban fémjelzte a mozgóképes hír- és propagandaanyagok gyártását, hiszen szinte teljes életét egy magas színvonalon megszervezett és működtetett médiabirodalom kialakításának szentelte. A katonából lett kommunikációs szakember – aki komoly politikai pályát is bejárt – 1884-ben született Nagyváradon. 1919-től a szegedi Nemzeti Hadsereg Propaganda- és Védelmi Osztályának vezetője, Horthy kabinetirodájának munkatársa, majd 1920-tól a részvénytársasági formát felvevő Magyar Távirati Iroda elnök-igazgatója. Nevéhez fűződik a magyarországi hírszolgálat rendszerének teljes kiépítése, a rádió és a mozgóképes híryanagokat előállító egységek működésének professzionális megszervezése, így a Magyar Film Iroda felállítása is. A terület erejét korán felismerő, szigorú szakember elképzelései nagyban meghatározták a mozgóképes hírközlés ideológiájának főbb irányvonalát és a médiumok működésének alapvetéseit az egész korszakban. A halála után őt méltató egyik munkatársa szerint Kozma volt „a magyar lelkeséget sugárzó hazai filmgyártás megteremtője”⁵⁶.

Karrierje során két olyan tisztséget viselt, amely közvetlenül a nagypolitikához kötötte. 1935 márciusa és 1937 februárja között Gömbös Gyula, majd Darányi Kálmán kormányának belügyminisztere, 1940 augusztusától 1941. december 8-ai haláláig Kárpát-Ukrajna kormányzói biztosa. A két pozíció betöltése között jelentős változások történtek az országban, a hírszolgálat szerepében és Kozma attitűdjében is. Amikor belügyminiszteri kinevezését elfogadta, összeférhetetlenség miatt lemondott az MTI elnök-igazgatói posztjáról és a kapcsolódó cégeknél viselt funkcióiról. Miután elhagyta a belügyminiszteri széket, mielőbb vissza kívánt térni a vállalat élére, hogy folytassa

⁵⁵ Kozma Miklós életrajza és részletes pályaképe: Ormos: i. m.; Kozma hírelveinek bemutatása: Kotroczó Róbert (2001): *A nemzet hírfőnöke. Kozma Miklós hírelvei 1920–1942.* = Csermely Ákos – Sükösd Miklós szerk.: *A hír értékei. Etika és professzionalizmus a mai magyar médiában.* Média Hungária, Bp., 93–103.

⁵⁶ MNL K 675 2. csomó 6. tétel – Az 1942. március 10-i igazgatósági ülés jegyzőkönyve.

a munkát, ezért az elnök-igazgatói poszt ismételt betöltésére szerződést írt alá, 1937. március 1-jétől 1947. február 28-ig szóló érvénnyel. A cég körülményei időközben sokat változtak, a feladatok megsokasodtak, és a szervezeti keretek szűkösnek bizonyultak. A külpolitikai helyzet fenyegetővé vált, a felelősség megnőtt, és a rendkívül nagy munkabírású vezető egyre kevésbé vehetett részt személyesen a különböző ügyek intézésében. Az 1940. március 16-án tartott vezetői értekezlet alkalmával drámai hangon fogalmazta meg az ebből adódó problémákat.⁵⁷ Kijelentette: elérte az emberi teljesítőképesség végső határát, és kérte a többi vezetőt, hogy nélküle is kemény fegyelmet tartva, önállóan és nagy körültekintéssel dolgozzanak. Sajnálja, hogy már nem tud mindenkivel közvetlen kapcsolatban lenni, mint régen, és szinte könyörög azért, ha valaki ambiciózus és szorgalmas fiatal tehetséget fedez fel a besoroztak között, engedjen neki utat. A hatékonyság érdekében csak alaposan előkészített ügyeket akart látni, amelyek „a referáda kultúráját” hordozzák magukon, és kevés szóval, jó áttekintést nyújtanak. Rendet és kulturált munkamorált követelt, az udvariatságot, „a magyar hivatali gesztióban” oly jellemző hajlandóság lefelé a hetykeségre, nevetlenségre, felfelé a szervilizmusra, neki nem imponált. Óvatosságot és előrelátást szorgalmazott, egyúttal kérte a többieket, hogy kényes ügyekben önállóan és meggondolatlanul ne döntsenek. „Azt mindig meg lehet érezni, hogy miből lehet baj. Vannak olyan kérdések, melyeknél az első pillanatban látni lehet, hogy komplikáltak, és érezni, hogy úgy lehet belőlük”⁵⁸ – mondta intőn bizonyos korábbi balul elsült esetekre utalva. Ez a személyes hangvételű vállalati értekezlet leginkább azért fontos, mert jelzi azokat a belső problémákat, amelyek az új működési szintre lépő hírszolgáltató szervezetet abban az időben terheltek.

A fentiek ismeretében különösen ellentmondásos az a döntés, hogy Kozma a második kormányzati megbízásánál az elsőtől eltérően járt el, és ez nem jelentett összeférhetetlenséget. A kormányzói biztosi pozíció alkalmával, amikor az MTI és vállalatai igen kritikus napokat élnek, a már meglévő és a frissen kapott feladatkört párhuzamosan kívánja ellátni, így mindkét címet megtartja. „Én tehát kárpátaljai kormányzói biztosi minőségemben fizetést nem fogadok el, viszont semmiről sem mondok le. Ennek következtében a vállalat felsőbb vezetésében változás nem történik” – mondja a cég újabb vezetői értekezletén 1940. szeptember 12-én.⁵⁹ Döntése indoklásakor korábbi rossz

⁵⁷ Kozma Miklós (1940a): Vezetői értekezlet. 1940. március 16. = Kozma Miklós (1940): *Beszédek, cikkek, előadások 1935–1940.* A szerző kiadása, Bp., 205–216.

⁵⁸ Kozma 1940a: 212.

⁵⁹ Kozma Miklós (1940c): Beszéd a Magyar Távirati Iroda, a Rádió és vállalatainak vezetői értekezletén. 1940. szeptember 12. = Kozma Miklós (1940): *Beszédek, cikkek, előadások 1935–1940.* A szerző kiadása, Bp., 276.

tapasztalataira hivatkozik és arra, hogy ezekben az időkben mindennél fontosabb az egységes irányítás. A politikai témák kezelését napi szinten átadja Nelky Jenőnek, de biztosítja munkatársait, hogy igyekszik minél gyakrabban megszakítani kárpátjai kiküldetését, és Pesten járva tájékozódik az ügyek menetéről. Annak ellenére, hogy az általa beindított hírgépezet ekkor már minden kétséget kizáróan magától is működött, az elnök-igazgató kettős hivatali szerepköre alighanem hátrányosan érintette a kényes szervezeti egyensúlyt.

Kozma munkássága maradandó értékű a magyarországi tájékoztatás rendszerének kiépítésében, melynek azonban kétarcúságát is ki kell emelni. A komplex rendszerek gyors átlátására és létrehozására képes, sokoldalú személyiség elképzelései hosszú távon is meghatározták a hazai média működését. Bár karrierje során erősen foglalkoztatta a játékfilmes szektor – amiből kifolyólag több konfliktusa is volt az erre szakosodott, érdekszféráját féltő konkurens Hunnia Filmgyárral –, valójában a hírközlés és propaganda területén tudott kibontakozni. Az ő ötlete nyomán teszik kötelezővé 1926-ban a néma filmhíradók vetítését a mozik rendes programja előtt, amivel a Magyar Film Iroda produkciójában készülő anyagoknak biztos piacot, a lakosságnak új információs fórumot teremt. 1935. augusztus 1-jétől, belügyminiszterként, az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság (OMB) munkájának szabályozásakor, életbe léptette a vizsgálatra benyújtott filmek méterszáma után kötelezően megvásárolandó, árukkal a Filmipari Alapot gazdagító cenzúrajegyek rendszerét, amely alól a híradókat, oktató- és dokumentumfilmeket mentesítette.⁶⁰ Konceptiójának homlokterében a „nemzeti” filmgyártás megteremtése, a nemzeti értékek, nyelv és kultúra védelme állt,⁶¹ amelyhez közszereplőként és a névleg a magánszektorban működő vállalat vezetőjeként is ragaszkodott. Fontos irányelve, hogy az általa vezetett, a kormánnyal szerződéses viszonyban álló „félhivatalos” hírügyenökség és kapcsolt részei a nemzetközi piacot jelentő versenyszférában is megállják a helyüket. A médiabirodalmat a nemzeti értékeket saját meggyőződéséből képviselő, önállóan is életképes gazdasági társaság mintájára rendezte volna be, azonban ennek kivitelezését éppen a korszerű szolgáltatás magas költségei nehezítették.⁶² Az MTI hírelveiből a Magyar Film Iroda szerkesztési elveibe átkerülő elképze-

⁶⁰ 180.000/1935. BM sz., 180.100/1935. BM. sz.

⁶¹ Lásd az 1935. április 1-jén kiadott 174.951/1935. B. M. sz. rendelet, amely erősen szorgalmazta a magyar nyelvű és gyártású anyagok vetítését. Kozma tevékenységének szoros következményeként 1937-re már a magyar moziműsor 20 százaléka hazai gyártású, magyar nyelvű, 1200 m-nél (kb. 45 perc) hosszabb anyagokból állt.

⁶² Az MTI szervezeti felépítéséről és a „magángazdasági szervezetben közérdeket szolgáló” ügyenökség anyagi viszonyairól lásd bővebben: Pirityi: i. m., 71–92.

lései mindaddig többé-kevésbé következetesen megvalósíthatók voltak, amíg az 1930-as évek második felének nagypolitikai változásai miatt a központilag irányított állami propaganda jelentősége fel nem értékelődött.

Kozma – akinek pályája a hagyományos hírszerzés felől indult – 1920-tól két évtizeden át számos cikkben és nyilatkozatban bizonyította, hogy a hírszektor és a nyilvánosság legrejtettebb összefüggéseit is érti, és képes levonni azok gyakorlati tanulságait. Tisztán látta azt az átalakulást, amely az általa felügyelt orgánumok szerepének megváltozását eredményezte. Kozma hírelveit bemutató tanulmányában Kotroczó Róbert megállapítja, hogy a sajtófőnök a korszak kelet-közép-európai tömegtájékoztatásának első teoretikusa, aki Angliától Franciaországon át Németországig minden fontos nyugat-európai államba ellátogat, hogy szakmai látókörét tágítsa.⁶³ Pályája különböző szakaszaiban ellentmondásos viszony fűzte ugyanazokhoz a fogalmakhoz (pl. bizonyos megnyilatkozásaiban elítélte a sajtómonopóliumot, de saját tevékenysége éppen a hírmonopólium kiépítésére irányult), de írásban is gyakran dokumentált nézetei fontos szempontokat adnak a filmhíradók médiatörténeti és esztétikai értelmezéséhez.

A filmhíradók kutatásának kulcskérdése az objektív tájékoztatásra és a propagandára szolgáló elemek elkülönítése. Ezek rendezetlensége és eltérő erősségű jelenléte megnehezíti a kettő közötti határ kijelölését: vajon hol válnak el a világban zajló változások hű lenyomatát adó képsorok a világban bizonyos változásokat szorgalmazó pamfletektől – különösen ilyen magas szakmai színvonalon működtetett orgánum esetében?

Összességében elmondható, hogy a *Magyar Világhíradó* 1931-es megjelenésétől kezdve 1938-ig a nemzeti elvet általában szem előtt tartja, szélsőségekbe kevésbé bocsátkozik, de egyre dinamikusabban mozdul el az egyszerű tájékoztatástól a propaganda felé. Ez a tendencia 1938 után felerősödik, és egyre látványosabbá válik, míg nem a jól működő iparág világosan a propaganda csatornájává lesz. Hogy mi állhat ennek hátterében, arra Kozma megnyilatkozásai adnak magyarázatot, amelyek arra is rámutatnak, hogy mennyire fontos a szavakat a saját korabeli jelentésük alapján értelmezni.

Kozma szövegeiben a hírszolgáltatás és a propaganda szó számos esetben fordul elő, és ezek mindig nagyon határozott, világosan elkülönülő jelentéssel bírnak. A kettő közötti eltérést legjobban talán a Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam hallgatói számára tartott egyik előadásán fogalmazza meg.⁶⁴ Szerinte a hírszolgálat feladata, hogy „a világban bárhol megtörtént fontos

⁶³ Kotroczó: i. m., 93.

⁶⁴ Kozma Miklós (1940b): Nemzetközi hírszolgálat. Előadás a Közigazgatási Továbbképző Tanfolyamon. 1940. április 27. = Kozma Miklós (1940): *Beszédek, cikkek, előadások 1935–1940*. A szerző kiadása, Bp., 227–245.

eseményeket, tényeket összegyűjtse és kormányának, sajtónak és nagyközönségnek rendelkezésre bocsássa”. Ezzel szemben a

„propagandaszolgálat lényege nem az események ismertetése, hanem a saját helyzet megismertetésén túl igazságaink, céljaink elhíttatni akarása. A hírszolgálat tehát teljesen objektív, a propagandaszolgálat inkább szubjektív jellegű. A propaganda-szolgálatban magyarázunk és beállítunk, és felfogásunk helyességéről, igazságos és közhasznú voltáról akarunk meggyőzni másokat. A propaganda sokszor megtévesztésekkel is dolgozik, éles, erős beállításokat is megengedhet magának; a hírszolgálat ezt sohasem teheti”.

Lényeges a két kommunikációs forma elsődleges célközönségének a megkülönböztetése. A hírszolgálatnak elsősorban az ország vezetése felé kell objektív információkat továbbítani, hogy a kormány a sorsdöntő kérdéseknél teljes felelősséggel dönthessen. A jó hírszolgálat jó kormányzati munkát eredményez. Hogy az összegyűjtött hírekből mi kerül a nagyközönség elé, az komoly mérlegelés után, megbízható és a kormányzati célokkal azonosuló szerkesztői munka eredménye, tehát a kínálat ettől kezdve már politikai szempontokat is érvényesít. Kozma a politikusokat is óvja, nehogy a különböző fogalmakat összemossák: túlságosan ügyes propagandájukkal még magukat is összevarhatják, annak pedig végzetes következményei lehetnek.

„Különösen a mai időkben szeretnék hangsúlyozottan rámutatni arra, hogy országot vezetőket a propagandát mint eszközt felhasználhatják arra, hogy bizonyos irányban népüket vagy másokat befolyásoljanak, de számukra annál fontosabb és nehezebb, hogy a mások számára csinált propagandájukkal önmagukat ne hagyják befolyásolni, mert helyes nagypolitikai elhatározások csak abszolút tárgyilagos alapon hozhatók.”⁶⁵

Egy 1940-ben tartott vezetői értekezleten a vállalatok szerepéről szólva már sarkosabban fogalmaz:

„Hogy a lapok felé mi megy ki a Magyar Távirati Iroda által az objektivitás jegyében összeszedett anyagokból – az már politikum, ami pedig a kormány dolga. Sem a Magyar Távirati Irodában, sem a rádióban egyetlen hír se ment ki, amit a sajtófőnök vagy más illetékesek kíváncsiaknak nem tartottak.”⁶⁶

⁶⁵ Kozma 1940b: 228.

⁶⁶ Kozma Miklós (1940d): Vezetői értekezlet. 1940. június 18. = Kozma Miklós (1940): *Bevezetők, cikkek, előadások 1935–1940*. A szerző kiadása, Bp., 261.

A gyűjtés tehát objektív, a közreadás nem, ahogy azt később ismét megerősíti. „Ez is azt mutatja, hogy minket mint instrumentumot fel lehet használni a helyzetnek megfelelő intenzitással, de a vezető elv akkor is és mindig az, hogy objektíve gyűjtjük össze a hírszolgálatunkban nem hazudunk.”⁶⁷ Mindez a filmhíradók értékelése szempontjából azért lényeges, mert azok közvetlenül a Magyar Film Irodától kerültek a közönséghez, a mozitulajdonosok csak vetítették őket, de szigorúan tilos volt az anyagokon bármit is változtatniuk. Míg a sajtóhírek a lapok szerkesztőségén is átmennek, a híradók (és a szintén az MTI érdekkörébe tartozó Rádió Rt. műsora) egyenesen a Kozma által irányított vállalatától jutottak a célcsoporthoz, így a „politikum” jegyében meghozott szerkesztői döntéseket közvetlenül érvényesítették. Tehát a filmhíradók a vizsgált korszak különböző időszakaiban eltérő mértékben, de egyértelműen a propaganda szolgálatában álltak.

Kozma Miklós – a tárgyilagosság erényét, de a befolyásolási technikákat is jól ismerő szakemberként – élete utolsó pillanatáig vezette az MFI-t: nagy felelősséget viselt abban, hogy a filmhíradó különleges, közvéleményt formáló médiuma a kritikus években milyen értékrendet és világméretet közvetített. Megszólalásai a tájékoztatás ideájáról és a híradások szerepéről való korabeli gondolkodásról tudósítanak. Ezekben a proklamációkban a hírszolgálat mint küldetés, mint fontos és nagy józanságot kívánó feladat szerepelt, gyakran a harc és a fegyverek fogalmait idézve. Minden diplomácia sikerének feltetele „a gyors, pontos és objektív hírszolgálat”, amely a megfelelő technikai felszereltséggel rendelkezik, „soha el nem lankadhat, napról napra egyformán frissnek, ütemesen lüktetőnek, élénknek kell lennie. A mai technikai fejlettség mellett a magyar hírszolgálat lényegesen már nem fejleszthető.”⁶⁸ A hírszolgálatnak szorosan együtt kell dolgoznia a sajtóval, a hírközlő médiumokkal, és ismernie kell azok igényeit. Fontosnak tartja a propaganda eszközeinek használatát, de azok kifinomultabb formáit részesíti előnyben.

„A háború utáni Európában mindenki propagandát csinált, és ennek a propagandának az volt a lényege, hogy mindenki belekiabálta hangosan a világba, mint valóságot, azt, amit megvalósítani szeretett volna... A propaganda ezen egyszerű eszközeinek ideje elmúlt. Kezdeti sikereket nagy áldozatok árán még mindig el lehet érni, de azután elkerülhetetlenül bekövetkezik a súlyos visszahatás...”

Például a kisantant sajtóorgánumai ott követik el a hibát, hogy sokszor eltúlozzák a vádak, pedig a kevesebb ezen a téren is több. A marseille-i merényletet követő sajtóháború kapcsán viszont erősen bírálja a hazai viszonyokat:

⁶⁷ Kozma 1940d: 262.

⁶⁸ Kozma 1939b: 124.

„Budapesten voltak sajnos sokan, főleg az úgynevezett »jobb társaságokhoz« tartozó hölgyek és urak között olyanok, akik a hamis hírek hordozásában és a hazug szenzációk könnyelmű terjesztésében bámulatos buzgóságot fejtettek ki. Sajnos sok enervált, rossz idegzetű, lehetetlenül felnevelkedett, soha nem olvasó és nem gondolkodó ember él közöttünk, akik a maguk társadalmi életében megszokták a hírhordozást, a traccsot, a félelem nélküli világba beszélést, akik aztán az ilyen komoly és válságos időkben politikai térre is átviszik elfajult szokásaikat, s elképzelni sem tudják, hogy felelőtlen magatartásukkal milyen nagy károkat okoznak... Jó külpolitikát csak fegyelmezett nemzettel lehet csinálni s nem hisztérikus, a levegőbe százféle jelszavakat kiabáló alakatlan tömegekkel.”⁶⁹

A szerkesztés (és a befolyásolás) lehetséges technikái közül kiemeli a rövidítést és a magyarázatot, fontosnak tartja a források többkörös ellenőrzését és annak tudatosítását, hogy a közönség sokszínű, tehát csoportjai eltérő hírigénnyel bírnak.⁷⁰

Az általa felügyelt médiumok közül a rádió áll a legközelebb a szívéhez, mert azt tartja az egyik leghatékonyabb kommunikációs eszköznek. A rádióadásai a határon túl élő lakosságot is könnyen elérik, segítségével a revíziós célok megvalósításáig a nehezen elérhető helyekre is közvetíthető és ott fenn tartható a magyar kultúra. A rádióműsorokból igyekszik minél jobban kivonni a napi politikát (politikai viták közvetítése elől például elzárkózik), azokon keresztül inkább kultúrmissziót folytat. A rádió és az MTI működésének hatalmas előnye az ideális hírszolgálat kulcselemét adó gyorsaság, ami a korlátozott példányszámban előállított filmhíradókról már nem mondható el. A másik lényeges különbség a filmhíradó és a hírek megjelenésének többi formája között, hogy az MTI és a rádió esetében – a gyorsaság megőrzése céljából – nem volt külső cenzúra, amíg a filmhíreket egy hosszadalmas folyamat során minden esetben be kellett mutatni engedélyeztetésre egy MFI-től független ellenőrző szervnek, az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottságnak. A másik két esetben a cenzúrát „a miniszterelnökséggel és a külügyminisztériummal való állandó érintkezés” pótolta.⁷¹ Miért volt a nyilvánvaló nehézség ellenére fontos a filmhíradó gyártása? Miben nyújtott mást a celluloidon megjelenő hír, mint a többi?

⁶⁹ Kozma (1939c): 154. Kozma a fővárosiakat egyébként ezen kívül is rendszeresen ostromozza pletykás és az információkkal felelőtlenül bánó természetük miatt.

⁷⁰ Kotroczó: i. m., Kozma 1940b.

⁷¹ Kozma 1940b: 243.

A filmhíradók útja

A filmhíradók szerepének megítélésakor figyelembe kell venni megjelenésük média- és befogadási környezetét. Az ország különböző vidékein élő és eltérő iskolázottságú nézők ugyanazokat a képsorokat másképpen értelmezheték. Ezért a híradó szerkesztőinek egyik célja már a kezdetektől a lehető legtisztább és legegyszerűbb forma megtalálása volt, ami óhatatlanul is bizonyos sablonok kialakításához, túlzott egyszerűsítéshez vezetett. A némafilm korában nehezítette a helyzetet, hogy a mozilátogatók még nem járatosak az új médiumnak számító mozgóképpel értelmezésében, sőt, egy részük esetleg olvasni sem tud. A jelenetek közé, a filmhírek elé beiktatott szöveges inzertek eligazítják a nézők többségét, de gyakori, hogy az előadást egy jó képességű hivatásos kommentátor előszóval is támogatja. A hangosfilm megjelenése kibővítette az élményt, és megkönnyítette az alkotók üzenetének továbbítását. Azonban a filmhíradó megtekintésének jelentősége még ekkor is jelentősen eltért a mai híradóképtől. A mozik programjában kötelezővé tett anyagok nézőszámait nehéz megbecsülni, de a korszakban üzemelő mozik számából lehet következtetni arra, hogy egyes területeken milyen intenzíven válhattak a kulturális élet részévé. A vetítőhelyek száma gyakran változott: meglehetősen gyorsan zártak be és nyitottak ki az új vállalkozások, illetve a vándor mozik útja is nehezen követhető. De az egykorú statisztikák és jelentések érzékeltetik az arányokat. Az országos mozhálózatot is súlyosan megcsonkító trianoni döntés után, az 1920-as években a piac dinamikus fejlődése és telítődése figyelhető meg. 1929-ben az összlakosság 55,8 százaléka, a vidékiek 50 százaléka már saját lakóhelyén nézheti a filmhíradókat.⁷² Ebben az időben Budapesten 94, az országban 555 mozi üzemelt, ami a fővárosban 9 953 302, országosan 22 531 714 látogatót vonzott. Az ország lakossága a népszámlálási adatok szerint 1930-ban összesen 8 685 109 fő. A vetítőhelyek többsége városias településeken található (58,5 százalék), de számuk egyéb területeken is nő. A mozik számában az 1930-as évek közepén, főleg a vidéket érintően, kismértékű visszaesés figyelhető meg. (1935-ben 75 mozi volt Budapesten, 335 vidéken, amiből 25 csak némafilmek játszására alkalmas.) De később – a propagandafunkció erősödésével párhuzamosan – a fej-

⁷² A mozik számát a különböző források eltérően adják meg, de a nagyságrend mindenhol megegyezik. Az itt közölt adatok forrása: Borsos Árpád (2009): *A mozi mint innováció magyarországi elterjedése, a hálózat alakulásának földrajzi jellemzői napjainkig*. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola, 27. Borsos a mozhálózat fellendülésének okai között külön hangsúlyozza a propagandisztikus szempontok megjelenését és a filmhíradók minél szélesebb körű terjesztésének állami igényét.

lődés új lendületet vesz. A filmterjesztés kereteit a Kodak praktikus innovációja, az olcsóbban és könnyebben installálható, népművelési célokra különösen alkalmas 16 mm-es technika megjelenése is tágította. 1938-tól már ilyen vetítőhelyek is létesülhetnek (1943-ban 484 olyan keskenyfilmes mozi működik, amelyekből 367 korábban semmilyen vetítővel nem rendelkezett).⁷³ Az évtized végére az elvesztett területek visszacsatolásával rohamosan nő a mozik száma, ami a terjesztés elé is új kihívásokat állít. Fekete Bálint számításai szerint 1938-ban 517, 1939-ben 581, 1943-ban 770 mozi működött Magyarországon.⁷⁴ Lajta Andor, a magyar mozitörténet adatainak elhivatott gyűjtője, filmtörténetének budapesti mozikra vonatkozó részében 1933-ban 73 fővárosi moziról tud, amelyek közül 14 elsődleges és utánjátszó,⁷⁵ 18 másodlagos, 22 harmadlagos, 19 negyed- és ötödlagos, 9 pedig kertmozi. 1937-re ez a szám 89-re emelkedik, 1940-ben 91, 1941-ben 94, 1942-43-ban ismét 91 mozival számolhatunk.⁷⁶ Noha hangsúlyozza, hogy az adatok meglehetősen bizonytalanok, valószínűsíthető, hogy az évtizedben a 2 pengő közepes helyárral működő budapesti mozik 80-85 százaléka (országosan 10 százalék) naponta tart előadást, az átlagosan 60-80 fillérért szolgáltató vidéki mozgókban inkább szombaton, vasárnap és ünnepnapokon peregnék a filmek. A magyarországi mozihálózat nemzetközi viszonylatban is megfelelően fejlődött: a nyugat-európai országokkal egyszerre indult, és a második világháborúig dinamikus és korszerűen haladt. Az ágazat megerősítésében nem kis szerepet vállalt a tájékoztatás modern eszközére építő MFI, a mozi népszerűsítő funkcióját felismerő állami szerv. De az is fontos támogatást nyújtott, hogy a propagandacélokat hatékonyan közvetítő filmhíradók ügye a különböző szakmai fórumokon folyamatosan napirenden volt.

A filmhíradókban közölt információk terjedését nagyban meghatározta, hogy ezekkel az anyagokkal a lakosság meghatározott körülmények között, a mozik terében, jellemzően közösségi élményként találkozott. A médium technikai sajátosságai annak szerepét és lehetőségeit is erősen befolyásolták, főképpen a technikai kötöttségek lassították a hírek terjedését. A mozikok egy hét után továbbadták a kópiát a sorban következő kollégának, így a szalagok kézzel, lassan jártak körbe az országban. Az első héten játszó fővárosi filmszínházak közönsége ennek megfelelően még aktuális eseményekről tudósító képsorokat látott, a Magyarország távolabbi területein lakók

⁷³ A 16 mm-es vetítők használatát a 111.001/1938. B. M. rendelet engedélyezte.

⁷⁴ Fekete 2014: 17.

⁷⁵ A mozik besorolásának egyik szempontja, hogy a premierhez képest milyen hamar és milyen hosszan játszották a filmeket. Az elsődleges mozik már a bemutatás hetében programra tűzhetők az újdonságokat.

⁷⁶ Lajta Andor (1956?): *A magyar film története. I-IV.* Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet Könyvtára, Bp., Kézirat. 86.

viszont nagyon megkésett híreket. Az információk meghatározott állomásokra járnak be, útjuk korlátozott és jól követhető, ami jól megkülönbözteti a hírközlésnek ezt a módját más párhuzamos csatornáktól (pl. hírlapok, rádió). A heti filmhíradók módosítják az aktualitáshoz való viszonyt, bizonyos esetekben éppen az válik aktualitássá, hogy a közönség egy máshonnan már ismert hírt képi és auditív formában is megismerhet. A fővárostól távolabb eső országrészekben a szabályosan megjelenő kiadások inkább az élet ritmusát szabályozták és a közösséghez való tartozást erősítették, semmint új ismeretanyaggal szolgáltak.

A némafilmkorszak híradói kezdetben egy példányban készültek. Az első kötelezően vetített filmhíradót 1926. március 8-án adták ki, ez a 108. sorszámmal viselte. Mivel a viszonylagos aktualitást és a törvényi kötelezettség teljesítését csak a kópiák gyors rotációjával és a kópiaszám növelésével lehetett biztosítani, a mozisok és a Magyar Film Iroda között egyezség született a forgalmazásról, amelyben a Magyar Film Iroda önköltségi áron vállalta a folyamatos szállítást. 1928-ban már 13 kópiát gyártottak egy híradóból. Ez 33 hét (több mint 8 hónap) alatt járt körbe, 370 moziban. 1938-ra jelentősen javult a helyzet, mert a *Magyar Világhíradó* 19 példánya már 26 hét (ez még mindig 6 hónap) alatt ér körbe az országban. A Felvidék visszacsatolásával a példányszám 24-re nő, a forgalmazási idő pedig 22 hétre csökken. Kárpátalja visszakerülésekor 25 kópia, a második bécsi döntést követően, Észak-Erdély visszaszerzésekor 39, 1943-ra 55 darab 35 mm-es kópia fut 770 filmszínházban, 14 hét alatt. A keskenyfilmes mozikban 1942 júniusától volt kötelező a filmhíradók vetítése, ezeknél a 35 mm-es vetítőkhez hasonló, folyamatosan növekvő tendencia figyelhető meg, 1943-ban 19 példány 21 hét alatt tette meg a teljes kört.⁷⁷

Ezek az adatok a forgalmazási technikán túl a filmhíradók és a valóság viszonyáról is sokat elmondanak, továbbá azt is megerősítik, hogy a korabeli nézőnek a filmhírek aktualitásáról más fogalma lehetett. A valós eseményhez képest hónapokkal később megtekintett beszámoló újdonságereje csak akkor teljes, ha más források még nem adtak hírt róla, egyébként inkább kiegészítésként, egy meglévő tudás felelevenítéseként szolgál. Ezt illusztrálja egy filmhír a némafilmkorszakból, amelyről kuriózum jellege miatt érdemes szólni.⁷⁸ A szintén MFI-gyártásban készülő *Magyar Filmhíradó* tudósítása az 1928-as amszterdami olimpia idején örökíti meg a hazai versenylázat. A képeken *Az Est* fővárosi szerkesztősége előtt ácsorgó tömeg látható, amint feszülten várakozik valamire. Hirtelen megjelenik egy férfi, aki egy plakátot

⁷⁷ Az adatok forrása: Gyimesy Kásás Ernő (1943a): A magyar híradófilm diadalútja. *Magyar Film*, V. évf. 5. sz., 1943. február 3., 5-8.

⁷⁸ *Magyar Híradó*, MH-233/2. (1928. augusztus)

tesz a kirakatba, amely a magyar vízipólósok Franciaország elleni 5:3-as győzelméről tudósít. Az arcokon felragyog az öröm, a tömeg (néma) ujjongásban tör ki, örülnek a sikernek és annak, hogy ők az elsők, akik erről tudomást szereznek. Tehát e filmhír a nyomtatott sajtó elsőbbségét elismerve azt dokumentálja, hogyan szállítja egy másik médium az információkat, és ötletesen éppen arról tudósít, hogy hogyan csinál hírt egy nála hatékonyabb médium.⁷⁹

Nemzetközi viszonyok, cserekapcsolatok

A Magyar Film Iroda hírszolgáltatóként meglehetősen tág nemzetközi kitekintést nyújtott. A vállalat képviselői, élükön Kozma Miklóssal, rendszeresen megjelentek a nemzetközi filmes és sajtóügyi szakmai szervezetekben, és igyekeztek széles kapcsolati hálót kiépíteni. Mivel a híradó sokszínűsége függött a külföldi szerződésektől, ezekből minél több és előnyösebb konstrukcióra volt szükség. A szerződés az esetek nagy részében egyszerű csereviszonyt jelentett: a magyar hírekért cserébe a partner híreiből azonos számban lehetett válogatni. Egy jól bejáratott cserekapcsolat az adott országnak az idegen híradóban állandó megjelenést biztosított. Amikor a két ország között egyenlőtlen erőviszonyok álltak fenn, akkor ráfizetéssel, egyéb kiegészítő filmügyi megállapodásokkal lehetett a kapcsolatot mindkét fél számára kedvezővé tenni. Az olyan területekre, amelyeket Magyarország nehezen tudott elérni, közvetítő beiktatásával, egy másik ügynökség portfóliójába illesztve jutottak el. A legjobb példa erre a német UFA céggel kiépített, rendkívül hatékony rendszer: német közvetítéssel többek között amerikai filmhírek kerültek a hazai piacra, illetve magyar hírek jutottak a tengerentúli kínálatba. Megjegyzendő, hogy ilyenkor a magyar szerkesztők a partnertől már válogatott címjegyzéket kaptak, így a közvetítő ország szempontjai is megjelentek az anyagokban.

A hangos *Magyar Világhíradó*-ban a magyar és a külföldi gyártású hírek aránya 1940-ig nagyjából kiegyenlített. A Magyar Film Iroda hírei 1939-ig egy blokkban, többnyire a híradó elejére kerülnek, 1940-től inkább a filmhíradó végén találjuk a magyar képsorokat. A filmhíradók összetétele a feliratok alapján 1942 júliusáig vizsgálható, mert a 960. kiadástól már nem tüntetik fel az inzerteken az eredetjelző cégnevet. Magyarország hadba lépése és

⁷⁹ Az első élő rádióközvetítést az 1936-os berlini olimpiáról hallgathatta meg a magyar közönség, ugyanekkor már a Magyar Film Iroda is rendszeres olimpiai beszámolókkal jelentkezett. Ez a sportrendezvény ugyanakkor több szempontból is fontos mozgókép-történeti állomás, hiszen nemcsak Leni Riefenstahl monumentális *Olympia* című filmjét forgatják itt, de televíziós adásokkal is kísérleteznek.

a front mozgása a kópiaforgalomra is hatott, a korábban jól működő szerződéses viszonyok megszakadtak vagy működésképtelenné váltak, és a szövetségi rendszerhez való igazodás is erősen befolyásolta a filmhíradók nemzetközi hírcsokrát.

A korszak első évtizedében kifejezetten gazdag, bár korántsem azonos összetételű a filmkínálat. 1942-ben ez hirtelen beszűkül, és ezután a látókört kizárólag a magyar, a német vagy a német közvetítéssel érkező tudósítások jelölik ki. A nemzetközi kapcsolatok közül a legkorábbi és az egyik legfontosabb az olasz, amely a tudósítások második legnagyobb szállítója. Ez az orientáció azért fontos, mert az olasz minta közvetlenül hatott a magyar vállalat működtetésére. Ezt a megállapodást Kozma kötötte meg 1927 végén egy tanulmányútja során. Az olasz szektort monopolizáló Istituto Nazionale L.U.C.E. (L'Unione Cinematografica Educativa, a korabeli szóhasználatban LUCE) 1924-1925 táján alakult a filmrajongó Benito Mussolini személyes részvételével.⁸⁰ A cég produkcióit 1926 áprilisától törvényben teszik kötelezővé Itália összes mozija számára. Eddig tehát az olasz és a magyar ügynökség története párhuzamosan halad. A szervezeti felépítés is hasonló, bár a LUCE az alosztályok jóval árnyaltabb rendszerére épül. Külön részleg foglalkozik a mezőgazdasággal, az iparral, a művészeti és vallási ügyekkel, a nemzeti kultúrával, a hadügyekkel, a turizmussal, az egészségüggyel és a külföldre irányuló propagandával. Az itt gyártott kultúrfilmek és a fasiszta propagandaanyagok az agresszív terjesztésnek köszönhetően szinte mindenhol eljutottak, és nagy befolyással bírtak. Kozma látogatásáról tett jelentése a miniszterelnök számára a cég birtokában lévő 25 darab autóra szerelt vándormoziról is beszámol. Ez folyamatosan járta az országot, és még a legeldugottabb helyeken élő közönség előtt is lepergette a filmeket. Az olasz vezetőség nagy hangsúlyt helyezett a nemzetközi hálózat kiépítésére, a magyarral egy évben létesítettek például kapcsolatot William Randolph Hearst amerikai filmhírszolgálatával. A LUCE által kiadott filmhíradó, a *Cinegiornali*, előszeretettel mutatott be külföldi egzotikus tájakat, néphagyományokat, érdekességeket, a politikai témákat érintő szerkesztési elveiben pedig következetesen képviselte a kormányzat ideológiai irányvonalát. A hangosfilm váltás itt is 1931-ben történt meg, amikor sikeresen vezették be az RCA Photophone technikát. A magyar hangos filmhíradóba átkerülő hírek széles panorámájúak, de volt miből válogatni, hiszen a LUCE hetente négy híradót készített. Az átvételek között gyakoriak az ünnepek és a sportesemények képei, az egyházi hírek. A Duce

⁸⁰ A LUCE archívuma online elérhető az *Archivio Storico Istituto Luce* (<http://www.archivioluce.com/>) weboldalon. A vállalat némafilmes időszakáról bővebben: Erbaggio, Pierluigi (2013): Istituto Nazionale Luce: A National Company with an International Reach. = Bertellini, Giorgio (szerk.) *Italian Silent Cinema: A Reader*. London, 222-231.

alakja pedig erősen felülreprezentált. Mussolini uralmának szinte minden pillanatáról értesít, gyakran látni, hallani beszédeit, díszszemléit és egyéb politikai akcióit. Az olaszok (sikeres) afrikai hadmozdulatait a kezdetektől nagy figyelemmel követi a magyar filmhíradó, annak köszönhetően, hogy a LUCE erre a területre külön kirendeltséget létesített, amely folyamatosan gyártotta és terítette a propagandaanyagokat. Az olasz produkcióban készült filmhírek átvétele 1939-ben érkezik a csúcspont, amikor 59 egyedien azonosítható LUCE-anyag kerül a *Magyar Világhíradó*ba.⁸¹ 1937 szintén kiemelkedik a maga 42 megjelenésével, és ettől eltekintve is 19 és 36 közötti az évente bemutatott hírek aránya.

A LUCE után a másik nagy partner Németország. A hírek számával messze megelőzi versenytársait a magyar anyagban. Ez 1940-ig az Universum Film AG (UFA) cég *Ufatonwoche* nevű filmújságját jelentette, 1941-től pedig a náci propagandagépezet kulcselemét, a *Deutsche Wochenschaut*.⁸² A kutatott anyagban 1932 és 1940 között összesen 746 önálló *Ufatonwoche* hírrel találkozunk, ami az összes film 17,05 százaléka. 1941-ben 36 *Deutsche Wochenschau* hír érkezik, és a német vonatkozású képsorok nagy valószínűséggel ezután is ebből a forrásból kerültek ki, immár azonosítatlan módon. A kezdetben jellemző hírppluralizmus éveiben az 1917-ben alapított, magánkézen lévő Universum Film AG volt a német szektor legfontosabb szereplője, amellyel a Magyar Film Iroda rendkívül szoros szakmai és üzleti kapcsolatot tartott fenn. A hangos filmhírek cseréje 1931-ben kezdődik, annak köszönhetően, hogy Kozmáék beszerzik a Tobis-Klang rendszerű modern hangosfelvevővel felszerelt kocsit, így a két cég ugyanabban a formátumban kezd dolgozni. A filmhírek mellett az UFA és a Magyar Film Iroda között folyamatos tudásáramlás is zajlik: a szakemberek és az eszközök körforgása állandó fejlődésben tartja a budapesti vállalatot. A Harmadik Birodalom filmes rendelkezései közvetve hatottak a magyar közönség elé kerülő híradókra, mert a német filmhírek témái és esztétikai jellemzői némileg eltértek a többitől.⁸³ Joseph Goebbels 1933 márciusában kerül az új

⁸¹ A filmhírek valós importstatisztikáját némileg módosíthatja, hogy bizonyos hírek elvesztek, vagy eredetük nem ismert. A fennmaradtak között elenyésző számban szerepelnek olyan hírek, amelyekre két vagy több hírügynökség jelzése került, tehát bennük a részvétel aránya nehezen megállapítható. Ezeket jelen kutatásban nem számoljuk egyik ügynökséghez sem.

⁸² A *Deutsche Wochenschau* online archívuma elérhető a *Wochenschau-Archiv* honlapon (<http://www.wochenschau-archiv.de/>)

⁸³ Bővebben erről: Welch, David (2001): *Propaganda and the German Cinema. 1933–1945*. I. B. Tauris. London – New York. Hoffmann, Hilmar (1996): *The Triumph of Propaganda. Film and National Socialism, 1933–1945*. Berghahn Books, Providence, Oxford. Az UFA története a filmhíradók gyártására való kitekintéssel: Kreimeie, Klaus (1999): *The Ufa Story: A History of Germany's Greatest Film Company, 1918–1945*. The University Of California Press, Berkeley – Los Angeles – London.

Népfelvilágosítási és Propagandaminisztérium élére, ahol hamarosan a híradókat is érintő szabályozásba kezd. A következő évben kiadják a birodalmi film-törvényt, amely a cenzúra központosítását hozza el, majd 1936. április 30-án a filmhíradó-törvényt (*Gesetz zur Erleichterung der Filmerrichtungserstattung*, más néven „*Wochenschaugesetz*”), amely a forgalmazást és a tulajdonviszonyokat szabályozza. A cenzúrárt 1938-ig a Filmhíradóügyi Hivatal (Wochenschaureferat), majd a Franz Hippler vezetése alatt 1939. február 1-jétől a nyilvánosság kizárásával dolgozó Filmhíradó-központ (Wochenschauzentrale) látja el. 1938 októberétől a mozik számára kötelezővé tették a minisztérium által hitelesített híradók vetítését, a régi, már aktualitásukat veszített anyagokat pedig megpróbálták kivonni a forgalomból. A híradódömping Goebbels elsődleges propagandamódszere, és számos ösztönző szabályozást hoz annak érdekében, hogy a mozik kedvvel és minél többször vetítsék a jóváhagyott híreket. A kiadásokból nagyszámú kópia készült, amelyeket mobilvetítőkkel is utaztattak, és ezen kívül minden lehetséges módon hírérséget gerjesztettek, ami 1943 tavaszáig, a sztálingrádi vereséggel eluralkodó általános kiábrándulásig fenntartható volt. 1940. november 21-én a minisztérium a központosítást azzal fejezte be, hogy végleg megszüntette a különböző gyártású híradókat, helyettük kizárólagos producerré tette az új alapítású Deutsche Wochenschau GmbH-t, amely szoros állami felügyelettel készítette a *Deutsche Wochenschau* című heti filmújságot. A film és a filmhíradó a náci ideológia egyik fő fegyvereként komoly szerepet játszott a propaganda terjesztésében. A részben híradós, részben egyéb felvételekből szerkesztett egész estés hadjáratfilmek (pl. *Tűzkeresztység*, 1940, Lengyelország lerohanásáról; *Győzelem Nyugaton*, 1941, a Franciaország elleni hadjáratról) szintén hatásosak, de nem válnak a mindennapok részévé, mint a rövidebb és könnyebben befogadható filmhíradók.

A *Magyar Világhíradó* anyagában a német mozgóképek képviselik a legmodernebb és leglátványosabb trendet. Ezek között találjuk a legmozgalmasabb tudósításokat és a legaktuálisabb anyagokat, de szövegeik és képeik a birodalmi szimbolikával mindig erősen megterheltek. Hermann Grieving, az UFA elnökségi tagja a cég termékeit Magyarországon propagáló cikkében nem magasztos nevelési célokról elmélkedik, hanem tárgyilagosan ír a korszak elején alkalmazott munkamódszerükről:

„Már eleinte is arra fektettük a főszűlyt, hogy gyors és mozgékony gépek álljanak rendelkezésünkre, hogy a legújabb eseményeket hang és kép szempontjából megörökíthessük. Ez a gyorsaság teszi lehetővé, hogy a hangos híradónak ne legyen magazin jellege, hanem hogy valóban eleven újság legyen, az aktuális események híradója.”⁸⁴

⁸⁴ Grieving, Hermann (1930): A beszélő újság. *Filmkultura*, III. évf. 10. sz., 1930. október 1., 12.

Ugyanitt büszkén jelenti be, hogy a nehézkes buszokat könnyű oldalkocsis motorkerékpárokra cserélték le, amelyekkel gyorsan elérhetik bármely fontos esemény helyszínét. További fejlesztés, hogy a kép- és hangfelvevő berendezést náluk nem köti össze kábel, mégis jó eredménnyel dolgoznak. Grieving elárulja azt is, hogy amerikai híreiket számukra a Paramount szállítja, innen tudható, hogy az a magyar nézők elé kerülő amerikai tudósítások többségének forrása.

Ebben az évtizedben az UFA magyarországi jelenlétének számos más vonatkozása is befolyásolta a hazai hír- és kultúrfilmkínálatot. A cég legnagyobb eredménye, hogy megszerezte a fővárosi Uránia filmszínház bérleti jogát, amely az 1930. március 4-én lezajlott nagyszabású megnyitó után UFA-Uránia néven működött. A németek így a Teréz körüti UFA-mozival és a szintén UFA-irányítás alatt álló Corvinnal együtt jelentős budapesti mozihálózatot alakítottak ki. Az Uránia ezzel csatlakozik az európai városokban üzemeltetett, monumentális vetítőpaloták sorába, amelyek leghíresebb példája a berlini UFA-Palast am Zoo. A felújított, elegáns mozi programja az UFA kínálatából állt össze, ahol az *Ufatonwoche* teljes kiadásait is vetítették, szellemisége 1933-tól pedig megfelelt a goebbelsi irányelveknek. A műsor összeállításánál természetesen minden műfajban előnyben részesítették a saját gyártású, német témákat propagáló filmeket, ezzel egyfajta kulturális központot teremtettek, amely az egyre radikálisabb eszméknek teret nyitva, 1944-re a szélsőjobboldal egyik szimbolikus bázisa lett. 1944 novemberében a *Hungarista Híradó* első kiadása maga is beszámol arról a filmbemutatóról, amelyen Edmund Veessenmayer, Hitler magyarországi megbízottja és a hungarista mozgalom számos vezetője megjelent, hogy megtekintse a mártírként jegyzett Horst Wessel életéről készült filmet.⁸⁵ Az Uránia karzatáról kézikamerával felvett képek a horog- és nyilaskeresztes virágdíszeket, valamint a karlendítéssel tisztelő telt házat mutatják, és a mai néző számára is jól érzékeltetik, hogy milyen fontos szerepe volt a mozgóképnek mint a politikai ideológia hatékony terjesztőjének.

⁸⁵ *Hungarista Híradó* 1. (1944. november)

Ügynökség neve	Egyedi hírek száma	%	Származási ország
MFI	1981	45,28	Magyarország
UFA – Ufatonwoche	746	17,05	Németország
LUCE	275	6,29	Olaszország
Selenophon	147	3,36	Ausztria
Gaumont – France-Actualités	106	2,42	Franciaország
Polska A. T.	91	2,08	Lengyelország
Éclair	88	2,01	Franciaország
Svensk Filmindustri	83	1,90	Svédország
Aktualia	47	1,07	Csehszlovák Köztársaság / Cseh–Morva Protektorátus
Egyéb	408	9,33	
Ismeretlen	403	9,21	
Összesen	4375	100,00	

1. táblázat: A külföldi hírek megjelenése a *Magyar Világhíradó*-ban 1932–1941

A *Magyar Világhíradó* orientációjánál fontos szerephez jut a francia Gaumont France-Actualités⁸⁶ nevű filmhíradója, amely a korszak öt legnagyobb filmújságja közé tartozik. A filmhíreket gyártó részleget 1932 és 1935 között a némafilm egyik úttörő rendezője, Germaine Dulac vezette. Dulac a film-történetben elsősorban avantgárd filmjeivel szerzett hírnevet, ugyanakkor hatékonyan szervezte meg a filmhírszolgálatot, és a műfaj egyik első nagy teoretikusa is volt.⁸⁷ Elképzelése szerint a filmhíreknek a valóságot a lehető legtermészetesebb formájában kell megragadni, lehetőleg mindenféle beavatkozás vagy kommentár mellőzésével. Cikkeiben és előadásaiban a filmhíradó nevelő jellegéről gondolkodott, mert emellé fontos társadalmi szerep is párosul. A filmhírek képesek arra, hogy az emberi lét egyetemes lényegét ragadják meg, amennyiben mentesek maradnak kereskedelmi és ideológiai szempontoktól. Azért különlegesek ezek az anyagok, mert az érzelmeket és a gesztusokat, egy-egy helyzet részleteit minden más médiumnál szemléletesebben tárják fel, és azt a lehető legközvetlenebb módon kínálják a közönségnek. A filmhír a nemzet tükörképe, a történetírás forradalmian új eszköze, de bár-

⁸⁶ A Gaumont és a Pathé közös online archívumot üzemeltet Gaumont Pathé Archives néven (<http://gaumontpathearchives.com/>).

⁸⁷ Dulac, Germaine: *3 Articles*. Siân Reynolds ford. <http://tlweb.latrobe.edu.au/humanities/screeningthepast/classics/cl0301/gdcl12a.htm> (utolsó letöltés: 2016.09.01.)

milyen célzatos beavatkozással rögtön hamissá válik. A France-Actualités filmek száma a *Magyar Világhíradó*-ban 1935 és 1938 között évi 25 körül mozog, tehát hangsúlyosan vannak jelen. Ezek az anyagok – a korukban sem mindig pozitív megítélésük szerint is – különböztek a műfaj más darabjaitól, mert különösen erős vizualitásuk a dulaci ideák szerinti leíró esetlegességgel társult. A második világháború kitörését közvetlenül megelőző időszakban és a háború éveiben a filmhíradó szerepe minden országban radikálisan átalakult, így a Gaumont-féle hírszolgáltatás kereteit is újra kellett gondolni. 1939-ben már csak 6 film érkezik tőlük Magyarországra, és a mozgóképes propagandadömping idejére teljesen el is tűnnek.

1935-ben a Magyar Film Iroda a korábbi francia összeköttetést megpróbálta lecserélni a konszolidáltabb és a jobb üzleti megoldást kínáló rivális Pathéra, Angliában pedig három hónapos próbaszerződést kötött a Universe vállalattal – mindkettőt kevés sikerrel. 1935–1936 folyamán új közvetlen kapcsolat jött létre a prágai *Elekta-Journallal* és a tallinni *Eesti Kulturfilm* irodájával. Érdemes még megemlíteni a régiós partnerek közül a lengyel *Polska A. T.* filmhíradóit és az osztrák *Selenophon*t. Utóbbi 147 önálló hírrel (3,36 százalék) van jelen az anyagban, így a harmadik legtöbbet vetített külföldi partnerként dobogós helyet szerez.

A Selenophon Licht- und Tonbildgesellschaft nevű céget 1929-ben alapították Bécsben, és hamar a hangosfilm egyik úttörője lett. A Selenophon hangfelvételhez kifejlesztett technikai eszközei széles körben népszerűvé váltak, és elismerést hoztak a márkának. A cég 1931 és 1933 között önálló Wochenschaut (heti filmhíradót) készít, azonban az állami beavatkozás a kor többi európai országához hasonlóan itt sem késlekedik. Engelbert Dollfuss kancellár, megérezve az idők szavát, hozzálát a filmipar központosításához. Személyes kezdeményezésére indul el a mozikban kötelezővé tett *Österreich im Bild und Ton* (ÖBUT, *Ausztria képen és hangban*) című filmhíradó-sorozat, amely 1933 júniusa és 1938 márciusa között fut. Ezeket a filmeket továbbra is a Selenophonhoz köthető vállalat gyártja, monopolizálva ezzel a piacot. Az ausztrófasiszmus értékrendje szerint kiemelt figyelmet fordít a katolikus témákra és a nemzeti értékekre, valamint propagálja a német befolyással szembeni fellépést. Ausztriában már az 1930-as évek közepétől számos egész nap játszó filmhíradó-színház működött, többek között Bécsben, Linzben, Salzburgban és Innsbruckban is. Az Anschluss után nem folytatódhat a sorozat, ezért az új kulturális irányítás új név alatt indítja el saját filmújságját jórészt a korábbi gyártási bázison. Az *Ostmark-Wochenschau* két évet él, és 1939-ig az itt is intenzíven terített *Deutsche Wochenschau* helyi kiegészítője. A Selenophon jelzéssel ellátott hírek nagyarányú átvétele az osztrák témák stabil jelenlétét eredményezte, és az osztrák–magyar viszony alakulásának folyamatos

nyomonkövetését tette lehetővé. Ezekben a filmekben Dollfuss alakja kiemelt szerepet kap, és életének epizódjai legalább olyan hangsúlyosak, mint az 1934. július 25-én történt meggyilkolása után a személye körül kialakított vizuális emlékeztetpolitika. Az államfő megjelenítésének képi toposzai, a találkozók és díszszemlék érdektelenné váltak az olyan monumentális megemlékező ünnepségek mellett, amelyek lenyűgöző tűzijátékkal vagy tisztelgő tömegjelelennel hívták fel a figyelmet a politikus mártíromságára. A Dollfuss-reprezentáció egyik részvétet keltő pillanata, amikor 1933 októberében meglehetősen intim módon, védtelenül és csíkos pizsamában látható, miközben rádió és hangosfilm útján intéz köszönőbeszédet azokhoz, akik az ellene megkísérelt, sikertelen merénylet után aggódó üdvözléteikkel elhalmozták.⁸⁸

Az osztrák filmhírszolgálat működéséről a kortársak is alapos tudással rendelkeztek, onnan mintákat és módszereket vehettek át. Dr. Hermann Pfaunder miniszteri tanácsos a *Filmkultur*-ban megjelent cikkében részletes leírást ad a Selenophon-hírek megszületésének stációiról.⁸⁹ Már a felütésben egyértelmű, hogy ezek a híradók 1933 óta az osztrák tekintélyuralmi kormányzat hivatalos propagandaanyagai. Készítésük a Hazafias Front (Vaterländische Front) szellemi felügyelete alatt zajlik, és az ellenőrzést közvetlenül a kancellária sajtófőnöke gyakorolja. Hogy miért kell a megbízásokat kiszervezni, és miért nem közvetlenül a Hazafias Front erre a célra alapított cége forgat, annak az az oka, hogy Ausztriában egy törvény alapján kizárólag osztrák gyártmányú felvevőgéppel lehet filmhíradókat készíteni, ilyenrel pedig egyedül a Selenophon rendelkezik. Minden héten két kiadás készül, egy A és egy B jelű. Mindkettő 300 méter hosszú, és legalább felerészben hazai témákat dolgoz fel. A szerkesztők kezét további szabályok is kötik: legalább egy hírnek a kormányzati munkát kell propagálnia, egy szükséges a gazdaság eredményeiről, valamint legalább egy sporthírnek is helyet kell engedniük minden alkalommal. A további hírek témáiról a Hazafias Front és a minisztérium képviselőinek közös műsorbizottsága dönt, ezután a kész anyagnak még az utócenzáran is át kell jutnia. A forgalmazás hetenként csütörtökön vagy pénteken kezdődik Bécs 6-8. elsőhetes filmszínházában, amelyek fele az A jelű anyagot, másik fele a B jelűt játssza, majd a hét közepéhez érve, ha szeretnék, cserélhetnek, hogy a visszajáró nézőik ne unatkozzanak a vetítés alatt. A mozik a filmekért előadásonként fizetnek, a befolyó profitot a Hazafias Front olyan „közérdekű” célokra költi, mint a további hazafias kultúrfilmek készítése, forgatókönyvek megvásárlása és megfilmesítése. A kultúrfilmeknek is megvan a további piaca, amit elsősorban a nehézkesen bonyolódó

⁸⁸ MVH-503/8. (1933. október)

⁸⁹ Pfaunder, Hermann, Dr. (1936): Hogyan készül az osztrák filmhíradó? *Filmkultur*, IX. évf. 5. sz., 1936. máj. 1., 10–11.

kópiaforgalom teremt meg. Ausztriában egy-egy híradóból mindössze 16-17 kópia kerül terjesztésre, ami 25 hétig járja az országot. A bennük látható események ennyi idő alatt elavulnak, ezért kultúrfilmek és egyéb ismeretterjesztő anyagok betoldásával teszik őket érdekessé. Ebből az is következik, hogy a központtól távoli filmszínházak közönsége korántsem ugyanazt a programot látja, mint amelyik a centrumban található népszerű mozikban fut. A kínálat általában egy nagyjátékfilmből, egy kultúrfilmből és végül a kötelező filmhíradóból áll, és ezeket külföldi híradókkal egészíthetik ki. A külföldi híradóknak a hagyományos, az osztrák filmhíradóknak egy különleges, erre a célra létrehozott cenzúrabizottság előtt kell megfelelniük.

A fenti nagy partnerek mellett további érdekes, de kisebb számú filmhírel megjelenő nemzetközi kapcsolatot találunk a Magyar Film Iroda hálózataiban. Ilyen például a svédországi Svensk Filmindustri, ahonnan 1933 és 1939 között 10 körüli, 1940-ben 17, 1941-ben 21 film érkezett. A legegzenekőbb képsorokat a távol-keleti híradók adják, ami az importstatisztika adatai szerint 1938 után főképp a japán hírügynökségektől származó nagyszámú mozgóképnek köszönhető. 1938 és 1941 között évente 10 fölött van a Japánból küldött anyagok száma, ami 1940-ig a Domei, 1940-től az addig Japánban működő több cég helyett létrehozott hivatalos állami orgánus, a Nippon révén került az országba. A magyar nézők ennek köszönhetően megdöbbenő részletességgel követhették – természetesen szigorúan japán szemzőgből – a második kínai-japán háború (1937–1945) eseményeit, és ezen kívül is sok, számukra izgalmas helyi különlegességet (rizsaratás, sintó ünnepek, papírerőők gyártása stb.) láthattak.⁹⁰

A Magyar Világhíradók egy évtizedét vizsgálva szólnunk kell arról, hogy bizonyos cégek többé-kevésbé állandó hírszámmal képviseltették magukat, mások csak időszakosan voltak jelen. Fontos következtetéseket vonhatunk le például abból, hogy a svájci filmhíradó, a *Ciné-Journal Suisse* (1932–1934 között összesen 36 hír) a dinamikus indulás után teljesen eltűnik, a prágai Aktualia cég hírei viszont 1937-től rendszeresen bekerülnek a magyar válogatásba (1937–1941 között 47 hír).⁹¹ Az első bécsi döntés után meginduló terület-visszacsatolások új partnereket is hoztak: a kolozsvári Foto-Film (1940–1941 között 18 hír) mellett immár a haditudósító század kiegészítő tevékenységére is szükség volt, amely speciálisan a katonai mozgásokról küldte beszámolóit. A teljesség kedvéért fel kell hívni a figyelmet azokra a térségekre is, amelyekről

⁹⁰ A japán témájú anyagok 1937-ig az *Ufatonwoche* közvetítésével érkeznek, így az ország a vizsgált korszak egészében megjelenik a magyar híradókban.

⁹¹ A cseh érdekltségű Aktualia a filmhíradók mellett hosszabb propaganda- és dokumentumfilmeket is készített, egyik elhíresült darabjuk az SS megbízásából forgatott egész estés, de csak töredékesen fennmaradt film a theresienstadti koncentrációs táborról.

egyáltalán nem, vagy alig szóltak a filmhírek, hiszen ez a hazai nézők híradókon keresztül formálódó világpépet jelentősen torzíthatta. Abszolút hiányként tűnik fel a szovjet-orosz térség, ahol egyébként professzionális filmhírgyártás folyik ebben az időben, spanyol híreket a LUCE ritkán küld, de a közvetlen angliai kapcsolat is bizonytalan (a *Gaumont British News* jelenik meg néhány példánnyal).

Ügynökség neve	1932 (db)	1932 (%)	1933 (db)	1933 (%)	1934 (db)	1934 (%)	1935 (db)	1935 (%)
MFI	180	47,37	178	45,41	163	39,66	179	40,96
UFA – Ufatonwoche	100	26,32	80	20,41	72	17,52	100	22,88
LUCE	2	0,53	0	0,00	19	4,62	29	6,64
Selenophon	5	1,32	19	4,85	20	4,87	26	5,95
Gaumont – France-Actualités	0	0,00	0	0,00	2	0,49	25	5,72
Polska A. T.	1	0,26	9	2,30	4	0,97	20	4,58
Éclair – Éclair-Journal	33	8,68	40	10,20	14	3,41	0	0,00
Svensk Filmindustri	0	0,00	4	1,02	7	1,70	8	1,83
Aktualia	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Egyéb	57	15,00	44	11,22	6	1,46	15	3,43
Ismeretlen	2	0,53	18	4,59	104	25,30	35	8,01

1936 (db)	1936 (%)	1937 (db)	1937 (%)	1938 (db)	1938 (%)	1939 (db)	1939 (%)	1940 (db)	1940 (%)	1941 (db)	1941 (%)
185	44,47	232	47,15	234	46,25	201	42,23	179	39,78	250	60,24
94	22,60	89	18,09	100	19,76	60	12,61	51	11,33	0	0,00
29	6,97	42	8,54	36	7,11	59	12,39	39	8,67	20	4,82
30	7,21	26	5,28	19	3,75	2	0,42	0	0,00	0	0,00
25	6,01	25	5,08	23	4,55	6	1,26	0	0,00	0	0,00
17	4,09	11	2,24	20	3,95	9	1,89	0	0,00	0	0,00
0	0,00	1	0,20	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
3	0,72	9	1,83	6	1,19	8	1,68	17	3,78	21	5,06
0	0,00	8	1,63	16	3,16	13	2,73	9	2,00	1	0,24
18	4,33	31	6,30	34	6,72	60	12,61	48	10,67	95	22,89
15	3,61	18	3,66	18	3,56	58	12,18	107	23,78	28	6,75

2. táblázat: A Magyar Világhíradó hírimportja 1932–1941

1938 elején a Magyar Film Iroda igazgatósági ülésein felmerült, hogy a híradóknak új, még a korábbiaknál is nemzetközibb struktúrát adjanak, azonban ez – valószínűleg az Anschlusst követő politikai helyzet miatt – már nem valósult meg. A híradó hosszát a tervek szerint 270 méterről 500 méterre növelték volna, amely három egységet foglalna magában. Először a saját készítésű anyagokat vetítenék, majd az európai partnerek híreit, végül külön blokkba rendeznék a tengerentúli filmeket, amelyeket a Metro-Goldwyn-Mayerrel létesítendő kapcsolat révén kívántak beszerezni.⁹² A terv háttérében valószínűleg az állt, hogy a külföldi cégek számára ekkor még teljesen nyitott volt a piac, így a Magyar Film Irodán kívül más szereplők is folyamatosan jelen voltak. Bár kötelezően csak a Magyar Film Iroda kiadásokat kellett vetíteni, a mozik bátran megtehették – és meg is tették –, hogy mellé egyéb, érdekesebb tartott külföldi híradókat kötöttek le. A filmes szaklapokban elhelyezett hirdetések és az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság behozatali jegyzőkönyvei alapján jól látható, hogy az UFA, a LUCE és a Fox is komoly erővel szerepeltek itt. A verseny olyan nagy, hogy 1936-ban Morvay Pál a Mozígyesület képviselőjében kénytelen a *Filmkultura* hasábjain közzétett felhívásban figyelmeztetni a mozis kollégáit, hogy a 106.300/1932 VII. B. M. sz. rendeletnek megfelelően a *Magyar Világhíradót* csak teljes egészében, csonkítás nélkül vetíthetik. Amennyiben az általuk megvásárolt külföldi híradóban a magyarral azonos jelenetet találnak, és azt nem akarják kétszer leadni, a kérdéses jelenetet kizárólag a külföldi filmszalagból vágthatják ki.⁹³

Filmújság, az új sajtó

A filmhíradók alkotóinak szakmai helyzete nagyban befolyásolta az általuk készített anyagokat, és az is lényeges szempont, hogyan határozták meg önmagukat és az elvégzett munkát. Az ágazat működésének számos eleme azt mutatja, hogy ezek a mozgóképek olyan szigorú szerkesztőségi munka eredményeként jöttek létre, amely a nyomtatott sajtó fogásait és dinamikáját használta mintaként. A szerkesztők figyelték az MTI által meghatározott irányelveket, döntöttek a bemutatni kívánt témákról, elkészítették a feladat kiosztást, majd az operatőr-riporterek leforgatták a számukra kijelölt témát. Bár nekik is lehettek önálló ötleteik, elsősorban a megbízást kellett teljesíteniük a híradóhoz illő szakmai színvonalon, amivel az önmegvalósítást, a szabad alkotást, a filmművészet artisztikus megnyilvánulásait nem lehetett összeegyeztetni. A Magyar Film Iroda híradóosztályának alkalmazottai tehát „filmes

⁹² K675 2. csomó 4. tétel – 1938. február 18-i igazgatósági ülés. —

⁹³ Morvay Pál (1936): Figyelmeztetés! *Filmkultura*, IX. évf. 3. sz., 1936. március 1., 23.

újságírók”, akik maguk is hetilapot szerkesztenek mozgóképes formában. A filmújság kifejezés gyakran szerepel a korabeli szövegekben a híradó szinonimájaként sok olyan terminus technicus mellett, amelyek szintén a hagyományos sajtóból származnak. Az újságírói öntudat és szemlélet felismerése lényeges az anyagok esztétikai és tartalmi megítélésénél.

A híradósok szakmai besorolását mutatja, hogy tagintézményeiken keresztül a Filmújságírók Nemzetközi Szövetségébe (Fédération Internationale de la Presse Cinématographique, FIPRESCI) tartoztak, amely az első számú nemzetközi szakmai szervezetük volt. A ma is működő, napjainkban elsősorban kritikusokat és filmmel foglalkozó szakírókat tömörítő rangos szövetséget több előkészítő lépés után 1930 nyarán alapították Brüsszelben egy mozgóképpel foglalkozó nemzetközi kongresszus alkalmával. Az évente megrendezett közgyűléseken az évtized közepén már 14 ország képviselteti magát saját testületen vagy egyéni megbízottakon keresztül. Az 1936-os elnökségi találkozót a berlini Német Sajtó Házában tartották, ahol a tagok elhatározták, hogy megalapítják a Filmhíradó-szerkesztők és Filmtudósítók Nemzetközi Szövetségét a FIPRESCI kötelékén belül. „Egyben kimondták, hogy a FIPRESCI alapelveihez és eszméjéhez mérten nem készítenek olyan híradót, amely a népek közötti egyetértést megbolygatná.”⁹⁴ Arról is döntenek, hogy az anyaszervezet a nemzetközi filmkiállításokat és versenyeket attól kezdve szigorúan ellenőrzi, hogy a minőségi márkát építő kezdeményezés és támogatás valóban csak a megfelelő rendezvényeknek juthasson. 1936 tavaszán már Lajta Andor, a *Filmkultura* szerkesztője képviseli Magyarországot Rómában, az ott megrendezett VI. Nemzetközi Kongresszuson, az utazásról kimerítő beszámolót közöl a lapjában.⁹⁵ A kongresszus fő témái a filmkritikusok szakmai képzése, a filmsajtó és a hirdetések ügye, a keskenyfilm kérdése, valamint a Filmhíradó-szerkesztők és Filmtudósítók Nemzetközi Szövetségének⁹⁶ tényleges megalapítása. A különböző szekciók megbeszélései közül Lajta leginkább a filmhíradós megbeszélésben volt érdekelt, mert erről található alaposabb leírás a cikkében. Az új szakosztály elnöke Belgium tagszervezetének elnöke, egyik alelnöke pedig Hans Weidemann propagandista, a Német Birodalmi Filmkamara alelnöke. A német javaslat alapján az új

⁹⁴ Nemzetközi filmújságíró nagygyűlés Berlinben. *Filmkultura*, IX. évf. 2. sz., 1936. február 1., 25.

⁹⁵ Lajta Andoron kívül még két újságíró, Bókai Mattanovich Béla és Hajts Géza is megjelent az eseményen. Magyarország ekkor még nem tagja hivatalosan a szövetségnek, de Lajtán keresztül „levelező tagnak” számít. Ausztriát a hagyományos újságírók mellett ez alkalommal dr. Hermann Pfandlner miniszteri tanácsos, a filmhíradó szerkesztője képviselte. Lajta Andor (1936): A VI. Nemzetközi Filmújságíró Kongresszus Rómában *Filmkultura*, IX. évf. 5. sz., 1936. május 1., 4–6.

⁹⁶ Később ez a szervezeti egység Union Internationale de la Presse Filmée néven lett ismert.

szövetségbe bárki felvehető, aki a filmhíradók körüli munkafolyamat bármely részén dolgozott. Az operatőrök mellett így vágók, vagy akár kommentátorok is jelentkezhetek. Az alakulat célja többek között, hogy „egyetlen országban sem készülhessenek olyan híradófelvételek, melyek más ország becsületét érinthetnék”. A gazdag és emlékezetes programot kínáló kongresszuson a megbeszélések után exkluzív vetítést tartottak többek között a LUCE legújabb Abesszínia témájú anyagából, majd az országok egy-egy képviselője, így Lajta is, meglátogathatta a filmes sajtó fontosságát hangsúlyozó Mussolinin.

A következő évben a Párizsi Világkiállítás kínál alkalmat, hogy a nemzetek filmújságügyben ismét egyeztessenek.⁹⁷ A kiállítás kiemelten foglalkozik a mozgókép lehetőségeivel, mintegy negyven mozival és három párhuzamos szakmai konferenciával (FIPRESCI, Nemzetközi Filmkamara, Mozgóképszínház-tulajdonosok Nemzetközi Szövetsége) csábítva az érdeklődőket. A FIPRESCI-ben hivatalosan ismét Lajta Andor képviseli az országot, de a híradókról szóló megbeszéléseken dr. Ágotai Géza híradószerkesztő is szerepel. Az ekkor hozott határozatok közül a legfontosabb az osztrák javaslatra elfogadott nemzetközi „uszítófilm-ellenes” állásfoglalás, amelynek betartásával korlátozható az európai békét veszélyeztető, tendenciózus alkotások terjesztése. A Nemzetközi Filmkamara részéről már ekkor felmerült az oktató- és a kultúrfilmek szabad cseréjének gondolata, amit a filmújságírók szerettek volna a filmhíradókra is kiterjeszteni, mivel a filmhíradó szerepe az oktatófilméhez hasonló, azonban a híradók esetében a frissesség és aktualitás különösen fontos. A hosszadalmas vámprocedúra megnehezíti a hírek terjedését, másrészt igazságtalan ugyanakkora összeggel sújtani ezeket a gyorsan elavuló mozgóképeket, mint a sokáig vetíthető játékfilmeket. Az általános európai vámmentesség bevezetésével lehetőség nyílna, hogy a kész anyagok a gyártóktól mielőbb a nézőkhöz kerüljenek, amivel biztosítani lehetne, hogy a szolgáltatott tartalom kurrens maradjon. A megbeszéléseken Németország elsőként ajánlotta fel, hogy kölcsönöségi alapon vámmentességi szerződést köt partnereivel, amiben nagy szerepet játszott, hogy így saját üzeneteit is hatékonyan továbbíthatta. A FIPRESCI-ben elindult iparági szabályozási folyamat a kontinensen egyre jobban erősödő feszültség hatására a világháború előestéjén megakadt. 1938 októberében Varsóban még megtartották a végrehajtó bizottsági ülést, amelyen megkísérelték a filmhíradók gyártóit egy platformra hozni. A meghívással együtt felkérték a tagországokat, hogy hozzák el Varsóba az őket legjobban reprezentáló filmhíradókat, és egy közös vetítés keretében mutassák be a többieknek. Azonban a háború kitörésével

⁹⁷ Párizs. A film útja a Párizsi Világkiállításon 1900–1937. *Filmkultura*, X. évf. 8. sz., 1937. augusztus 1., 2–4.

a terjesztési hálózat szétzilálódott, a nemzeti propagandaközpontok a szövetségeseikkel, és nem egy független ernyőszervezettel kívántak együttműködni. A filmhíradósok egyesületéhez hasonló szakmai tömörülések csak az 1950-es években alakultak meg ismét, de ezeknek már olyan új kihívásokkal kellett szembenézniük, mint például a televíziós piac bővülése. Az 1930-as években Magyarország aktív részvételével zajló nemzetközi egyeztetések egyértelművé tették, hogy a filmhíradózás a kor meghatározása szerint elsősorban az újságírói hivatással rokon szakma, amelyben az új eszközök mindegyikétől a hírközlő és nevelő feladatok ellátását szolgálják.

Egy misszió: a filmhíradók és a filmmúzeum ügye

A ma történelmi archívumban őrzött filmhíradótekercsek fontosságát a kortársak is felismerték.⁹⁸ A filmriporter szemszöge a jövőnek szóló dokumentálás is. Az állami felügyelettel készült mozgóképek olyannak láttatták a rendszert, amilyennek az látni és láttatni akarta magát: csak azt mutatták meg a világból, ami a rezsim saját magáról alkotott képével összhangban volt. Ezeknél a filmeknél a reprezentációs szerep mindennél fontosabb, hiszen készítésüknek ez volt az egyik indoka. Kockáik a történelmet kutató számára nem feltétlenül azt örökítik meg, milyen volt ténylegesen egy adott korszak, hanem hogy az egykori véleményformálók milyen képekben kívánták elmesélni annak történetét. A megőrzés kérdése ezért hamar fontossá vált, mert lényeges volt, hogy a híradók által ábrázolt valóság a szerkesztők szándéka szerint maradjon meg a következő generációk tudatában. A magyarországi filmarchiválás történetének kezdetei szorosan összekapcsolódnak a képes hírszolgálat szerepéről szóló gondolkodás kezdeteivel, mert először a filmhíradókban felfedezett emlékezetpolitikai erő tette indokoltá a mozgóképek megőrzését. Célszerű áttekinteni ebből a szempontból a filmörökség gyűjtésének és őrzésének korai állomásait, mert e folyamatnak köszönhető a nemzeti filmkincs rendkívül gazdag, veszélyes pillanatokban is sikeresen átmentett mai gyűjteménye. Másrészt annak megértését is segíti, hogyan ítélte meg a kor embere a filmhíradókat, milyen funkciókat, asszociációkat társított hozzájuk.

A filmmúzeum ötlete először az 1910-es években merült fel a fővárosi közgyűléseken, ahol Magyar Miklós törvényhatósági bizottsági tag rendszeresen

⁹⁸ A Horthy-korszak filmhíradóinak emlékezetpolitikájáról bővebben Barkóczi Janka (2017): Hírek múlt időben: Emlékezetpolitika a Magyar Világhíradókban. *Korall*, XVII. évf. 65. sz., 21–35.

felvetette a témát.⁹⁹ Az ügyben végül nem történtek lépések, így a gyűjtemény ekkor nem állt össze. Kisebb kollekciók léteztek ugyan az egyes gyártók tulajdonában, de ezek jelentős része a mintegy 600 magyar némafilm 90 százalékaival együtt elveszett. A történelem viharai, a szándékos megsemmisítés és a kezdetleges technikai körülmények is veszélyeztették a filmeket. A Tanácsköztársaság idején készülő *Vörös Riport* híradók csak azért élhették túl a rendszer bukását, mert bűnügyi bizonyítékként lefoglalták, majd megőrizték őket. Az 1930-as években felerősödött a rendszeres gyűjtés iránti igény, és a szakma folyóirataiban ekkor már számos ezzel foglalkozó cikk olvasható. A megőrzendő mozgóképek ekkor még főleg a riportok, filmdokumentumok, híradók műfajához tartoznak, a gyűjtőkör a játékfilmekre csak ritkán terjed ki. Ugyanis a hírfilmekben nem elsősorban a tűnékeny szórakoztatást, hanem a nemzeti emlékezet pótolhatatlan darabjait látták, amelyeknek éppen úgy „múzeumban” a helyük, mint más, a múltból fennmaradt tárgyi emlékek.

1930-ban így ír a *Filmkultura*:

„A filmmúzeum kulturális elhivatottságában föltétlenül hinni kell, és talán még lehet pótolni azt is, amit az utóbbi két évtizedben veszítettünk, mialatt ez a múzeum hiányzott. Nemcsak filmen fogják megőrizni Budapest és az ország szépségeit, hanem ki fogják majd bővíteni a múzeumot olyan örökbecsű és maradandó értékű emléktárgyakkal, amelyeknek mindenkor történelmi jelentőségük lesz. Így elsősorban a hangosfilmre gondolunk, a hangosfilm-lemezekre, azokra a fölvételekre, amelyeket Horthy Miklós kormányzóról, Apponyi Albertről, Bethlen István miniszterelnökről, Vass Józsefről és másokról készítettek, és akik a múzeum vetítőjében fognak megjelenni, és élőszóval is szólnak a múzeumban gyülekező idegekhez.”¹⁰⁰

Nem sokkal később egy másik szöveg is hasonlóan érvelt, felsorolva mindazt, ami már menthetetlenül elveszett, majd drámaian összekapcsolva a sürgető igényt a revíziós célokkal:

„Ebben a két helyiségben fogjuk megőrizni a történelmi Magyarország eseményeiről megmaradt filmeket, hogy okulásul szolgáljanak az elmúlt idők tanulságai. Külföldiek, ha idejönnek, ezekben a termekben fogják látni a szegény, széttaposott trianoni Magyarország múltját és itt fogják megtanulni azok, akik még nem tudják, hogy ennek az országnak Európa eme részében kultúrhistóriai missziója van.”

⁹⁹ A magyarországi filmarchiválás kezdeteinek részletes története és az adatok forrása: Gyürey Vera – Kurutz Márton – Veress József (2009): *A Filmarchívum. A Magyar Nemzeti Filmarchívum története a kezdetektől napjainkig*. Magyar Nemzeti Filmarchívum, Bp.

¹⁰⁰ A film múzeum. *Filmkultura*, III. évf., 10. sz., 1930. okt. 1., 8.

Különösen szerencsések vagyunk – mondja a cikk névtelen szerzője –, hiszen a hangosfilm révén az események egyik fontos vetülete vált megőrizhetővé: a jelentős politikai beszédek gyűjtésének külön figyelmet kell szentelni.

„A hangosfilmet is be akarjuk kapcsolni a filmmúzeum magasztos hivatásába és meg akarjuk örökíteni azoknak a nagyoknak a beszédeit, akik az utóbbi években Magyarország történelmében nagy szerepet játszanak. Apponyi Albert többnyelvű trianoni beszéde és egyéb politikai és tudományos megnyilatkozások is megőrkítve kerülnek majd a filmarchívumba, hogy örökké hirdessék nagyjaink dicsőségét.”¹⁰¹

Az ügy támogatói a gyakorlatban már konkrét helyet is találtak a leendő intézménynek: a Károlyi-palota erre a célra elkülönített termeit.

A terv ismét nem valósult meg, ám elfelejteni sem lehetett. Időről időre újra felmerül a gondolat, különösen a múltra való visszatekintést igénylő pillanatokban. Kurutz Márton a filmarchiválás korai történetét bemutató szövegében felhívja a figyelmet, hogy a megsokasodó történelmi évfordulók (Horthy kormányzásának jubileumai, IV. Károly megkoronázásának jubileuma, magának a filmhíradónak kerek számú kiadásai stb.) különösen jó alkalmat teremtettek, hogy a régi felvételeket rendre elővegyék, ehhez azonban szükség volt azok gondos őrzésére.¹⁰² 1939 nyarán a fővárosi közgyűlésen ismét előkerült a téma, és ezúttal már határozottabban fogalmazódott meg a szándék a „valóságos élő történelmet” begyűjtő intézmény alapítására. Ősszel mások mellett a *Magyar Film* vezércikke vette elő a régi érveket.¹⁰³ A cikk szerzője az alapítandó intézményt a könyvtár és a múzeum közé képzelte, ahol az érdeklődő megnézheti a gyűjtemény darabjait. Tudatában van, hogy e dokumentumok értéke az idővel csak növekszik, és a jövő kutatóinak, művészeinek nagyon fontosak lehetnek. A film egyik legjellemzőbb tulajdonsága „eseményeket megőrző, muzeális jellege”, amit jól képzett szakemberek segítségével és tudatos gyűjtőmunkával lehet egy valódi, az összefüggésszereket feltáró kollekcióvá fejleszteni. A következő tavasszal dr. Némethy Károly, a fővárosi Közművelődési Osztály tanácsnoka ellátogatott a Magyar Film Iroda raktárába, és áttekintette a filmhíradókat, hogy azokból a muzeális értékű híreket kiemelje. A filmarchívum megalapítását a gyakorlatban még ekkor sem sikerült megvalósítani, és az értékes gyűjtemény csak a véletlennek köszönhetően vészelte át az ostromot.¹⁰⁴ A létrehozá-

¹⁰¹ A magyar filmmúzeum megalakulása. *Filmkultura*, III. évf. 12. sz., 1930. dec. 1., 2–3.

¹⁰² Gyürey – Kurutz – Veress: i. m., 8.

¹⁰³ Történelem – filmen. *Magyar Film*, I. évf. 41. sz., 1939. november 25., 1.

¹⁰⁴ A filmarchívum gondolatának új támogatója a háború után Balázs Béla filmesztéta lett, akinek kezdeményezésére a kópiák gyűjtése megindult. Ez a tevékenység kezdetben a Színház- és Filmművészeti Főiskola Filmtudományi Intézetében, 1949-től a Magyar Ál-

sával és a filmhíradók gyűjtésével kapcsolatban a két világháború között papírra vetett gondolatok megmutatják, hogy ezeket a mozgóképeket legalább annyira tárgyi emlékeknek, mint aktuális információforrásnak tekintették. A megőrzésre való törekvés szorosan összekapcsolódik az emlékezés igényével, ami – a médium jellegéből fakadóan – egyúttal a képi emlékezet, a korszak magáról kialakított vizuális reprezentációjának átmentését is jelenti.

lami Filmarchívumban zajlott. A háború előtti filmhíradók megőrzésében személyesen is nagy szerepe volt a szakíróként és filmtörténészként működő Lajta Andornak. Gyürey – Kurutz – Veress: i. m., 14–15.

A Magyar Film Iroda 1924. február 27-től hozzávetőleg 150 méteres, 4-5 perces anyagokkal jelentkezett, később a filmek hossza és kópiaszáma nőtt, ahogyan azt a kritikus időköt jellemző hírkonjunktúra igényelte. Egy híradó adott esetben rendkívül eltérő témájú tudósításokat helyez egymás mellé, a látott anyagok között az egyetlen kapcsolat sokszor csak az azonos pillanatban elnyert nyilvánosság. Az idő múlásával és a rendszer tökéletesedésével párhuzamosan felfedezhető egyfajta szerkesztői tudatosság, de a hírsorrend megválasztása sokáig nem számított bevált eszköznek, az egyes tudósítások fontosságát inkább a képsorok hossza jelezte. Míg az 1930-as évek elején a hírtémák csapongó változatossága a híradó színességét is jelentette, a haditudósítások megjelenése ezt átalakította. Az 1940-es években – a mai gyakorlattal szöges ellentétben – a híradó végére kerültek a hosszabb, súlyos üzenetű harci beszámolók, a felvezetésként pedig előre kerültek a könnyedebb bulvár- és sporthírek. A szerkesztést olykor a moziktól érkező jelzések is meghatározhatták. A Moziegyesület bizottsága 1933-ban például szorgalmazta, hogy a változó hosszúságú híradók helyett egységesen és egész évben átlagosan 270 m-es anyagok készüljenek, így a hírek szempontjából izgalmasabbnak tartott nyári időszakban is kellő mennyiségű mozgóképfelvételek születhet.¹⁰⁵

A híradó főcímmel indult, majd átlagosan 5-8, fél perctől néhány percig terjedő hír következett. A hírek elején inzertszöveg segített a tájékozódásban, ezzel párhuzamosan a hangosfilmváltást követően megjelent a kommentár, amely 1942 nyarától végleg leváltotta a feliratokat. Az inzertek kezdetben kézírással, 1939 decemberétől¹⁰⁶ (a könnyebb olvashatóság kedvéért) nyomtatott betűkkel jelennek meg. A feliratok témajelölő funkciójukon túl fontos kutatási segédletet is nyújtanak, hiszen az esetek többségében megnevezik a hírt eredetileg gyártó vagy forgalmazó céget, amiből a nemzetközi kapcsolatokra, a különböző csereegyezményekre és az importszerződésekre is lehet következtetni. Szintén 1939-ben kezdik el kiírni az operatőrök nevét a magyar gyártású anyagok feliratain. Ezzel megsértik a híradóműfaj semleges-ségének és „szerzőtlen” objektivitásának elvi kritériumát, és az önálló riportert

¹⁰⁵ Morvay (1933): 3.

¹⁰⁶ MVH-826.

felelősségteljes ideájához közelítenek. Másrészt az újítás nem titkolt célja, hogy a kamerát alkotóként kezelő szakemberek között magasabb színvonalat eredményező, egészséges versenyt teremtsen.¹⁰⁷

A hang megjelenése kiteljesítette a filmhíradó eszköztárát, és a szerkesztők és az operatőrök számára lehetővé tette, hogy a mestereivé váljanak a műfajnak. A felvételek technikája finomult, gyakrabban jelennek meg illusztrációk, szemléltetőeszközök, olykor trükkfelvételek és egyéb humoros megoldások. A meglehetősen stabil hírszerkezet és a tematikus variációk – minden kötöttség mellett is – meglehetősen magas száma lehetővé teszi a különböző dramaturgiai formákkal való kísérletezést. A hang megjelenése persze nemcsak előnyökkel járt, hanem bizonyos problémákat is felvetett. A *Filmkultura* 1935. májusi számában dr. Neugröschel Endre ügyvéd például az így felmerülő szerzői jogi panaszokra próbál választ adni.¹⁰⁸ Mi történik akkor, ha a filmhíradóban lefilmezett menet éppen olyan indulót énekel, amely szerzői jogi védelem alatt áll? Egyszerű közlés ez, vagy az eredeti műalkotásból kiinduló újraalkotás? Ha a szerző engedélyét adja a bejátszáshoz, nincs baj, de mi történik, ha megtagadja, vagy nem lehet elkérni tőle? A napi hírek kép alakban történő közlése a képes újságok feladata, ezért a filmhíradó célja végső soron a szórákoztatás, de a helyzet mégsem olyan egyszerű, mint a klasszikus sajtótermékek esetében. A törvény a gyűléseken, felvonulásokon részt vevők képmásainak közlésére engedély nélkül is lehetőséget ad, de itt a személyiségi jogok és az értékesítési jogok feszülnek egymásnak.

„Fennálló jogunk szerint tehát az a helyzet, hogy a szerzői jogi védelem alatt álló műnek filmhíradóban való közzététele a szerző beleegyezése nélkül bitorlás. Pusztán arról lehet szó, hogy valamely képzőművészeti műnek, pl. szobornak filmbeli reprodukálása nem esik tilalom alá, de ez is csak akkor nem, ha a filmfelvétel önmagában – így pl. a beállítások különleges művészi volta folytán – önálló műnek tekinthető” – hangzik a kissé bizonytalan indoklás.

Tehát a filmhíradókkal és egyéb dokumentumanyagokkal kapcsolatos jogi álláspont nem teljesen tisztázott, a cikk kérdései pedig jól szemléltetik, hogy az új tömegkommunikációs forma bevezetése milyen törvényi kihívásokat támaszt.

Az elkészült tudósítások végső formáját a felvételkor adott technikai lehetőségek is meghatározzák. Az operatőr mozgásteret, a nála lévő eszközök kapacitása sarkalatos adottság. A kamerában lévő filmszalag hossza is szelek-

¹⁰⁷ A Magyar Híradó technikai újítása. *Magyar Film*, I. évf. 45. sz., 1939. december 23., 27.

¹⁰⁸ Neugröschel Endre, dr. (1935): Két kérdés a film-szerzői jog problémaköréből. *Filmkultura*, VIII. évf. 5. sz., 1935. május 1., 20–22.

cióra kényszerít, ahogy az adott helyszín fényviszonyai, vagy egyéb korlátozó körülmények. Somkuti István operatőri naplója az 1930-as évek közepén a *Filmkultura* egyik állandó rovataként jelent meg, és számos nehézségről beszámol, amivel a kor híradósának meg kellett küzdenie. A rendkívül szórákkoztató, anekdotikus formában íródott cikkek rávilágítanak, hogy ez a munka milyen kihívásokat támasztott abban a korban. A szerző az egyik visszaemlékezésben leírja, hogy egy ízben milyen nehézségek árán kapott engedélyt arra, hogy a Városliget gyönyörű virágairól felvételeket készítsen, és a főkeretéstől a városi tanácsnokon át a főmérnökig kit kellett megkeresnie, hogy ezt az egyszerű feladatot teljesíthesse.¹⁰⁹ Megemlékezik egy 1930-ban zajlott bálról, amelyen a felvételhez szükséges erős fényű lámpákat a filmtechnikáról szkeptikusan vélekedő helyi tűzoltók különösen veszélyesnek tartották. A mulatságot forgató híradós háta mögött egy tűzoltó állt készenlétben, mellette pedig – a nagyobb biztonság kedvéért – homokosládát, vízesvödört és pokrócot helyeztek el. A szituáció humorát megérző Somkuti végül leforgatta a filmet, és csak azon sajnálkozott, hogy motoros fecskendő és tolólétra hiányában abból igazi kuriózum nem lett. A bakik, balesetek valóban állandó rizikót jelentettek, és mintha nem lenne elég a technika ördöge, az operatőrnek gyakran a rendőrséggel is meggyűlt a baja, amely a sajtó jelenlétét nem mindig fogadta örömmel. Például 1935-ben a walesi herceg inkognitóban történt látogatásáról a városban mindenki tudott, így amikor az újságírók, fényképészek és híradósok kivonultak, hogy megörökötsék a neves arisztokratát, a rendőrök szigorúan megtiltották, hogy bárki is elővegye a gépeket.¹¹⁰ A leleményes Somkuti azonban egy nagy dobozba csomagolta kameráját. Az optika és a kereső előtt egy-egy megfelelő szélességű lyukat vágott, majd megkereste a herceg szállodája előtt a filmezésre leginkább alkalmas helyet. Senki nem sejthette, hogy csomagjában a felvevő lapul, így amikor kigurították a hotel kapuja elé a vörös szőnyeget, ő egy papírdobozzal a feje előtt készenlétben várta a herceg feltűnését, amivel csodálkozást keltett, de gyanút nem. A különös megoldásról a *Filmkultura* egy meglehetősen bizarr fényképet is közöl, és az 576-os *Világhíradó*-ban, a filmhírek között látható ez a különös módszerrel készült anyag is.

A Horthy-korszak híradói az információközlésre néhány jól elkülöníthető, jellegzetes sémát használnak. A leggyakoribb megoldás a hírt bemutató képsor és a hozzá kapcsolódó elbeszélő kommentár. Ilyenkor jellemzően markáns fér-

¹⁰⁹ Somkuti István (1935c): Egy filmriporter naplója. *Filmkultura*, VIII. évf. 11. sz., 1935. nov. 1., 14.

¹¹⁰ Somkuti István (1935b): Egy filmriporter naplója. *Filmkultura*, VIII. évf. 10. sz., 1935. okt. 1., 16.

fihangot hallunk, de Fekete Bálint felhívja a figyelmet, hogy kivétel esetében (pl. *Magyar Világhíradó* 453/5, 1932. október) a kommentátor nő is lehetett.¹¹¹

A második jellemző forma a beszédek rögzítése és közzététele, hiszen ezek többnyire egész eseményt jelentenek, jól szerkeszthetők, és könnyen fotografálható, statikus situációban hangzanak el. A beszédek között nagy számban megtalálhatók a közéleti személyiségek nyilvánosan elmondott szónoklatai, kisebb számban a média, gyakran a rádió számára előadott üzenetek. Az MTI érdekköréhez tartozó cégek, így a Magyar Film Iroda és a Magyar Rádió összehangolt vezetési stratégiájuk miatt könnyen használják egymás kapacitásait, így esetükben már a tájékoztatás többfrontos megszervezéséről van szó. A *Magyar Világhíradó*ban legalább tíz alkalommal az operatőrök egy rádióbeszédet filmeztek le, ezzel üzenetét az eredeti formát meghaladva, audiovizuális információként is megerősítették a mozikban. Gömbös Gyula, Imrédy Béla, Szendy Károly főpolgármester, Horthy Miklósné, Horthy Istvánné, Kállay Miklós és Kállay Miklósné, Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter és Szász Lajos közellátásügyi miniszter egyaránt feltűnnek ilyen helyzetben. Az efféle felvételek egyik sajátossága, hogy a befolyásolás különböző eszközei közül rendszerint a nyílt meggyőzés közvetlen szónoki lehetőségeivel élnek. Kozma többször is kitér a közszereplőktől elhangzó beszédek és a hírszolgáltatás összefüggéseire: ezeket az anyagokat azért kell hírnek tekinteni, mert elhangzásuk maga is hír, a bennük közölt információk pedig tények, egy fontos személyiség állásfoglalását ismertetik meg a közönséggel.¹¹²

A mai híradóműfajban gyakori interjúszituáció a két világháború közötti anyagokban csak ritkán jelenik meg, aminek valószínűleg elsősorban technikai okai voltak. Amikor a riporter és az alany között párbeszéd bontakozik ki, főképp gyártástörténeti szempontból tartalmaz képi információt. 1932 januárjában került a vetítőkbe az a hír, amelyben a *Világhíradó* tudósítói új miniszterek kinevezéséhez vonultak ki, és az ajtón kilépő friss kormánytagokat kérdezték a terveikről.¹¹³ Bárány Frigyes pénzügyminiszter zavarba jött a helyzettől, és abból pillanatnyi hallgatás után kellően semleges és óvatos megszólalással igyekezett kikeveredni, míg dr. Karafiáth Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszter született médiaszemélyiségként nagy hangon, rövid és célrátörő szónoklatot rögtönzött, miközben néhányszor szándékosan belenézett a kamerába. A megszólalások alatt vágóképként többször is feltűnik a Magyar Film Iroda híres hangosautója, amelynek tetején a felvételeket készítő operatőr látható, tehát ez alkalommal legalább két kamera szállt ki a helyszínre. A filmhíradó nemcsak a rádióval működik együtt, és nemcsak a nyom-

tatott orgánumok újságírói leleményeit adoptálja, de a sajtó minden képes kifejezési formáját jól ismeri. A riportfotográfia jellegzetes kompozíciói, közismert megoldásai mind visszaköszönnek a filmhíreken, egyes típusaik olyan számban, hogy akár önálló gyűjtőkategóriát is alkothatnak, például a politikusok találkozóin készült családi fotók.

Említést érdemel egy különös kísérlet egy sajátos műfaj, a dramatizált hír megteremtésére. Ez olyan hírtípust jelent, amelyben egy-egy hírértékű szituációt előre megírt forgatókönyv alapján, gyakran stúdiókörnyezetben, színészek játszanak el. Bizonyos esetekben kevésbé felismerhető a megrendeztettség, míg máskor mindez teljesen egyértelmű a néző számára. Az 1936 novemberében bemutatott *Belügyminiszteri rendelet értelmében november 1-től tilos a koldulás* című jelenet¹¹⁴ rövid fikciós gyakorlatként önálló hírként ágyazódik a filmhíradóba, amivel sajátos átmeneti zsánert alkot. A képsorokon a színészrendező Cserépy László és Lázár Mária színésznő látható, amint megbeszéli egy új rendelet gyakorlati következményeit. Cserépy szerepe szerint szegényügyi megbízottként csönget be a tisztas nagypolgári családhoz, és tájékoztatja a nagyságos asszonyt, hogy a hatóságok az alamizsnákkal való sorozatos visszaélések miatt, az új rendelet értelmében, maguk veszik kézbe a szegényeknek szánt összegeket. Az értetlenkedő hölgy kérdésére azt is elmondja, hogy az előjáróság havonta illetékmentes csekket küld, de kérésre akár személyesen is elfárad a pénzért, ami csak annyi legyen, amennyit a család ilyen célra költeni szokott. Lázár Mária ekkor megkönnyebbülten sóhajt fel, és örömmel nyugtázza, hogy a kormány ilyen remekül oldotta meg a nyomasztó kolduskérdést az országban. A kissé abszurdnak tűnő produkciót műtermi környezetben forgatták, nyilvánvalóan tájékoztató-nevelő szándékkal. A kormányzati rendelet végrehajtását ismert előadóművészek népszerűsítik, akik leegyszerűsítve, közérthetően közlik mindazokat az információkat, amelyek az új szociálpolitikai döntéssel kapcsolatban fontosak. Egyúttal megpróbálják rávenni a nézőket, hogy kedves példaképeikkel azonosulva, a kormányzattal egyetértő, jó állampolgárként cselekedjenek.

A szcenírozás a korszak minden filmhíradóját érintő kérdés. A megrendezett jelleg gyakran kevésbé nyilvánvaló, mint az előző példában, az esetek egy részében – különösen a haditudósításoknál – pedig az a cél, hogy teljesen észrevétlen maradjon. Ezt a formát sokszor a felvételek technikai hátterének hiányossagai kényszerítik ki, hiszen ha a korlátozott létszámban dolgozó operatőrök lemaradnak egy eseményről, vagy ha felszerelésük adottságai miatt nem sikerül azt megörökíteni, a történeteket már csak utólag tudják rekonstruálni. Többször feltűnik ez a megoldás a koldusrendelethez hasonló témák

¹¹¹ Fekete 2014: 14.

¹¹² Kozma 1940b: 227.

¹¹³ MVH-411/2. (1932. január)

¹¹⁴ MVH-663/2. (1936. november)

feldolgozásánál: a színészekkel előadott, stúdióban felvett minijelenet a szemléltetés pedagógiai eszköze. Az ilyen tartalmak a háború és a hadigazdaságra való átállás éveiben sokasodnak meg, amikor különösen fontos, hogy egyes cselekvésminták jól érthetően jussanak el a közönséghez. A spontán és a szcenírozott jelenetek felismerése és elválasztása a műfajjal kapcsolatos vizsgálatok egyik kihívása, mert ezekben a mozgóképekben a dokumentarista és a fikciós elemek törekeny kapcsolatban állnak egymással.

A korszakban forgalmazott hírek között a hagyományos híradószerkezetből kilógó darabokkal is találkozunk. Ezek gyakran egyfajta bulvárirányzatot képviselnek, és a szigorúan vett tájékoztatás helyett valamilyen szórakoztató produkciót vagy annak egy részletét mutatják be: kabaréjelenet, előadás, dal és szavaltat válik a hír közvetlen témájává – erős érzelmi kötődést teremtve a befogadó és a médium között. Ez igen fontos elemzési szempont, hiszen egy könnyű operettszámokból álló kívánsághangverseny-részlet, egy irredenta szavaltat vagy a horogkeresztes zászlók előtt bemutatott színpadi polka szélsőséges nézői reakciókat válthatott ki. Ezek a „tudósítások” jól szemléltetik, hogy a tájékoztatás helyett gyakran az élmények megélése kerül az előtérbe, amelynek következtében a hír műfaja akár valódi drámává válhat.

Hasonlóan érdekes példa az a korai zenei klipre emlékeztető anyag, amely 1932-ben egy népszerűvé vált játék, a jójó terjedéséről számol be.¹¹⁵ Egy tündéri szőke kislány a zongora mellett állva arról énekel az anyukájának, hogy egy új zöld jójóért akár a Földgolyót is odaadná, miközben a játékkal játszó, mindenféle rendű és korú emberek képei villannak fel. A hír legalább annyira szórakoztató, mint amennyire az új szórakozási lehetőségről szól, és ha megjelenne benne a konkrét márkanév, akár egyfajta hírköntsbe burkolt reklámnak számítana. Ehhez hasonló több is található a vizsgált anyagban, jellemzően akkor, ha a kínált termék vagy szolgáltatás valamilyen izgalmas vizuális formában jelenik meg. Az 1934-es Nemzetközi Árumintavásár egyik fő attrakciója például a Székesfővárosi Elektromos Művek pavilonjának forgószínpada, amelyet három egyforma részre osztottak, és időnként a másik oldalát fordították a nézők felé, hogy a cég szolgáltatásaihoz kapcsolódó eszközöket élményszerűen mutassák be. Az első színpadrészen egy háziasszony és a kisült kuglófot tartó cselédje diskurál a korszerű tűzhelyek előnyeiről, a másodikban három hölgy áll vasalódeszkák mögött, és vidám kórusban kiáltják: „a villanyvasaló nem piszkít, nem kormoz, csak örömet okoz”.¹¹⁶ A reklám itt a vásárról szóló tudósítás részévé válik, és szórakoztató formája miatt épül be a híradóba.

¹¹⁵ MVH-485/2. (1932. november)

¹¹⁶ MVH-534/3. (1934. május)

Vizuális és verbális attrakciók

A hírek általános szerkezetének bemutatása után tanulságos rövid esztétikai elemzést is végezni.

A filmhíradókba rendre bekerülhettek animációs betétek és egyéb különleges megoldások, az érthetőséget szolgáló illusztrációként vagy öncélú, szórakoztató felhanggal. A nézők már *Az Est Film* számaiban láthatták Vértess Marcell legendás krétarajzos karikatúráit, amelyek önálló betétként mindig a közbeszédben éppen megjelenő témákkal foglalkoztak, de hasonló elemek, ha ritkábban is, később is előkerülnek. A térképek szerepeltetése különösen a revízió idején válik fontossá, de korábban is feltűnnek, akár animált formában is. Ezek valószínűleg a nyugati importhírek hatására kerülhettek a magyar anyagokba, hiszen ilyen először átvételekben láthatóak. Például az egyik 1932 márciusában bemutatott, az Ufatonwochén keresztül az USA-ból szerzett hír egy Kansas Cityben található gabonaraktárról tudósít, és a katasztrofa következményeiről rögzített képek előtt megmutatja a város helyét.¹¹⁷

Lassított felvételek, a szalag sebességével operáló egyéb megoldások elsősorban a látványos elemeket tartalmazó témáknál kerülnek elő, különösen a rekordkísérleteknél és más sportteljesítménynél – egyértelműen gyönyörködtető céllal. A Mátraházán megtartott síverseny művészi képei, a levegőben lassan úszó, a magyar zászló előtt átlebegő sielők megörökítésére választott extrém kameraállások nemcsak a közönség kedvét keresték, de az alkotót is szórakoztatták.¹¹⁸ Ilyen technikai-esztétikai kalandozásokra a sporthír azért lehetett különösen alkalmas, mert ez az egyik első népszerű hírforma, amelynek szabályai (főleg az Egyesült Államokban rendkívül népszerű ökölvívó-mérkőzések megörökítése révén) már a filmhíradózás őskorában kialakultak. A sportról szóló beszámolók szerkezete az első aktualitásoktól kezdve máig meglepően szilárdan tartja magát, de a lassítások napjainkra jóval nagyobb szerephez jutnak.

Olykor optikai torzítások láthatóak a bulvárhírekben, a kifejezetten humorosnak szánt betétekben is. Egy Gaumont-tól átvett anyag például egy jókedvű filmoperatőr munkája: a londoni állatkert állatait furcsán elnyújtva, természetellenes módon rögzíti. Rejtély, hogy mi lehetett az eredeti cél az összelapított zsiráffal vagy a kígyószerűre torzított lámával, de a magyar filmhíradóba különleges látványelemként kerültek be.¹¹⁹

Az áttűnések, egymásra exponált pillanatok az előbbieknél sokkal gyakoribbak. A kezdetben szelíd különlegességük miatt alkalmazott megoldások

¹¹⁷ MVH-423/5. (1932. március)

¹¹⁸ MVH-416/3. (1932. február)

¹¹⁹ MVH-432/7. (1932. május)

később a propagandát szolgálják. A különleges effektusokat és a „trükk-felvételeket” egyre gyakrabban konkrét gyakorlati céllal alkalmazzák a szerkesztők. A filmhíradó határterületein elhelyezkedő dokumentumanyagokban, így például a katonák számára készített propagandisztikus oktatófilmekben a kiképzések segédleteként használt mozgóképek különleges képsorai egy-egy bonyolult technikai eszközt és annak használatát modellezik. Ezeket a filmeket a kiképzők addig vetítették az újoncok előtt, míg azok a tartalmát biztosan elsajátították.¹²⁰

Siegfried Kracauer 1942-ben, emigrációban jelenteti meg *Propaganda and the Nazi War Film* című tanulmányát, amely megvizsgálja a filmhíradók hatásmechanizmusát, és feltárja a leghatékonyabban működő technikákat. Annak ellenére, hogy a német gyártású anyagok korabeli magyar társaikhoz képest olykor nagyon patetikusak és elfogultak, számos vizuális megoldásuk nálunk is visszaköszön. Kracauer szerint a filmhíradók iránti állandó érdeklődést csak a gyors, aktualitást biztosító terjesztéssel lehet fenntartani, ehhez pedig mindenképpen magas szakmai színvonalú intézményi háttér szükséges. A náci filmhírek alapvető jellemzője, hogy a mozgóképes kifejezés minden szintje manipulált, miközben különféle formákban kötik le a nézők szellemi energiáit. Készítői tudták, hogy a kommentár, a látvány és a hang különböző módon érinti a nézőt, így ha az egyik típusú koncentrációba befárad, átveheti a helyét a másik.

A valósággal való szoros kapcsolat a műfaj lényegi tulajdonsága, azonban ez nem gátolhatja a jól kidolgozott és következetesen alkalmazott képi jelrendszer bevezetését. Noha a *Magyar Világhíradó* soha nem jutott arra a szintre, amit Kracauer a náci filmhíradók valóság ellen vívott totális háborújának nevez, sok efféle látványos megoldást és alapvető eszközt a hazai szerkesztők is előszeretettel használnak. Ilyen rendkívül hatásos elem a tömegek szerepeltetése, a vonulások és mozgások vizuális dinamikája, amely önmagában is érdelemkeltő. Kracauer szerint a híradó dramaturgiája a hódításé, és ez bizonyos mértékig a trianoni diktátum revíziójára készülő társadalmat elméletben és gyakorlatban trenírozó MFI-kiadásokra is igaz.

A tömeg nagy alakzatainak mágiája és a mozgás szenvedélye a korszak egészében a magyar filmhíradók képi világának is egyik fontos összetevője és szerkesztői elve, de a látványos koreográfia szerint rendeződő sokaság motívuma egy híradón belül soha nem kerül olyan túlsúlyba, hogy az pusztán esztétizálásba, az egyén teljes feloldásába forduljon át. A szerkesztők a kellő mennyiségű attrakciót egyéb eszközökkel is próbálták biztosítani, így például légi felvételekkel, ritkábban pedig, a szokványos ügyek feldolgozásakor

¹²⁰ Bánáss József (1939): Film és honvédség. *Magyar Film*, I. évf. 18. sz., 1939. június 17., 10–13.

bravúros operatőri megoldásokkal. Azonban az autonóm kreativitásra sok lehetőség nem nyílt, hiszen a filmhíradó alkotója – a műfaj alapszabálya szerint – a szubjektivitás látszatát is kerülve semlegességre törekszik, és a háttérben marad.

A képek mellett az auditív szféra is nagyon fontos, önálló érzékenységgel és játéktérrel rendelkező alkotóeleme a filmhíradóknak. Az összetettséget jól szemlélteti Victor Klemperer, *A Harmadik Birodalom nyelve* című nagy hatású munka tudós szerzője. Klemperer 1947-ben jelenteti meg tanulmányát, amelyben a nemzetiszocialista párt 1933-as hatalomátvételétől vizsgálja a német nyelv használatának átalakulását. Az LTI (Lingua Tertii Imperii) jellegzetes alakzatai és terjedése a társadalom minden rétegének vonatkozásában érdekelte, és ebben jelentős szerepet tulajdonított a hangosfilmnek és a filmhíradóknak. Az *Előjátékban* egy olyan történettel indít, amely közvetlenül a filmhíradókhoz köti az élményt, és a szerzőt a munka megkezdésére ösztönözte.¹²¹ 1932. június 8-án megnézte a moziban Joseph von Sternberg *A két angyal* című filmjét Emil Jannings és Marlene Dietrich főszereplésével, azonban nem tudott igazán elmélyedni a filmben. Állandóan a főprogram megkezdése előtt vetített filmhíradó egyik jelenete ötlött fel benne, amelyben az elnöki palota tengerész őrsége elvonult a Brandenburgi-kapu alatt a skagerraki (jütlandi) csata napján. A díszszázad masírozása és a helyszínen örjöngő civilek látványa olyan intenzív reakciókat váltott ki a nézőkben, hogy annak elsöprő hatása alól később sem kerültek ki. Klemperer a menetet vezető tamburmajor képe nyomán ismerte fel a nemzetiszocializmushoz kötődő fanatizmus erejét, és ennek hatására határozta el, hogy megfejtje az új ideológiával érkező új kommunikáció szabályait.

A filmhíradók, propagandafilmek példája többször visszatér az elemzésben. Hitler szenvedélyes beszédeinek és gesztusainak felvételei a nyelv és az előadásmód összefüggéseinek modellezéséhez adtak segítséget, de a tömegkommunikáció verbális eszközeivel kapcsolatban tágabb kitekintést is kínálnak. A *Tíz év fasizmus* című olasz propagandafilmben látott Mussolini-beszéd azt bizonyítja, hogy a hangkulissza és a tér kulisszái szorosan összekapcsolódnak. A rádió és a film lehetőséget teremt, hogy általuk az államférfi személyesen minden hallgatóhoz, nézőhöz szólhasson. „Ezzel az államférfi eszközei és kötelességei között a beszéd visszakapta a jelentőségét, amely Athénban megvolt, sőt megnövekedett fontosságot kapott, mert most Athén helyébe egy egész ország, sőt egynél több ország lépett.”¹²² A hallgatóság létszámának változásával a stílus is változik, a beszédek a közérthetőség kedvé-

¹²¹ Klemperer, Victor (1984): *A Harmadik Birodalom nyelve*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Bp. 21–22.

¹²² Klemperer: i. m., 53.

ért egyre népiesebbek, egyre inkább az érzelmekre apellálók és érzékletesek, szélsőséges esetekben demagógok lesznek. A beszélőt körülvevő feldíszített terek, a virágokkal, zászlókkal és feliratokkal ékesített arénák a beszédhez tartoznak. A szónoklat a szemet és a fület egyszerre foglalja le, magával az üzenettel és az üzenetre hangosan reagáló tömeg hangjaival. Az így kialakuló előadást Klemperer összetett művészi alkotásnak tekinti, amit legteljesebb formájában a film tud közvetíteni. A szerző számára a különböző beszélők – elsősorban Mussolini és Hitler – összehasonlításához szintén ez a médium kínál lehetőséget. Saját bevallása szerint soha nem hallotta élőben a Führert beszélni, mivel zsidóként ez számára nem volt megengedett. A moziból való kitiltással, a rádiókészülékek leadásával egyre fogytak a lehetőségei, hogy ezekkel a szónoklatokkal közvetlenül találkozzon, így a szónok valóságossága is egyre csökkent. Az első tapasztalatok alapján vált az LTI elemzésének részévé a mozgókép által közvetített, nyelvet kísérő látvány, amellyel a cserekapcsolatok útján importált filmhíradókban a magyar mozilátogatók is rendre találkoztak.

A hír szimbolikája

A háború kitörését követően a Magyar Film Iroda igazgatótanácsi ülésein készült jegyzőkönyvek a kópiaszámok és kópiahossz növeléséről, a piac minél hatékonyabb telítéséről számolnak be. 1942–43-ban a cég annak ellenére vállalta a növekedést, hogy az általános nyersanyaghiány miatt a filmszalag minden centimétere vagyont ért. Az 1942. szeptember 18-i igazgatótanácsi ülés résztvevői kimondják,¹²³ hogy a 270 méteres kópiahosszt 340 méterre növelik, hogy a hadieseményekről szóló híreknek kellő teret biztosítsanak, a celluloid utánpótlásáról pedig a minisztérium gondoskodik.

Vajon miért volt annyira lényeges, hogy a filmhíradók a legkritikusabb időkben is ilyen kiszámíthatóan jussanak el az emberekhez? Hogyan vált a függetlenség látszatára kezdetben sokat adó vállalat a vizuális propaganda egyik fontos forrásává? A válaszhoz a korabeli híradók működésének alapelveit és a közösség életében betöltött szerepét kell megvizsgálni.

A két világháború között nemcsak a rendszeres híradógyártás indul meg, de megerősödik a propaganda „tudománya” is. E kettő egymáshoz való viszonya később is kulcsfontosságú. Világossá vált, hogy az első világháborút nem kizárólag a fegyverek, hanem legalább akkora mértékben a meggyőzés mesterei döntötték el, tudásukra tehát a jövőben is lehet építeni. Egyes, Nyu-

gaton megjelenő írások megállapításai itthon is ismertek voltak,¹²⁴ ahogy azok a technikák is, amelyeket a szakemberek alkalmaztak. A kezdeti időszakban lefektetett hírelvek szerint a filmhíradó munkatársa elsősorban a sajtó képviselője volt, de fokozatosan az eszmei nevelés felelősevé is vált. A filmes újságíró a frissen formálódó propagandaelméletek gyakorlati kivitelezője lett, hiszen a nevelés szinte minden propagandával kapcsolatba kerülő korabeli gondolkodónál kulcsfogalomnak számított. Ezek a szakemberek „ mítoszokon, szimbólumokon és »irracionális tényezőkön« keresztül nem konkrét döntésekre kívánják rávenni a célközönséget, hanem egy adott vélemény iránti magatartásának megváltoztatására”.¹²⁵

A filmhíradók megtekintése után a mai nézőnek az a határozott benyomása, hogy a bennük használt szimbólumok és irracionális elemek feltűnése egyenesen arányos a propaganda erősödésével. Az erős érzelmi töltéssel bíró jelképek a forgalmazásba kerülő hírekben több hullámban összpontosulnak, majd 1939-től kezdve egyre hangsúlyosabbá válnak. Használatuk összecseng Harold Lasswell elméletével, aki az első világháború propagandatechnikáinak és a pszichoanalízis legújabb eredményeinek tanulmányozása nyomán jutott el saját inger-válasz-konceptiójának felállításáig. Teóriája – a befolyásoláselmélet egyik korai, de jelentős állomásaként – fogódzót kínál a vizsgáltak megértéséhez. Szerinte a propaganda lényege a tömegek meggyőzése bizonyos szimbólumok manipulatív használatán keresztül. A jó propagandista tudja, hogy az egyes jelképek milyen reakciókat, milyen asszociációs sorokat keltenek közönségében, és azokat a helyzetnek megfelelően, céljai érdekében alkalmazza. Lasswell elmélete nem számol a célközönség differenciáltságával, szerinte a személyes különbségek helyett főképp az általános körülményeket kell figyelembe venni.

A filmhíradók rituális értelmezése

James Carey rituális megközelítése alkalmas a múlt erős érzelmi töltetű anyagának az elemzéséhez.¹²⁶ Carey a hírek drámai szerkezetének vizsgálatakor elsősorban a valóság megjelenítésének formáira és a médiumok által közvetített tartalmak utóéletére összpontosít. Véleménye szerint a hírek egyfajta ritualizációs folyamat részét képezik, azaz elsődleges kommunikációs céljuk

¹²³ MNL OL K675 2. csomó 6. tétel.

¹²⁴ Sipos Balázs (2011): *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban – Politika- és társadalomtörténeti vázlat*. Argumentum, Bp., 51.

¹²⁵ Sipos: i. m., 57.

¹²⁶ Carey, James W. (2009): *Communication as Culture, Revised Edition: Essays on Media and Society*. Routledge, New York.

nem az egyes eseményekről szóló tájékoztatás, hanem a nézők által is ismert valóság megerősítése és fenntartása. Ezért is feltételezhető, hogy a filmhíradók és a többi hírmédium fontos szerepet játszanak a két világháború közötti nemzeti identitás és szimbólumainak formálásában.¹²⁷ E mozgóképek egyik jellegzetessége, hogy – erős jelképteremtő szerepük mellett – a megalkotott szimbólumokból összetett narratívákat, mítoszokat építenek fel. Ezek fontosságát a hangsúlyozás különböző technikáival, például ismétléssel emelik ki. Carey elméletének egyik fő tétele összhangban áll a korabeli filmes híradások azon jellegzetességével, hogy azok elsődleges céljává – az autoriter tendenciák erősödésével – a tájékoztatás, az új ismeretek közlése helyett a társadalom összefogása, az összetartozás érzésének erősítése válik.

„A Filmriport célja és rendeltetése: a jelenségek megmutatása úgy, hogy azok a nézőt, ismeretei elmélyítésével, a mába internacionális vonatkozásokban bekapcsolja” – írja Gró Lajos filmesztéta a *Korunk* című folyóiratban 1927-ben.¹²⁸ Az akkoriban gyakran banálisnak és unalmasnak tartott zsánernek nagy karriert jósol, ha az értő szemek felismerik a benne rejlő lehetőségeket. Mindez megfelel Carey rituális megközelítésének, hiszen ő is a médium társadalmi funkciójának újraértelmezésére hívja fel a figyelmet. Ezek a mozgóképek nem csupán tájékoztatják, hanem a bemutatott jelenségeken keresztül aktivizálják, a valósághoz kötik a nézőt: a filmhíradó lendületes, filmszerű és minőségi kivitelezéssel elsődleges médiaműfajja fejlődhet.

A rítus kerete a dráma, a filmhírek drámai szerkezetét pedig több kortárs leírás is kiemeli.

„Hiszen a híradó az a műfaj, amiben mindent megtalálunk. A híradó egy dráma... Mikor a katonák csendben, óvatosan előrekúsznak az álcázott bunker felé, ki az, aki nem gondol szívszorongva arra, hogy jaj, csak vigyázzatok, mert a következő pillanatban felrobbanhat valami elrejtett akna. A híradó vigjáték... Ki nem moso-

¹²⁷ A média és a hírkutatás rituális fordulataival kapcsolatban Magyarországon eddig főként Császi Lajos és Andok Mónika közölt publikációkat. Andok Mónika (2013): *A hírek története*. L'Harmattan, Bp.; Andok Mónika szerk. (2007): *Tanulmányok a médiatudományok köréből. A média hír mint rítus. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis*, Nova Series Tom. XXXIV. Sectio Scientiarum, Eger, EKF; Császi Lajos (2002): *A média rítusai: A kommunikáció neodurkheimi elmélete*. Osiris – MTA – ELTE, Bp., Kommunikációelméleti Kutatócsoport.

¹²⁸ Gró Lajos (1927): A filmhíradó. *Korunk*, 1927. november. http://epa.oszk.hu/00400/00458/00217/korunk_EPA00458_1927_011_4447.html (utolsó letöltés: 2015.09.15.) A cikk szerzője a nemzetközi példákból kiindulva vázolja a kíváncsú gyakorlatot. A magyar közönség számára is ismert Fox-híradókat túlságosan ösztönösnek, esetlegesnek tartja, az UFA produkcióit viszont éppen hatásvadásznak. A magyar híradósok számára az amerikai lendület és a német látványkultúra összeolvastatását javasolja, szigorú szakmai szempontok és a minőségi tartalomra épülő szerkesztési elvek mellett.

lyog, amikor a dán akadályverseny idős bácsikái zsákba futást rendeznek, és egymás után potyognak el a nézők vidám kacagása mellett?” – írja az UFA filmhíradóit reklámozó cikk 1941-ben.¹²⁹

Ez az összegzés is megerősíti Carey rituális kommunikációs modelljét, ami a részvétel és részesedés ideájára épül. A hírek a néző számára „eljátsszák a világot”, intenzív érzelmi azonosulást keltenek, hogy a meglévő világnézetet megerősítsék vagy módosítsák. Ezzel a híradó a közösség (moziközönség, a nemzet, stb.) összetartására törekszik, és főképp a közös élményekre és az időbeli folyamatosságra helyezi a hangsúlyt. Ezzel szemben a kommunikáció transzmissziós értelmezése a közlés és az információk átadásának folyamatát emeli ki, az ismeretek térbeli és időbeli terjedését a közlekedéshez hasonlítja. Itt a tudás közvetítésének módja és az ismeretek minősége kerül a középpontba: a gyorsaság és a hatékonyság, a valósághoz való hűség mértéke válik fontos szemponttá. A két világháború között készült magyar filmhíradók gyártásának körülményeit és az elkészült anyagokat ismerve, e két megközelítés közül az első tűnik célravezetőbbnek, de a második által kínált szempontok figyelembevételével.

A rítus-modell a *Magyar Világhíradók* számára is elsődleges értelmezési keretet kínál. A rítus összetett rendeltetése (biztonságkeresés, lelki-fizikai motiváció, normarendszerek elmélyítése, a kulturális tudás és identitás erősítése, a közösségi szerepek megerősítése) a híradók vizsgálatához is jól használható szempontokat ad. Ezt jól kiegészítheti a képi megjelenítés alapelemeit és a vizuális befolyásolás módszereit modellező szemiotikai megközelítés.

Tartalmas érvek

Az 1931 és 1944 közötti filmhíradók tartalomelemzése a médium kommunikációs technikájának fontos jellegzetességeire mutat rá. A híradók viszonylag kötött szerkezete lehetővé teszi egy általános vizsgálati alap létrehozását, noha a tartalmi hangsúlyeltolódások, a kisebb technikai változások az elemzésben is új irányokat nyitnak. A kutatható alapadatok, a tájékozódási pontok az első megközelítés szerint a következők: a hír címe, vagyis ahogy a filmin-tézeti adatbázisban szerepel, a kiírt *inzertszöveg*, azaz a hírhez tartozó inzertek felirata, amely tartalomkijelölő funkciója és retorikája miatt érdekes. A hírben *elhangzó szöveg* a hírek auditív forrásértékének alapját adja, a *hosszból* pedig annak fontosságára és/vagy rögzítésének technikai körülményeire lehet

¹²⁹ Magyar vonatkozású felvételek az UFA világhíradókban. *UFA Hírek*, II. évf. 10. sz., 1941. december 15.

következtetni. A tartalmi elemek között feldolgozható, hogy a vizsgált hírből mely *személyek, földrajzi helyek és intézmények* jelennek meg, mi a hírt forgalomba hozó ügynökség neve, ami az esetek bizonyos részében nem egyezik meg a gyártóval. Az ügynökség meghatározása sokat elárul az MFI-vel kapcsolatot tartó nemzetközi hírügynökségi hálózat működéséről és ezzel együtt a külpolitikai érdeklődés irányáról. A hírből bemutatott *esemény dátuma* is – amely nem minden esetben ismert pontosan – lényeges adalékokkal szolgálhat. Ebben a tekintetben az úgynevezett „gumihírek” beillesztése jelenthet problémát, amelyek ismétlődő, nehezen azonosítható eseményekről szólnak, és elsősorban a témájuk, nem pedig aktualitásuk miatt érdekesek. A hírkutatás a híreket tartalmi jellegzetességeik alapján hagyományosan nagyobb kategóriákba, típusokba sorolja, amelyek a figyelem irányáról, a hangsúlyosan és kevésbé hangsúlyosan megjelenő tárgykörökről tudósítanak. Célravezető bizonyos címkecsoportok alkalmazása is. Ezek közül a *tartalmi címkék* a hangsúlyosan ábrázolt tartalmi elemeket, tárgyakat, szimbólumokat emelik ki. A *technikai címkék* a műfaj történetéhez kapcsolható gyártási kategóriákról, olyan különféle alkotói megoldásokról tájékoztathatnak, mint például a riport, a konferansz, a haditudósítás. A *kutatási címkék* a későbbi vizsgálatokat megkönnyítő megjegyzések, amelyek a jellemző tendenciákat, a feldolgozható, esetleg más diszciplínák érdeklődésére is számot tartó jelenségeket mutatják. Ilyen lehet az önreflexió megjelenése, egyes társadalmi csoportok története vagy az emlékezetpolitika. Szintén tanulságokkal szolgál az archív mozgóképek esetében a hiányzó, sérült anyagok feltérképezése, a töredékes információk megjelölése, a hibák összegzése.

E kiindulási kategóriák felvetik az elemzés szubjektivitásának problémáját. A címkék kiválasztása bizonyos mértékig a szelektáló preferenciáitól függ, a felsorolás valószínűleg minden kutatónál más lenne. A címkézés technikája mégsem haszontalan: a tartalomelemzéshez – körültekintéssel kezelendő – támpontokat ad. A legnagyobb kihívást a hírtípusok meghatározása jelenti, amelyek a vizsgált anyagnál – a pontosabb eredmények érdekében – a hírkutatás hagyományos kategóriáinál valamivel árnyaltabbak lettek, de ügyelve arra, hogy értelmezhetőek maradjanak, és jelentős mennyiségű hírt lehessen hozzájuk sorolni. Az így kiválasztott szempontok vitathatók, de következetesen alkalmazva felrajzolják az anyag tématerképét.

A hírkutatás számos tematikus definíciót különböztet meg. Ezek közül Andok Mónika szempontjai¹³⁰ és a *Filmhíradók Online* rendszerének kombinációja adta a mostani elemzés kiindulópontját. Andok elemzése megkülönböztet politikai híreket, ezen belül bel- és külpolitikai híreket, valamint po-

litikai beszédekből lett híreket, amelyek számosan láthatóak a híradókban. Megkülönbözteti továbbá a gazdasági híreket. A harmadik nagy csoportot a bulvárhírek alkotják, ahol a hírességekről szóló pletykák, furcsa szokások, különös természeti jelenségek, katasztrófák, balesetek is előkerülhetnek. A bűnügyi hírek és a tudományos felfedezésekről szóló híradások egy-egy újabb kategória. Ezeket a kultúra, sport, egészségügy és a modern témának számító környezetvédelem követi. Andok többszintű felosztásához képest – elsősorban a különböző témák egymással való nagyfokú variálhatósága miatt – a filmhíradókra inkább egyfajta nem-hierarchikus rendszer érvényesíthető, az egy filmhírré alkalmazható, legfeljebb három kategóriamegjelölés – kissé önkényesen lefektetett – szabályával. A jelen vizsgálat során használt kategóriák a következők: 1. *belpolitika*, 2. *külpolitika*, 3. *nemzetközi események*, 4. *gazdaság*, 5. *sport*, 6. *tudomány, technika*, 7. *oktatás*, 8. *művészet, kultúra*, 9. *társasági hír*, 10. *divat*, 11. *média, film, sajtó*, 12. *szórakozás, szabadidő*, 13. *természet*, 14. *bűnügy*, 15. *baleset, katasztrófa*, 16. *ünnepek, ünnepség*, 17. *egyház, vallás*, 18. *fegyveres és rendvédelmi erők*, 19. *folklor, néprajz*.

Női szerepek a Magyar Világhíradókban

A tématerkép segítségével a filmhíradók különböző tematikákhoz való viszonya vizsgálható. A két világháború között született anyag a nagy történeti narratíván kívül számos kisebb elbeszélést is tartalmaz, amelyek maguk is altémákra oszthatók szét. E rétegek felfejtése leginkább annak figyelembevételével lehet sikeres, hogy a filmhíradók rituális befogadása milyen nézői elvárásokat igazol és erősít meg. A hagyományos újságírásban használatos „kifejtettség” és „bennfoglalás” mértéke ezekben az esetekben hiányosan változik meg: a ki, mit, mikor, hol, miért és hogyan kérdések közül a tudósítások nem feltétlenül mindegyikre adnak választ. Ennek egyik oka, hogy ezekben a filmekben a tájékoztató funkció gyakran az attitűdök alakításának szándéka mögé szorul. Carey szerint a világhoz való kapcsolódást, a társadalmi integrációt segítő belépőpontok fontos tulajdonsága, hogy azok nem átmeneti és egyedi aktualitást, hanem állandóságot képviselnek. A szociális minták elvárásokat is közvetítenek, ezzel – az aktuális és gyorsan változó üzenetek kommunikálása helyett – a közös hitek és közös érintettség múltba gyökerező és a jövőben továbbélő fogalmaira kerül a hangsúly. A közösségben betöltött szerep az egyik legfontosabb, a filmhíradókkal is formálható terület, amely a befolyásolás jellegzetes terepe.

¹³⁰ Andok 2013.

Az alábbi példa szemlélteti, miként szólítja meg a mozgóképes riport az egyes nézői csoportokat, így például a nőket.¹³¹ A nemek reprezentációjával kapcsolatos alapvető sajátosság, hogy az a korabeli viszonyokat rögzíti és dokumentálja, másrészt meghatározza azokat az ideákat, amelyeknek az érintetteknek saját és a közösség érdekében meg kellene felelniük.¹³² A *Világhíradók* nőképe érdekes modelljét nyújtja annak, miként törekszik a tömegkommunikáció az attitűdök megváltoztatására. 5537 hír áttekintése után 192 olyan tételt találtunk, amely kifejezetten nőkhöz szól, vagy valamilyen női témát dolgoz fel. Éves bontásban ez az arány 3–6 százalék körül mozog, és csak 1938-ban esik 2 százalék alá. A női hírek között szinte minden alapvető hírtípus megtalálható, de leggyakrabban a testképpel kapcsolatos minták, útmutatások és a divattal, szépséggel, sporttal kapcsolatos riportok jelennek meg. A hírenként legfeljebb három címkét kiosztó elemzés szerint a 48 divathírt 41 sporthír, 26 művészettel és kultúrával foglalkozó, 18 oktatásról és társasági eseményekről szóló hír, 17 szegénységre és jótékonyásra összpontosító beszámoló, 13 belpolitikai vonatkozású, 11 ünnepségekről tudósító és 10 alatti számban szórakozással, tudománnyal, egyházzal, nemzetközi eseményekkel, folklórral, külpolitikával kapcsolatos riport követi. A tematikus kategóriák a hírfajták széles skáláját mutatják, a kialakult formák és jellegzetes mikronarratívák, azaz a hírben elbeszélte tipikus történetek pedig – a műfaj nehezen változó szabályainak megfelelően – végigvonulnak az választott időszakon.

Az évtized során megfigyelhető átalakulás minden említett kategóriában számottevő. Az 1930-as évek első felének modernséget és a nyugati mintákat szem előtt tartó értékrendjét a korszak végére egyfajta hagyományokból táplálkozó, inkább befelé figyelő szemlélet váltja fel. Az időszerűség és nyitottság eltűnik, a szórakoztató frivolságot konzervatív és olykor patetikus beszéd-mód követi. A divat területén a merész estélyikből és sokat láttató extravagáns celofánruhákból¹³³ magyaros díszítésű, konszolidáltabb darabok lesznek, a gyönyörködtető, zenés-táncos mozgásformák mellett fokozatosan az anyai szerepre felkészítő, a test egészségét hangsúlyozó gyakorlatias sportágak kerülnek előtérbe. A tematikus, nem-női központú hírekre egyaránt alkalmazható osztályozás mellett érdemes azt is megnézni, hogy a kiválogatott 192 hír a nőiségnek éppen melyik vetületét hangsúlyozza. Ezek a nemek ábrá-

¹³¹ A fejezet a szerző korábbi tanulmányának átdolgozott változata: Barkóczi Janka (2015): *Hölgyképek, avagy a Magyar Világhíradók nőábrázolása 1931–1941 között*. = Karlovitz János Tibor (szerk.): *Fejlődő jogrendszer és gazdasági környezet a változó társadalomban*. International Research Institute, Komárom, 377–382.

¹³² Sipos Balázs (2009): A nőkérdés a Horthy-korszakban. *Rubicon*, 2009. 4. sz. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_nokerdes_a_horthy_korszakban/ (utolsó letöltés: 2015.03.26.)

¹³³ MVH-509/5. (1933. november)

zolásával kapcsolatos két általánosan felmerülő szempontot érvényesítik, vagyis megörökítik a kortárs nőiesség aktuális formáját, másrészt iránymutatást adnak, hogy a társadalom és saját érdekét szem előtt tartva milyennek kellene lennie az ideális nőnek. A tartalmak elemzése nyomán a filmbírókban nyolc alapvető típus különböztethető meg. A típusokban reprezentált attitűd azonban az évek múlásával és a történeti helyzet változásával párhuzamosan módosulhat: divatos nő, sportoló nő, művésznő, dolgozó nő, jótékony nő, közéleti nő, családanya-háziaszony, szórakozó nő. Az összefüggések alaposabb megértéséért célszerű az egyes kategóriákat közelebbről is megvizsgálni.

Divatos nő. A *Magyar Világhíradók*ban a divattal és szépségideállal kapcsolatos hírek száma magas. A 192 női témájú hírből 48 (25 százalék) foglalkozik ezzel a kérdéssel, jellemzően az év vagy az évszak divatját felvonultató bemutatók, szépség- és fodrászversenyek formájában. Az 1930-as évek első felében inkább a nyugat-európai, esetenként meglehetősen merész modellek bemutatása a jellemző, az évtized közepétől növekvő hangsúllyal jelennek meg a történelmi viseletek és archaizáló darabok. 1937-től a kommentárok többször is hangsúlyozzák, hogy a magyar hölgyközönség érdeklődése a magyaros szabású és díszítésű ruhák felé fordul, az elit számára pedig ajánlatos a kalocsai díszítésű gardenparty-öltözetek és a palócrózsás estélyik beszerzése.¹³⁴ Zsindely Ferencné Tüdös Klára az Országos Iparművészeti Társulat bemutatóján így fogalmaz: „Magyar ruha az, amelyiknek, hogy úgy mondjam, az alaprajza magyar. És magyaros ruha, amelyiknek az alaprajza mondén. Mindkettőnek megvan a maga létjogosultsága, tere és szereplési lehetősége. A magyar ruha nemzeti ügy, színvallástétel és bizonyágtétel.”¹³⁵ Csatlakozik hozzá Zomboriné Barthus Irén iparművészeti szakoktató, aki a Baross Női Táborban tartott előadásán gazdasági szempontokra is hivatkozik: „Kedves Hallgatóim, megindultunk a helyes úton, erős akarattal és együttes további munkával el kell érünk a kitűzött célunkat: önálló magyar divatot, művészi magyar modelleket és ezáltal komoly gazdasági fellendülést a divattervezőknél, a kivitelezőknél, valamint a háziiparban.”¹³⁶ A kezdetben a modernitáshoz való fontos kapcsolódási pontot jelentő divat így válik fokozatosan a nemzeti érzelmek

¹³⁴ MVH-723/1. (1937. december)

¹³⁵ MVH-816/5. (1939. október). Zsindelyné Tüdös Klára (1895–1980) a korszak egyik fontos jelmez- és divattervezője, Zsindely Ferenc államtitkár felesége. Az általa tervezett öltözékeket jellemzően a népművészet ihlette, és személyes ambícióinak köszönhetően nagy hatása volt a két világháború közötti magyar filmgyártásra is. 1944-ben az Országos Református Nőszövetség elnöke lett. Budapest ostroma alatt sok embert bújtatott, amiért 2001-ben a Világ Igaza címet kapta. Bővebben: Dizseri Eszter (1994): *Zsindelyné Tüdös Klára*. Budapest: Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója.

¹³⁶ MVH-822/6. (1939. november)

kifejezőjévé és az esztétikán keresztül nevelés eszközévé. (Korábbi formája pedig akár veszélyforrássá.)

Sportoló nő. A divatbemutatók és a szépségkirálynő-választások mellett a sport hírek adják a filmhíradók által közvetített női testkép másik vetületét. Kezdetben inkább kuriózumként (pl. *Először állnak starthoz Magyarországon a gyorskorcsolyázó nőversenyzők, Egy angol női ökölvívó-iskola órája*),¹³⁷ később az egészséges társadalom, az erős, életképes magyar magzatok kihordására képes családanya ideálképét közvetítve. A Postás Sportegyesület 1944 decemberében megtartott tornász bajnokságán ennek jegyében „a dolgozó asszonyok és a magyar jövő anyái pompás felkészültségükről tettek tanúbizonyságot”¹³⁸. Az Óbudai Tornaegylet jó példával elől járó hölgyei pedig – a fitnessük megtartása érdekében – már februárban mezei futó bajnokságot rendeztek.¹³⁹ A filmhíradókban szinte az összes, a korszakban népszerű sport női változatát megtaláljuk, beleértve olyan különlegességeket is, mint a teke, az ökölvívás, a kosárlabda vagy a gyephoki. Az ideológiai motiváltság megjelenésével párhuzamosan az előtérbe helyezett sportoknál finom eltolódás figyelhető meg: a kezdetben gyakran bemutatott, gyönyörködtető és szórakoztató sportokról (műkorcsolya, tánc stb.) a funkcionálisabbakra (torna, atlétika) tevődik a hangsúly.

Művész nő. A művész nő a filmhírek teljes jogú szereplője, aki előadásával és a személyéhez kapcsolódó társasági esemény révén bekerülhet a heti híradókba. A két világháború között virágzó sztárkultusz nyomán többségben vannak a színpadhoz és filmhez kapcsolódó alakok, de kisebb számban írók és képzőművészek is megjelennek. Őket a tudósítások példaképként állítják a nézők elé, egyéniségük esztétikai vagy erkölcsi mintát közvetít. A 192 elemzett filmhírben megjelenik Alpár Gitta, Bajor Gizi, Szelezky Zita, Putty Lia, Jenny Jugo és Jean Harlow színésznő és Korb Flóra művészi táncosnő, Tormay Cécile és Selma Lagerlöf írónő, Hollós Mattioni Eszter képzőművész, valamint Leni Riefenstahl filmrendezőnő, *Olympia* című filmjének bécsi bemutatója kapcsán.

Dolgozó nő. A női munka, az önálló női egzisztencia megteremtésének kérdése a filmhíradók egyik kritikus vonulata. Békeidőben rendes állásban dolgozó magyar nő egyszer látható, a József központ éppen gépesítésre váró telefonos kapcsolótáblája kezelése közben.¹⁴⁰ A modern, a megszokottól eltérő munkát végző nők megjelenése mögött nem a személyes ambíciók megvalósítása áll, hanem a körülmények kényszerítő ereje: a frontra besorozott férfiakat sokszor nőkkel kellett pótolni. A más médiumokkal kapcsolatos ku-

tatásokkal egybehangzóan,¹⁴¹ a nők munkába állása a híradók indoklása szerint is nemzeti érdekekből történik. Ekkor sem egyéni a karrierépítés, hanem valamilyen megbízható nőszervezet kötelékében, szoros felügyelete mellett érvényes és elfogadható a munkavállalás. Ilyen szervezet lehet többek között az Egyesült Női Tábor, az Országos Stefánia Szövetség, a Légoltalmi Liga budapesti VIII. kerületének női osztálya, vagy a Szövetkezeti Asszonytábor. A bevonult férfiak helyére érkező női kalauzokról tudósító hír éppen ezért lóg ki a többi közül.¹⁴²

Jótevény nő. Alakja a filmhíradók jellegzetes alakja, a nőket mozgósító korabeli mozgóképes szövegek legfontosabb motívuma. A jótevény nők egy tekintélyes közéleti figura, elsősorban Horthy Miklósné és Kállay Miklósné közvetlen, gyakran rádióban és filmhírben intézett felhívására aktivizálódnak, és tevékenységük hatékonyan hálózta be az egész országot. A felülről kezdeményezett jótevékenységi akciók mindig sikeresek, és képesek kapcsolatot teremteni a társadalom legkülönbözőbb rétegei között.

Közéleti nő. A filmhíradók nőképeinek egyik sajátos vetülete. Amennyiben nem jótevény nőként léptek fel, az 1930-as évek első felében a közéletben szerepet játszó nőkkel kapcsolatban elsősorban társasági hírek jelentek meg. Később feltűnnek a posztumusz jubileumok ünnepségei (pl. Sissi, Zrínyi Ilona), a front közeledtével pedig tevékeny és jelen idejű asszonyszervezeti szerepvállalás is szükségessé válik. Érdekes pillanat Fanni Luukkonen, a finn Lotta Swärd szervezet tábórnok asszonyának pécsi látogatása,¹⁴³ amelyet hamarosan a „magyar lották”, a női honvédelmi munka tömeges és tervszerű irányítását végző Női Önkéntes Honvédelmi Munkaszervezet bemutatkozása követ.

Családanya-háziasszony. A háziasszony és családanya képe a hagyományos nemi szerepekhez kötődik, az itt elemzett mozgóképek szerint ez a női princípium eredeti kiteljesedési formája. Ezért a tudósításokban csak két esetben kerülnek elő ezek a régi, hírértékkel önmagukban nem bíró funkciók. A filmek a háziasszonyszerep helyes és korszerű betöltéséhez adnak iránymutatást, például egy nemzetközi háziasszonyverseny résztvevőinek szaktudását bemutató képekkel, vagy a Fővárosi Elektromos Művek munkatársainak az új elektromos tűzhelyek használatáról szóló tanulságos előadásával.¹⁴⁴ Másrészt akkor látható a nőiségnek ez a képe, ha az új, rendkívüli helyzethez való alkalmazkodásra kell ösztönözni az érintetteket. A háborúba lépés sokat vál-

¹³⁷ MVH-416/1. (1932. február), MVH-419/5. (1932. március)

¹³⁸ MVH-1083/3. (1944. december)

¹³⁹ MVH-1041/3. (1944. február)

¹⁴⁰ MVH-404/3. (1931. november)

¹⁴¹ Sipos Balázs: Modern amerikai lány, új nő és magyar asszony a Horthy-korban. Egy nő-történeti szempontú médiatörténeti vizsgálat. *Századok*, CXLVIII. évf. (2014) 1., 3–34.

¹⁴² MVH-856/8. (1940. július)

¹⁴³ MVH-963/3. (1942. február)

¹⁴⁴ MVH-539/2. (1934. június), MVH-565/1. (1934. december)

toztatott a nemi szerepek korábbi értelmezésén, hiszen a hátszágban magukra maradó asszonyokra a hagyományos családok (jó esetben) ideiglenes felbomlásával új kihívások vártak. A hadba vonult férfiak helyett családfői teendőket is ellátó nők a vizuális reprezentációban is szükségszerűen megjelentek, de a híradók többször hangsúlyozzák, hogy a hagyományos család-szerkezet alapjainak fenntartását még ilyen körülmények között is meg kell próbálni. A falusi levente-leányok számára továbbra is fontos volt a korszerű háztartási ismeretek oktatása,¹⁴⁵ olykor mégis megjelent a családját egyedül kormányzó, esetleg a család nélkül is családi kötelek által meghatározott nő alakja. Ennek egyik extrém példája volt a távházasság intézményének bemutatása, amely 1942 júniusában került a hírek közé. A filmen a menyasszony a frontszolgálatot teljesítő vőlegénye távollétében áll anyakönyvvezető elé, és a férj arcképének mondja ki a boldogító igent. Háta mögött tanúként – súlyt adva az eseménynek – Antal István, a nemzetvédelmi propagandáért felelős miniszter áll, majd az ifjú ara a szertartás után egyedül fogadja a feszengő-szomorú násznép jókívánságait.¹⁴⁶

Szórakozó nő. A nyolc jól elkülöníthető nőtípus közül az utolsó a káukkotás, hiszen a nők szórakozási lehetőségeit bemutató riportok a teljes korpuszból hiányoznak. A két világháború közötti *Magyar Világhíradók*ban a nő elsősorban szórakoztat, ő maga csak elvétve szórakozik, saját jogon így nem jelenhet meg, csupán nagyobb rendezvényeken, egy férfi oldalán. Az a rendkívüli pillanat, amikor a párizsi Folies-Bergère hosszú combú *girl*-jei szabadságuk alatt ledéren levetik magukat a nyári fűbe, inkább a férfiaknak kedveskedik, mintsem a hölgyek kikapcsolódási lehetőségeiről tájékoztat. A szórakozás olyan viselkedés, amely nők esetében nem fér a hírértékű események közé. Néhol érdekességgként jelenik meg, akkor is elsősorban a külföldi, különleges státuszú hölgyeknél. Megjelenése egybeesik a modern, autonóm, magát férfias gesztusokban is exponáló *girl*- megjelenésével, akinek megítélése a korszakban korántsem egyértelmű.¹⁴⁷

Az itt bemutatott filmhírek a bennük felvonultatott viselkedésmintákat a nézői attitűdök alakítására használják. E sémák feltárása sokat elárul a korabeli értékrend alakulásáról, a társadalmi viselkedés hátterében meghúzódó mozgatóerőkről. Mivel folyamatosan, de nem a közvetlen meggyőzés eszközeivel kommunikált ideákról van szó, értelmezésükhöz olyan propagandaelmélet szükséges, amely a differenciált eszközhasználatot hangsúlyozza. Ilyen

¹⁴⁵ MVH-1006/1. (1943. június)

¹⁴⁶ MVH-957/5. (1942. június)

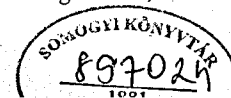
¹⁴⁷ MVH-438/4. (1932. július), MVH-506/6. (1933. október). A filmhíradó címeinek és kommentárjainak retorikájában használt *girl*- kifejezés, némileg rosszallóan, a könnyűvérűnek tartott, modern gondolkodású és külsejű lányokra vonatkozik.

Jaques Ellul francia szociológusé, aki a technikai determinizmus filmhíradók jellegzetességeihez is köthető alapjain vizsgálta a meggyőzés folyamatát.¹⁴⁸ Szerinte a propaganda totális, zárt és következetesen működő világot épít, ahol a különböző kommunikációs csatornák tartalmi erőit egységesítik egymással. Az egyes témák ugyan eltérő megjelenítést követelnek, mert az élet különböző területeit érintik, de ábrázolásuk akkor igazán hatásos, ha végső soron egymást erősítik. Ennek megfelelően beszél politikai és szociológiai, agitációs és integrációs, vertikális és horizontális, racionális és irracionális propagandáról. Jelen esetben a filmhírek a konkrét politikai cél helyett elsősorban szociológiai propagandát fejtenek ki, egyfajta ideálisan elvárt társadalmi magatartást közvetítenek, amelyet az autoriter elvek alapján megszervezett hírközlési struktúra felülről lefelé kommunikál. A mozinéző főképp azt látja, milyen viselkedési formákat kell elsajátítania, hogy részévé váljon a közösségnek. Viszont e minták gyakran a kormányzati ideológiához kötődnek (pl. nemzeti célok, revíziós gondolat – magyaros ruha viselése). Az ideológia elemei a társadalmi kontextussal kerülnek át a gyakorlatba, és a legkülönbözőbb felületeken megjelennek. A filmhíradó integráció eszközeként működik, segít abban, hogy a belőle tájékozódó személy bekapcsolódhasson az őt körülvevő közösségbe, és ott hatékonyan működhessen. Ehhez bizonyos témák ismételt feldolgozásán keresztül kínál csatlakozási pontokat (pl. divatbemutatók, sporttevékenységek, játékok), amelyeket időnként, rituális ritmikával nyit meg.

Az 1933-as év

A rituális kommunikáció alapuló médiaelmélet szerint a média üzenetei nem elsősorban az új információk megismertetésében, hanem egy összefüggő világkép és értékrend közvetítésében és erősítésében összegződnek. A stabilizáló jelleg egyfajta morális rendszer, és az ezt támogató, nem feltétlenül transzcendens, de rendre gazdag jelentésű jelképek rendszerén alapul. A biztonság, a beilleszkedés, a kompetencia és a kapcsolódás fogalmai a legtöbb szimbolikával foglalkozó propagandaelmélet alapját adják. Lasswell szerint a közönség megszólíthatósága három szempontból megragadható. Elsőként az identifikációra építő elemekkel, amelyek abban segítenek, hogy az üzenet befogadója egy csoport vagy egy közösség részének tekinthesse magát. Másrészt azokkal a jelszavakkal és utalásokkal, amelyek az egyén vágyaira, kívánságaira, szükségleteire építve nagy érzelmi erőt szabadítanak fel. Végül azon elképzelésekkel, amelyek a múltból élnek a címzettekben a jelen és a jövő

¹⁴⁸ Ellul, Jaques (1972): *Propaganda. The Formation of Men's Attitudes*. Vintage House, New York.

problémaival, helyzeteivel kapcsolatban, és esetenként hatékonyan lehet ezeket kihasználni. A műfaj határain túlmutató eredményekre vezet egy rövidebb időszak híradóinak efféle szempontrendszerű vizsgálata.

Az 500. filmhíradót 1933-ban mutatták be. Az esztendő anyagainak rövid áttekintése azért is alkalmas az elemzésre, mert a két világháború közötti időszakról az állandóság és kiszámíthatóság képét mutatja, ugyanakkor sejtet a később megerősödő szimbolikus alakzatokat. Ebben az esztendőben 52 híradó készült, összesen 392 hírrel. Közülük két teljes kiadás és 25 hír mára elveszett, és tartalmuk csak a cenzúra-jegyzőkönyvek lapjairól ismert. A hírek közül 177 a Magyar Film Iroda saját gyártású anyaga, ezt követi a német *Ufatonwoche*, amely 78 önálló anyaggal jelentkezett. A nemzetközi szerződéseknek köszönhetően megjelennek a francia, a svájci, a lengyel és a svéd ügynökségek felvételei is. Az anyag jelentős része tudósít sporteseményekről, ez pedig szintén felfogható egyfajta rituális közösségi cselekvésnek. Az olasz-magyar kupamérkőzésen elszenvedett 1-0-ás „győzelemnek beillő vereség” képsora már a futballközvetítések később klasszikussá váló megoldásaival operál.¹⁴⁹ A közönség számos sportág (bob, síelés, jégkorong, korcsolya, labdarúgás, vízilabda, lovassport, motorsportok, golf, ökölvívás) mellett élvezhette az agyaggalamb-lövészet szépségeit is. A különféle érdekességek, szórakoztató színes hírek között kedves állatok, artista fellépők, három hajókatasztrófa, egy földrengés és az európai néző számára bizarr amerikai alkoholtilalom képei is feltűnnek. A balatoni fogas lárvájának mikroszkóp alatt megmutatott fejlődése technikai bravúrként is említést érdemel.

Rendszeresen megjelennek a hírek között a komoly kulturális összetartó erőt jelentő ünnepek: a karácsony, a szilveszter, a húsvét, a Szent István-napi ünnepségsorozat. Viszonylag sokszor, 27 esetben látható a vásznon valamilyen felvonulás, amelynek dinamizmusa önmagában is lenyűgöző.¹⁵⁰ A nemzeti emlékezetpolitika oltárára öt szoboravatás került, és kiemelten szerepelnek a revízióval foglalkozó, a korszak problémáit közvetlenül a területvesztésre visszavezető hírek. „Mi a szegénységünk oka? Trianon. Mi a legnagyobb vágyunk? Magyarország visszaszerzése és a magyar feltámadás” – hangzik el 1933 márciusában egy budapesti tanoncotthonban.¹⁵¹ Kezdetben a területek visszafoglalására jelképek utalnak, de a trianoni döntés emlékére megszervezett autós emléktúra híre, már szimbolikus cselekvésként, egyfajta vágybeteljesítő rítusként is értelmezhető.¹⁵²

¹⁴⁹ MVH-505/3. (1933. október)

¹⁵⁰ Kracauer: i. m.

¹⁵¹ MVH-471/3. (1933. március)

¹⁵² MVH-499/2. (1933. szeptember)

Ez az esztendő olyan újításokat is hoz, amelyek a későbbiekben erős drámai fogásokká válnak. Például – ha nem is a saját gyártású filmhírekben, de – feltűnnek az első halottak a vásznon.¹⁵³ Megjelennek továbbá olyan, eddig ismeretlen szimbólumok, amelyek megfejtése később életbe vágó kérdés lesz. Először a hazai híradóban a németországi márciusi választás képsorain látható horogkeresztes lobogó,¹⁵⁴ amelynek jelentését a következő összeállításban meg is magyarázzák.¹⁵⁵ Nem sokkal ezután feltűnnek az első olyan Hitler-képek, amelyek már pontosan megfelelnek a később mesterivé váló goebbelsi propagandagépezet Führer-ikonjainak.

Hitleré mellett más vezérkultuszok is kikristályosodnak a híradók képkockáin. Horthy Miklós 1933-ban sokszor feltűnik főszereplőként bizonyos bevett, rendszerességükkel biztonságot és védelmet sugárzó rituálék közepette.¹⁵⁶ Többnyire totálban és kivétel nélkül egyenruhában az emlékműavatáson, a vásárlátogatáson, avagy esetenként valamely társasági eseményen. Kuriózumként, egy elit eseménybe bepillantást engedő színes hírként jelenik meg a nemzetközi újságíró-kongresszus budai Várkertben megrendezett kerti partijáról szóló tudósítás. Nagy része azt mutatja, milyen eleganciával fog kezeti a kormányzói pár a sorban egymás után eléjük járuló meghívottakkal.¹⁵⁷ A katonai ikonográfiát hitelesítve Horthy a felvételeken egy másik szerepben is feltűnik: a haza védelmezőjeként, egyfajta óvó atyaként. A nemzet családfőjeként rendszeresen látható az egyes hírekben, és a valódi családtagok egy-egy közérthető és jól kommunikálható szerepet töltenek be. Horthy Miklósné nyomorenyhítő felhívásai például ebben az esztendőben is refrénként térnek vissza, és ez nagyban hozzájárult, hogy az ország első asszonya a nyilvánosság előtt is szolidáris, tevékeny nőként vált elismertté.

¹⁵³ MVH-511/8. (1933. december)

¹⁵⁴ MVH-473/8. (1933. március)

¹⁵⁵ MVH-474/7. (1933. március)

¹⁵⁶ Turbucz Dávid a Horthy-kultuszt bemutató könyvében a filmhíradókat is elemzi a vezérkultusz megjelenése szempontjából. A Horthy-korszakban ezzel kapcsolatban összesen 81 releváns hírt különít el. Kiemeli, hogy a kormányzó országlásához köthető évfordulóknak (pl. a budapesti bevonulás, kormányzóválasztás) és a kerek születésnapoknak, az ezek apropóján esetleg archív anyagok felhasználásával történő emlékezésnek milyen nagy szerepük volt az imázs alapvető elemeinek megszilárdításában, mely elemek a többi médiummal összehangolva jelennek meg. A Horthy-kép közvetlen alakítására a filmhírek a külföldi látogatásokról, más államok vezetőivel való találkozókról szóló beszámolókat, a revíziós sikereket is kihasználták, rajtuk keresztül erősítették az ikonográfiát. Lásd pl. Turbucz 2015: 247–248. A kötet nem médiumok szerint, hanem kronologikusan és tematikusan tárgyalja a vezérkultusz alakításának folyamatát, de a Tárgymutatóban a kultuszépítési technikák között a kifejezetten a filmmel és filmhíradóval foglalkozó részek jól visszakereshetők.

¹⁵⁷ MVH-484/3. (1933. május)

A híradó olykor önmagát, saját mediális környezetét is rögzíti. A hosszú kocsizás végigpásztázza az ötemeletes belvárosi Kristóf-áruház dzsesszzenés megnyitójára érkezett tömeget, és a kamerába néző komoly és kíváncsi arcokkal igazolja, hogy a híradósok jelenléte immár fontos és elvárható kelléke minden lényeges eseménynek.¹⁵⁸

A társmediumnak számító rádió pozícióját szintén több mozgóképes tudósítás erősíti. Képes beszámoló látható a lakihegyi nagyállomás felavatásáról, amely elsőként Gömbös Gyula hangját közvetíti.¹⁵⁹ A Budapesti Nemzetközi Vásár egyik fő látványossága az a kipróbálható eszköz, amelybe beszólva bárki rádióüzeneteket adhat le, akár haza, Kalotaszegre, akár a nagymamájának.¹⁶⁰ Híradó-történeti érdekességnek számít az az 1933 áprilisában bemutatott tudósítás is, amely a híradó szolgálat fejlődését a bibliai időktől (!) napjainkig mutatja be.¹⁶¹ Ez az 500. híradó az év médiatörténeti eseményének számított. A jelentőségét érzékelteti Kiss Ferenc ünnepi bevezetője: „Krónikás, történetíró a híradó, mely nem csak szórakoztatni, tájékoztatni kívánja önöket, hanem szinte élő történelmi múzeumma is [...] az önök szolgálatjára alakult, s ma rövidke visszpillantást nyújt az elmúlt időkre.”

A nemzeti hírügynökség kiépítésekor Kozma szeme előtt a teljes körű tájékoztatás célja lebegett, a (mozgó)képszolgálat ebből érthetően nem maradhatott ki. „A Magyar Film Irodát az az elgondolás hívta életre, hogy film és fotográfia terén kiegészítse a Magyar Távirati Iroda hírszolgálatát és a magyar rádiópropaganda szolgálatát. Ez a munkaterület egymagában véve igen nagy munkát, körültekintést és tökélet igényel” – mondja.¹⁶² A hírfőnök – aki mindig élénk érdeklődést tanúsított a tömegkommunikáció legújabb áramlatai és technikái iránt – a képek és a film gyorsan növekvő szerepét is felismerte a médiában. Ahhoz, hogy cége korszerű maradjon, nem engedhette ki ezt a területet a kezéből, és fel kellett mérnie, hogyan használhatja ki a leghatékonyabban a benne rejlő lehetőségeket. Technikusai kísérleteztek a televíziót megelőlegező „távolbalátás” kifejlesztésével, amivel a mozgóképes hírek a rádióprogramhoz hasonlóan jutnak el a közönséghez, de ezeket a próbálkozásokat nem koronázta siker. Az üzeneteket a filmterjesztési hálózat a konkurens csatornáknál lassabban szállította, a képpel és hanggal immár egyszerre dolgozó, összetett élményt nyújtó filmhíradó mégis vonzó és hatásos attrakció maradt. A médium tulajdonságait a szerkesztői munka során nem lehetett figyelmen kívül hagyni, az pedig már a némafilmkorszakban kiderült, hogy azonnali közlésre kevésbé alkalmas, de ismeretterjesztő-nevelő tartalmak bemutatására, nagy érzelmi telítettséggel bíró mondanivaló megfogalmazására kiváló.¹⁶³

A különböző érdekességeket felvonultató, a nagyvilágról közvetítő hírek jól tájékoztatták a nézőt, eddig ismeretlen – más kultúrákra tekintő – ablakot nyitottak számára. Az 1930-as évek második feléig a nyugat-európai divattrendeket éppúgy megismerhette, mint idegen országok ünnepeit, látott bulvárhíreket és a mezőgazdaság, az ipar követendő útjásaival foglalkozó

¹⁵⁸ MVH-506/3. (1933. október) Ez a hír azért is különleges, mert néhány pillanatra a megnyitón részt vevő Karinthy Frigyes is megjelenik rajta.

¹⁵⁹ MVH-511/4. (1933. december)

¹⁶⁰ MVH-482/4. (1932. november)

¹⁶¹ MVH-478/2. (1933. április)

¹⁶² Kozma Miklós (1939a): Nyilatkozat a magyar filmgyártásról, a híradóról és a szakmai eseményekről. *Filmújság*, 1933. július 8. = Kozma Miklós (1939): *Cikkek, nyilatkozatok 1921–1939*. A szerző kiadása, Bp., 109.

¹⁶³ A mozgóképes propaganda szerepének felértékelődéséről az első világháború médiahatásai kapcsán lásd. Sipos Balázs (2010): Az első világháború médiahatásai. *Médiakutató*, XI. évf. 2010/tavasz, 103–108.

képsorokat. A tartalom aránya sokáig a semleges hírek javára billen, de ezek közé befértek a revíziós gondolatot erősítő, az ország szellemi és érzelmi egységét propagáló közlemények is. A filmhíradó a politikailag kevésbé intenzív időszakokban elsősorban az ismeretterjesztés és szórakoztatva oktatás fóruma, miközben azért követi a nagyvilág és a hazai közélet eseményeit. Azonban ebből a szépen felépített nevelő jellegből az következett, hogy a feszültebb politikai helyzetben funkciója szinte automatikusan megváltozott: a propaganda eszközzé vált. A mozgóképes nevelés hatékony technikáinak kikísérletezését Kozma és csapata nem korlátozza a filmhíradókra. A rendszeres filmhírszolgáltatás mellett olyan mozgóképes melléküzemágot indítanak, amelyben kisebb kockázattal és nagyobb profittal szabadon lehet kísérletezni. Ezek a filmek jó lehetőséget kínáltak, hogy az adott üzenethez megtalálják a megfelelő esztétikai formát.

A Magyar Film Iroda – a hírszolgálathoz lazán kapcsolódóan – pedagógiai filmeket is készít, amivel az 1913 és 1931 között tevékenykedő, budapesti érdekeltségű Pedagógiai Filmgyár¹⁶⁴ portfólióját folytatja, és annak Hungária körúti (ma Könyves Kálmán körút) telephelyét is átveszi. A kezdetben fővárosi megrendelésre készülő pedagógiai filmek stábjában részben azonos a filmhíradók csapatával, és az 1930-as évek első felében többek között ilyen és ezekhez hasonló témákat dolgoz fel: *Egy nap a magyar cserkészlányok táborában*, *Az elsősegélynyújtás*, *A levél útja*, *A lakás takarítása*, *Tanuljon meg baba nyelven!*, *Az utcán légy éber*, *Budapest csatornázása*, *A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő*, *Pályaudvari élet*. A 300–700 méter közötti filmeket leginkább az iskolák tornatermeiben vetítik, sőt, az erre szervezett alosztály külön az iskolai életre összpontosító *Pedagógiai Híradót* is készít. Kozma Miklós 1929-től a Népszövetség által megalakított Institut International pour la Cinematographie Éducative (Nemzetközi Oktatási Filmintézet) munkájában képviselte Magyarországot, így aktívan közreműködött az oktatás és ismeretterjesztés nemzetközi hálózatát szorgalmazó koncepció kidolgozásában. Miközben a szervezetben a tagországok által összeállított filmkatalógust és összehangolt forgalmazási rendszert pártolja, itthon azzal küzd, hogy Scitovszky Béla belügyminiszternek az oktatófilmek gyártására irányuló ambícióit letörje, és ezt a területet is monopolizálja.¹⁶⁵ Hóman Bálint miniszteri rendelete nyomán 1934-től már működött a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kifejezetten erre a műfajra szakosodott Oktatófilm Kirendeltsége, de a Magyar Film Iroda addigra megszerzett rutinjával és kiterjedt kapcsolatrendszerével megszerzett előnyét nehezen lehetett behozni.

¹⁶⁴ A Pedagógiai Filmgyár tevékenységéről bővebben: Szabó Sóni László (2009): A magyar oktatófilm története a kezdetektől 1931-ig. *Magyar Pedagógia*, 109. évf. (2009) 1. sz., 29–47.

¹⁶⁵ Ormos: i. m., 174.

Az 1930-as évek közepén a Magyar Film Iroda olyan egész estés, a kormányzati érdekeket szolgáló, országimázst építő propagandafilmekkel is jelentkezett, amelyek számos nemzetközi elismerést hoztak. Ezeket az anyagokat a kor szaknyelvén „kulturfilmeknek” nevezik: missziójuk a magyar kultúra minél szélesebb közönséggel való megismertetése, gyakran konkrét politikai vagy gazdasági céllal. A külügyminisztérium megbízásából 1934-ben készült, művészi színvonaláért sokat dicsért *Hungária* a Comói Világkiállításon ezüst serleget nyer, rendezője Kandó László festőművész, operatőre Somkuti István és Megyer Tibor, zeneszerzője László Sándor. 1935-ben *A magyar falu* érdemi ki a Brüsszeli Világkiállítás nagydíját, 1936-ban pedig a *Budapest fürdőváros* című riport kap aranyérmet a Velencei Biennálén.¹⁶⁶ Ezek a filmek főleg a külföldi közönséget szólítják meg, és a széles körű nemzetközi forgalmazásba kerülve a hivatalos országképet erősítik. Az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság által kiadott kiviteli engedélyekből tudható, hogy a Magyar Film Iroda a *Magyar baromfitenyésztés* című 457 méteres kultúrfilmre, az 1937-es első engedélyeztetése után, újabb exportkérelmeket ad be, így a kópia olyan helyekre jut el, mint Svédország, Németország, Törökország, Jugoszlávia, az Egyesült Államok, Svájc, Olaszország, az Egyesült Királyság, Ausztria, Hollandia és Franciaország. *A róka nyomán* című propaganda-film, amely a híres rókavadászatokkal az örkényi lovasiskolát és a magyar lovassportot népszerűsíti, az olaszok, hollandok, belgák, franciák, angolok, amerikaiak, svédek, görögök és jugoszlávok érdeklődésére tart számot. A Brüsszelben díjazott *A magyar falut* Németországon, Bulgárián, Belgiumon, Olaszországon, Jugoszlávián, Svédországon, Ausztrián és az Egyesült Államokon kívül Egyiptomba is kivitték.¹⁶⁷ A nagy számban készülő kultúrfilmek jelentőségét a korabeli országimázs és a filmhíradók gyártásának szempontjából is hangsúlyozni kell. Koncepciójuk (olykor konkrét képeik) visszaköszön a párperces híryanagyokban, amelyek nevelő szerepe ezáltal tovább erősödik.

A filmhíradók nevelő célzatát Fekete Ferenc operatőr *Mit tanulunk a filmhíradótól?* című, 1938-as cikke is kiemeli.¹⁶⁸ Elsőként összehasonlítja a filmhíradót és a hagyományos sajtót, amelyből az előbbi kerül ki győztesen. „Ennek általános jelentősége mellett a hírközlés legelterjedtebb eszközével, az újságírással szemben az a nagy előnye, hogy míg az utóbbiban az ember csak holt betűk alapján szerez tudomást a világ eseményeiről, addig a híradóban látja,

¹⁶⁶ Ma már nincsenek meg a díjak, mert 1944-ben kirabolták az igazgatói vitrint. Megyer: i. m.

¹⁶⁷ *A róka nyomán*, *A magyar falu*: MNL OL K 159. 7. csomó, *Magyar baromfitenyésztés*: K 159. 8. csomó.

¹⁶⁸ Fekete Ferenc (1938): Mit tanulunk a filmhíradótól? *Filmkultura*, XI. évf. 1. sz., 1938. január 1., 36–37.

hallja és mintegy együtt él a cselekménnyel." A híradó képes a széles közönség érdeklődését kielégíteni, megmutatja az államférfiak tetteit éppúgy, mint a sport és a ruházkodás irányzatait. Legszebb feladatai közé tartozik az ország természeti szépségeinek (Hortobágy, Bakony, Balaton) és népi hagyományainak bemutatása. Az olimpiai híreivel összetartásra, a divatbemutatóival a helyes öltözködés szabályaira és általános esztétikai érzékre tanít.

„Külföldi jelentősége igen fontos tényező. Propagandaereje nagyobb bármi másnál. Megismerteti hazánkat, iparunkat, kereskedelmünket, mezőgazdaságunkat. Bemutatja a világhírű fürdőhelyeket, vadászterületeket, Magyarország történelmi nevezetességeit, művészetünket, s ezzel idegenforgalmi propagandát fejt ki, arra indítva a külföldieket, hogy személyesen is megismerjék hazánkat.”

A szerző a hosszú laudáció végén egy rövid, de sokatmondó kitérőben arra utal, hogy a nézők valós igényével ez az elképzelés nem feltétlenül azonos.

„Szándékosan hagyom utoljára, hogy panaszképpen hallottam, hogy a *Magyar Világhíradó*ban gyakrabban fordulnak elő ugyanazok a vonatkozású események, mint: Országzászló szentelések, Hősi-emlékmű koszorúletételek stb. Igyekszem rávilágítani, hogy ilyen eseményeket nem lehet elégszer közölni, ez nem szenzáció, ez nemzeti ügy.”

Tehát a híradó ugyanazon képsorok állandó, rituális ismétlésén keresztül tartja fenn a közönség egy adott témához – jelesül a trianoni döntés következtében elszenvedett sérelmekhez – való viszonyulását, ami akkor is pszichológiailag megalapozott és hatásos szerkesztői koncepció, ha untat is egy némely mozilátogatót.

A marseille-i példa

Jellemző példa a filmhíradó 1930-as években keveredő tájékoztató-nevelő-propaganda funkcióira az 1934 decemberében bemutatott 563. világhíradó, amelynek nyolc híre közé egy érdekes, a magyar kormány propagandacéljait szolgáló bejátszás is kerül. A tudósítás ebben a hírkörnyezetben jelenik meg: *A KMAC autó- és motorkerékpár hegyi-versenye Nagyszénáson és a Farkas-hegyen; 80 budapesti középiskola jövőendő formaruhája; Újpest-Kispest labdarúgó-mérkőzés; Épül az új Zeppelin L. Z. 129 repülő hálókocsi-kolosszus Friedrichshafenben; A tropikus kígyók mérges váladékának szerepe a rákbetegségek elleni küzdelemben; Az Egyesült Államok tengeralattjáró-flottájának nagygyakorlatai az óceánon; Né-*

metország hősi halottainak emlékünnepe Münchenben. A fenti hét hírből öt a lágy hírek közé, a politikamentes ismeretterjesztő-szórakoztató kategóriába tartozik. Az Egyesült Államok hadgyakorlatairól és a német hősi halottokról szóló megemlékezés szintén nem az újdonság erejével hat, inkább a status quót erősíti. Az utóbbiban Hitler is megjelenik, de a horogkeresztes zászlók erdejében karlendítéssel köszönő tömegek és hatalmas gyászfáklyák látványa elsősorban az ünnepélyességet, az időtlenséget érzékeltetik. Bár a német hír monumentális képeinek átütő a propagandaereje, inkább a rendszer kapacitásairól, mint egy aktuális eseményről szól.

A világ állandóságát sugalló hírek közé – a harmadik helyen – beékelődik a *Jankapusztia a világpolitikában* címen futó képsor, amelynek más a funkciója. A hír az 1934 őszén történt marseille-i merénylet utóhatásait mutatja be. A horvát usztasa mozgalomhoz köthető bolgár merénylet, Vlado Cernozemski megölte a látogatásra érkező I. Sándor jugoszláv királyt. A lövöldözésben Louis Barthou francia külügyminiszter is életét veszítette, és sokan megsebesültek. Az ügyben induló népszövetségi nyomozás számai Magyarországra vezettek, mivel felmerült, hogy a gyilkost és segítőit a Zala megyei Jankapusztán képezték ki. A megalapozott gyanú nyomán kipattant médiaháború, a kisantant sajtójának kemény támadásai komoly kihívás elé állították az MTI-t és kapcsolt részeit. A helyzet kezelésére tett erőfeszítésekről a Genfben utazó Kozma részletesen beszámol.¹⁶⁹ A magyar kormányt rendkívül kínosan érintő vádak lendületes ellenlépéseket követeltek, amelyekből a filmhíradó sem maradhatott ki.

A marseille-i eset a filmhíradózás történetének egyik mérföldköve. Ugyan- is a partra szálló királyt nem csak az ünneplő tömeg várta, hanem híradósok és fotósok is megjelentek szinte minden hírügynökségtől. A mozgóképes hírszolgálat történetében ez az első – rendkívül jól dokumentált, közvetlenül a kamerák előtt történt – merénylet. A leghíresebb a Fox Movietone anyaga: a két operatőr, Georges és Raymond Mejat épp ez alkalommal próbálta ki az Egyesült Államokból frissen érkezett hangrögzítő felszerelést. A két kamerával felvett tudósítás olyan jól sikerült, hogy a francia rendőrség bizonyítékként azonnal lefoglalta, és csak nehezen sikerült visszaszerezni. Később a Fox tengerentúli főhadiszállásán egész estés különkiadást állítottak össze a riportból, amit az egész világon szenzációként forgalmaztak. Egy másik amerikai filmhíradós, Edmond Brooks Dascomb a Paramount számára készített anyagot, de az ő tekerseit is lefoglalták a hatóságok. A film körüli huzavona és az átélt sokk annyira legyengítette, hogy négy nappal a merénylet után Párizsban szívelégtelenségben meghalt. Alakját a kiküldetés során életüket veszítő híradósok között őrizte meg az emlékezet. Híre Magyarországra is eljut:

¹⁶⁹ Kozma (1939c). A hírszolgálat tevékenységéről az ügy kapcsán lásd Ormos: i. m., 335–342.

Somkuti István, a Magyar Film Iroda munkatársa őt is megemlíti a *Filmkultúrán* 1935–1936 folyamán publikált operatőri naplójában.¹⁷⁰ Somkuti a marseille-i eseményeket követő hírversenyt azzal is illusztrálja, hogy beszámol egy újabb tragédiáról. Az Egyesült Államokban az egyik ügynökség rafinált megbízottja – hogy a többieket megelőzze – repülővel ment a filmszalagokat szállító óceánjáró elé, de a sikertelen légimanőver az életét követelte.¹⁷¹ A médiaeseménnyé vált tragédia megrázó képei még sokáig lázban tartották a nézőket, de nem juthattak el mindenhova. Az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában komoly publicitást kapnak, míg Svájc, Németország, Ausztria és – a király őrzése kapcsán súlyos biztonsági hibát vétő – Franciaország betiltja e mozgóképes dokumentumok forgalmazását.¹⁷²

A fentiek érthetővé teszik a marseille-i ügy megjelenítését a hazai filmhíradóban. Mivel a Magyar Film Iroda legfontosabb filmügynökségi cserepartnerait jelentő országok betiltották az anyagot, és kiadása a magyar kormány számára is kellemetlen lett volna, a hazai szerkesztőkben fel sem merülhetett, hogy ezzel dolgozzanak. Nincs adat arról, hogy eljutott-e hozzájuk valamilyik felvétel kópiája, de később a téma többször megjelent a filmhírekben. 1934 októberében először Mussolini milánói rádióbeszédét adták le olaszul, az inzertszövegen pedig ez szerepelt: „A Duce emlékezetes milánói rádióbeszédében »Magyarországra gondolt és célzott«, amikor a békéről és az igazságról szólt.”¹⁷³ A következő héten bemutatták a meggyilkolt Sándor király ünnepélyes temetéséről szóló hírt.¹⁷⁴ Kozma ellenpropagandája az 1934 decemberében publikált anyagon válik nyilvánvalóvá, amely a *Jankapuszta a világpolitikában* címmel került a mozikba.¹⁷⁵ A filmhírt Somkuti István operatőr forgatta, és szinte ironizálva arról értekezik, hogyan kerülhetett Jankapuszta mindentől elzárt, elmaradott tanyája a nemzetközi érdeklődés középpontjába. A képeken egy gőzmozdony látható, amint begördül a murakeresztúri álló-

¹⁷⁰ Somkuti (eredetileg Sovisráth) István (1895–1973): operatőr, rendező. A filmhíradó állandó munkatársa, mintegy félszáz kultúrfilm operatőre. Az 1910-es években a francia Pathé cégnél tanulta a szakmát, a világháború alatt haditudósítóként dolgozott, majd az East News Reel munkatársa lett. 1925-ben került a Magyar Film Irodához, ahol 1944-ig tevékenykedett. A Hungarista Híradó készítésében való közreműködése miatt 1945-ben eltiltották a szakmától, 1964-ben kivándorolt az Egyesült Államokba. Nevéhez fűződik a Magyar Operatőrök Társaságának megalapítása 1938-ban. Forrás: hangosfilm.hu. Somkuti István: Premier Plan. *Magyar Film*, I. évf. 34. sz., 1939. október 7., 10.

¹⁷¹ Somkuti István (1935a): Egy filmriporter naplója. *Filmkultura*, VIII. évf. 2. sz., 1935. február 1., 12.

¹⁷² Fielding, Raymond (1972): *The American Newsreel. 1911–1967*. University Of Oklahoma Press, Norman, Oklahoma, 214.

¹⁷³ MVH-556/7. (1934. október)

¹⁷⁴ MVH-557/7. (1934. október)

¹⁷⁵ MVH-563/3. (1934. december)

másra, ahonnan lovas kocsii segítségével, úttalan utakon és sártengeren át lehet a világvégi helyre jutni. A tanya a maga szalmabáláival, baromfiudvarával, ökrös szekerekkel, körtáncot járó gyerekeivel a Föld legártatlanabb helyének tűnik. A fasor előtt rendezett sorban álló szekerek képei alatt a kommentár: „Itt lettek volna, a vádak szerint, az emigránsok kaszányái, lőtereik, fegyverraktára?” A nézőben aligha marad kétség, hogy a szegény, dolgos, nagycsaládos béreseknél nem lehet közük semmiféle terroristacselekményhez. A nyugatra emigrálni szándékozó horvátok – akiknek itteni kötődését letagadni nem lehet – csak azért jártak erre, mert „az Adriát átúszni mégsem igen lehet”. A filmhír minden kockájával azt bizonyítja, hogy „mennyre nem volt alkalmas ez a kis tanya arra, amivel Magyarországot megvédették”. Az idilli képek és a nézőt nyíltan győzködő szöveg mégsem tűnhetett elég hitelesnek, mert Somkuti operatőr később maga is válaszolt a sajtóban megfogalmazott kritikára. A *Filmkultúrán* megjelent cikkében felháborodva említi, hogy az egyik lap vitriolos tollnoka Jankapuszta fotografálására nála élesebb szemű operatőrt küldött volna, aki megtalálja a valóság szempontjából fontos részleteket. Somkuti megismétli, hogy a nevezett helyen, a tanyán és a szenzációt kereső újságírókon kajánul mosolygó lakókon kívül, nincs semmi – így fényképezni sem tudott volna más egyebet. Azt is nehezményezi, hogy a magyarokat bűnrészességgel vádoló szerbek propagandájukban odáig merészkedtek, hogy néhány, a sajtónak kiküldött fényképen Jankapusztát ezerméteres hegyek vadregényes ölelésében fekvő településnek mutatják be, ami a filmhíradó hiteles felvételeit látva nyilvánvaló képtelenség.¹⁷⁶

Nem tudni, hogy a Somkuti által készített hír a hazai nézőknek szóló *Magyar Világhíradón* kívül eljutott-e a külföldi közönséghez, de az efféle cáfolatok Kozma megoldási terveinek fontos részét jelentették. A filmszalagnál érzéketesebben egyik médium sem mutathatta volna be a hely prózaiságát, és ezt ki kellett használni. A filmhírek terjedésének gyorsaságáról sokat elárul, hogy a *Jankapuszta a világpolitikában* 1934 decemberében jelent meg, Somkuti válasza az őt ért kritikára pontosan egy évvel később. A Népszövetségben felmerült vádakból végül nem lett eljárás, és ez nem kis mértékben a leleményes magyar médiapropagandának köszönhető. Kozmának a filmhírekre is vonatkozó tézise beigazolódott:

„A hírszolgálat és a propaganda határai, ott, ahol a propaganda hat, és ahol ártani kezd és ahol a nevetségesség kezdődik, nagyon elmosódtak. Ezeket a határokat

¹⁷⁶ Somkuti István (1935d): Egy filmriporter naplója. *Filmkultura*, VIII. évf. 12. sz., 1935. december 1., 10.

igen kifinomult érzéssel kell látni és érezni. Tudni kell, hogy meddig mehet el az ember, mert sokszor a kevesebb a több, a sok pedig kevés.”¹⁷⁷

Filmhíradó – a meggyőzéstől a manipulációig

A két világháború közötti filmhíradók kutatásának visszatérő kulcskérdése, hogy az archív anyagok mennyire tekinthetők ismeretközlő tudósításnak, és mennyire az állami ideológiához igazodó, befolyásoló szándékú üzenetnek. A magyarországi híradógyártás esetében ez korántsem olyan egyértelmű, mint a korszak második felében futó, napjainkban sokat kutatott németországi *Deutsche Wochenschau* vonatkozásában, amelynek exportra szánt hírei és bizonyos modellértékű gyártási megoldásai a jól kiépült európai ügynökségi hálózat közvetítésével átkerülhettek más országok gyakorlatába. A *Magyar Világhíradó*król, német társaikkal ellentétben, nem állítható, hogy nyíltan egy totalitárius berendezkedés képviselői és fenntartói lennének. Azonban a tekintélyelvűség és bizonyos propagandisztikus elemek egyre nagyobb arányban és változó minőségben megjelennek bennük. Tanulságos megvizsgálni, hogy a különféle befolyásolási technikák miképpen épülhetnek be ezekbe az anyagokba.

A befolyásolás minősége kétféle lehet: nyílt vagy rejtett. Amennyiben a kommunikációban részt vevők tudják, hogy a kommunikátor célja a másik fél attitűdjének, nézeteinek megváltoztatása, vagy valamilyen vélemény kialakítása – meggyőzésről van szó. A „meggyőzés olyan tevékenység, amellyel megkíséreljük legalább egy személy magatartását megváltoztatni szimbolikus interakció útján”, s amely „a befogadó részéről is tudatos (ellentétben a manipulációval), a befogadóval kapcsolatban pedig rejtett vagy explicit módon kritikát fogalmaz meg abból következően, hogy meg kívánja változtatni a hozzáállását”.¹⁷⁸ A meggyőzés kommunikációs folyamatánál a közlő, az üzenet, a csatorna és a befogadó tulajdonságait kell megvizsgálni. A hírek – a műfaj természetéből fakadóan – kevésbé exponálják magukat a nyílt meggyőzés kommunikációs formájában, mert az objektivitás elvi követelménye kizárja, hogy ezeknek a médiaszövegeknek akár névtelenül, akár azonosítható módon egy szubjektív nézőpontot nyíltan érvényesítő feladója legyen. A *Magyar Világhíradó*kban elszórtan mégis akadnak erre példák, közülük – sajátos jellege és mozgókép-történeti érdekessége miatt – egy típust ki kell emelni.

A nyíltan meggyőző szándékú hírek közé tartozik az a jelenet, amelyben a kormányzóné – a korábban említett jótékonytságot pártoló szerepével össz-

hangban – 1932 novemberében rádiószózatot intéz a magyar társadalomhoz a nyomorenyhító akció támogatására.¹⁷⁹ A közlő itt Horthy Miklósné, aki kivételes társadalmi rangjával a hatékony meggyőzéshez elengedhetetlen tekintélyt, a megfelelő *ethosszal* rendelkező kommunikátort testesíti meg. Alakja közismert, szolidáris imázsa a jóakarat (*eunoia*) és az eszesség (*phronészisz*), hitvesi-családanyai mivolta az erény (*areté*) arisztotelészi kritériumait teljesíti be.¹⁸⁰

A hír egyetlen snittből áll: a kormányzóné az íróasztalnál ülve, a rádió mikrofonja mögött látható, amint a kamera felé fordul. Megjelenésének minden részlete a méltóságteljes, a konzervatív úri hölgy attribútumait közvetíti. Visszafogott, de elegáns öltözete, a nyakában lógó finom gyöngysor, szigorú frizúrája komolyságot és hitelességet kölcsönöz neki. Az inzertszövegből kiderül, a felhívást egy másik médium, a rádió számára is rögzítik, tehát egyes fontosnak tartott üzeneteket különböző csatornákon párhuzamosan, egymással összhangban közvetítettek. Az állami kötődésű médiumok összehangolása feltételez egyfajta központi akaratot, ami a befolyásoló szándék hatékonyságát is növeli. Horthy Miklósné a közleményt tagoltan, érthetően olvassa fel, közben többször a kamerába néz, ami a rádióadáshoz képest többletet jelent, hiszen egyoldalúsága ellenére is a vizuális kapcsolat érzését adja. Az üzenet szövege a következő:

„Bizalommal fordulok a magyar társadalomhoz, hogy mint a múltban, tegye lehetővé az idén is szenvedő embertársaink megsegítését. Kérem a közönség megértését, felebaráti szeretetét, s mielőbbi adományait mindenki a viszonyaihoz mérten pénzben, ruhában, cipőben, élelemben, tüzelőanyagban, mindent hálával és meleg köszönettel fogadunk.”

E mindössze félperces megszólalásban nincs mód egy hosszabb beszédre jellemző teljes retorikai rendszer kiépítésére, ezért csak a probléma leírását és a megoldási javaslatot összevonva közvetíti (pénzre, ruhára, cipőre stb. van szükség, ezért ezeket kellene felajánlani). A hatást elsősorban a hírműfajban ritka egyes szám első személyű beszédmód és a beszélő személyes tekintélye biztosítja, akinek magas rangja ellenére sem derogál „kérni” a magyar társadalom „megértését, felebaráti szeretetét” és persze adományait. A felhívás a passzív közönséget korábbi jó cselekedeteire emlékeztetve kívánja mozgósítani, amivel egyszerre dicsér és pozitív példát ad. A példa ismételt követéséért a jövőben minden bizonnyal ismételt dicséret jár majd.

¹⁷⁷ Az 1934. december 18-án zajlott Miklós-napi vacsorán elhangzott Kozma-beszédből idézi Ormos: i. m., 339.

¹⁷⁸ Aczél 2009: 15.

¹⁷⁹ MVH-455/4. (1932. november)

¹⁸⁰ Arisztotelész 1378a.

A legkülönbözőbb szituációkban elhangzó és hírként közölt beszédek nagy számban jelennek meg a kor tudósításai között. Ezeknél a meggyőző szándék nyilvánvaló, hiszen maga a szónok látható a szónoklata közben, a hír pedig e meggyőző célú esemény bemutatása.

A vizsgált anyagban viszonylag gyakran szerepelnek a külföldi politikusok szónoklatai, amelyeket többnyire egy rövid inzertszöveg után eredeti nyelven, fordítás nélkül közöltek. Ilyen Mussolininek a magyar igazság mellett állást foglaló milánói beszéde,¹⁸¹ vagy Hitler szónoklata.¹⁸² Utóbbi az inzertszöveg és a szöveget a hangszórók alatt és a rádiók mellett figyelő népet bemutató képsorok szerint is „nagy fontosságú külpolitikai nyilatkozatot tett”. Ezek a hírek fontos kérdéseket vetnek fel azzal kapcsolatban, hogy az egyes hírtípusok befogadása mennyire meghatározható – és a maival megegyező – a korszakban. Feltételezhető, hogy a mozilátogatók jelentős része tudott németül, kis része pedig olaszul, de a nem értők számára ezek a felvételek a szigorúan vett tájékoztatás helyett inkább látványosságként, hangulatközlő funkciójukban válhattak érdekessé, és közben maga a mindenhol jelen lévő híradó is attrakcióvá vált.

A nyílt, a befogadó számára is egyértelmű meggyőzés személytelen formája a *Magyar Világhíradók*ra kevésbé volt jellemző, mint a vállaltan propagandisztikus *Wochenschauek*ra. Ilyen hírek ritkábban találhatók az anyagban, aminek egyik oka alighanem a félhivatalos intézményi státusz, amely nem engedi az agitativ szándék leplezetlen megjelenését.

Mintaértékű kivétel a *Ha nem harcolsz, dolgozz!* című hír 1942 júliusából, amelyben a láthatatlan beszélő szigorú hangon szólítja fel a hátszág lakosságát az áldozatos munkára.¹⁸³

„Házad, otthonod, családod a magyar honvéd védi. Életét kockáztatja odakint, hogy te itthon nyugodt álomra hajthasd fejed. A nehézségeket, nélkülözéseket viseld tehát zúgolódás nélkül! Dolgozzál, mert nem hiábavaló beszéddel, hanem küzdelemmel és munkával, fegyelemmel és áldozatkészséggel építjük a magyarság jövőjét”

– szól a lelkiismeretre apelláló szöveg, miközben a készítő az otthont jelképező idilli parasztház képére lázasan dolgozó munkások és őrt álló honvédek felvételeit exponálják. Az üzenet célja a lehető legegyszerűbb: azonnal és ellentmondást nem tűrve a munka hadrendjébe kell állítani a hátszág népét. A hír tájékoztató funkciója a néző saját kötelességeiről szól: mozgósító hangnemevel elűt a többi hírtől. Bár az üzenet feladója nincs konkrétan megne-

¹⁸¹ MVH-663/7. (1936. november)

¹⁸² MVH-676/10. (1937. február)

¹⁸³ MVH-960/7. (1942. július)

vezve, megalkotója egy olyan vállalat, amelynek hatalmi függősége közismert. A híradó műfaja önmagában is növelhette a mozgósító erőt, hiszen a látottak egy ismerős és népszerű zsáner keretei közt jelentek meg. Később ugyanerre építenek a *Hungarista Híradók* agitáló képsorai, melyek szélsőséges felhívásaikat a hamis információk, csúsztatások és elhallgatások kommunikációs terében még élesebben fogalmazzák meg.

A filmhíradókban a manipuláció nehezebben tetten érhető eszközei is megjelennek. A befolyásoló tisztában van céljaival, és ennek megfelelően tervezi meg az üzenetét, de a befogadó nincs tudatában a befolyásolás szándékának. Sőt, a manipuláló csakis úgy érheti el a kívánt attitűdváltozást, ha valódi szándékáról a címzett nem tud. Az objektivitás igényével fellépő hírműfaj elsősorban ezt a befolyásolási formát használhatja, ha nem akar a kereketeiből kilépve műfajt váltani, és propagandaanyaggá alakulni. A mozgóképeknél a manipuláció technikája a szóbeli befolyásolástól alapvetően eltérő módon működik, és másképp fejti ki hatását. A kétféle üzenet között mégis található hasonlóság, sőt, elméleti szinten is átfordíthatók egymásba.

„A gazdag vizuális szimbolizmus bizonyítja, hogy a képi kommunikáció jellemzően konvencionális, de konvenciói sem tekinthetők nyelvinek. A vizuális érveléseket tehát olyan propozíciós állításokként szükséges értelmeznünk, amelyekben a propozíciók, az érvelő funkciók és szerepek vizuálisan fejeződnek ki, de lefordíthatók a nyelvi kódra.”¹⁸⁴

A helyes „fordítás” megtalálásához a propozíciók alapelemeit kell feltárni, ezek főképp a tartalomelemzéssel válnak azonosíthatóvá. A tartalomelemzéshez – egy filmhíradókhöz hasonló nagyságú anyag esetében – jól kidolgozott adatbázis szükséges, de a vizuális retorika egyes sajátos megoldásai már az első megtekintéskor nyilvánvalóak.

Vizuális érvelés a főcímekben

A meggyőző szándékú vizuális retorika egyik jellegzetes eleme racionalizáló képi elemekkel támogatja az üzenetet. Olyan szemléltetőeszközökkel, amelyek illusztráló funkciójuk segítségével a filmképnél elvontabban, de mégis egyszerű, közérthető formában erősítik a mondanivalót. A filmhíradó – a peirce-i terminológia értelmében – indexikus és ikonikus alapú. A dokumentálás szabálya szerint az ábrázolt tárgy elvileg csak akkor kerülhet a film-

¹⁸⁴ Aczél 2009: 22.

szalagra, ha a felvétel a képen láttak eredetijének jelenlétében készült. A film fotografikus jellegének lényege az eredetihez való hasonlóság, ezt azonban folyamatosan és hatékonyan egészítik ki különböző, szimbolikus elemeket tartalmazó grafikus segédletek. A statisztikák, térképek megjelenése ilyen szempontból különösen érdekes, hiszen a mozgóképes információhoz képest befogadásuk másfajta szellemi munkát igényel, a filmfelvételekkel azonos vizuális szövegben pedig egyfajta kölcsönhatást indít el. Hogy ez tényleges összefüggés, azt korabeli beszámolók is igazolják, hiszen a híradók felvezető képsoraiban az ország területi gyarapodásának jelképes ábrázolását a közönség óvációval, zajos tapsal fogadta.¹⁸⁵ Az ország területének két világháború közötti ábrázolásával Krasznai Zoltán monográfiája foglalkozik részletesen, és kitér a térképek propagandacélú használatának bemutatásánál a filmhíradók főcímében látható ábrázolásokra is.¹⁸⁶ Krasznai a híradókat bevezető képsorok elemzésénél hangsúlyozza, hogy erős dramatizáltságuk bizonyosan hozzájárult a revízió gondolatának erősítéséhez, ez pedig jól illeszkedik a rituális értelmezés kereteibe. A híreket bevezető animált főcímeket érdemes ilyen szempontból is megvizsgálni, mivel ezek a képsorok a nézők orientálására különösen alkalmas alkotóelemek.

Magyar Híradó 273.: a néma *Magyar Híradó* 1929 májusában kezdi alkalmazni az animált főcímeket. Az első változatban a trianoni ország képe látható fekete mezőben lebegő, fehér kör alakú háttér előtt. A vastag vonallal jelzett térkép köré vékonyabb vonallal fokozatosan felrajzolódnak Nagy-Magyarország határai. A fehér kör körül a Magyar Film Iroda emblémájában szereplő három betű forog. A kiindulópont tehát az erősebb vonallal jelzett aktuális országhatár, ehhez képest jelenik meg a régi és a kívánt határvonal is. Az ábrázolás egyszerre emlékeztetés és óvatos vágybeteljesítés. A Magyar Film Iroda embléma az MTI logójához hasonlító köríves tipográfiával a forrás hitelességét erősíti.

Magyar Világhíradó 400.: 1931 októberétől változik a felvezető képsor. A trianoni ország képe még mindig fehér, kör alakú háttér előtt szerepel, de a térkép köré három oldalról, egyszerre érkeznek meg a halványabb körvonalakkal, a hangsúlyos domborzati jellegzetességekkel megjelenített elcsatolt területrészek. Később a térkép átalakul az úrben forgó földgolyóvá, amelyből előtűnik a Magyar Film Iroda embléma. Az 1929-es változathoz képest az elcsatolt területrészek visszatérése sokkal intenzívebb, a rituális üzenet erőteljesebb, és inkább a jövőre irányul, mint az emlékeztetésre. A földgömb megjelenítése a gyártó cég globális érdekelttségét jelzi, ami aligha véletlenül a hangosfilmváltással egy időben jelenik meg.

Magyar Világhíradó 433.: 1932 júniusában az aktuális országhatár és az elcsatolt területek térképe egyszerre jelenik meg a fehér háttér előtt. A határvonalak és a domborzat ábrázolása egyformán erőteljes. A folytatás, a földgömb feltűnése a korábbi, de ebből a verzióban kimarad a területek visszatérésének mozzanata, Nagy-Magyarország mint eleve adott geopolitikai egység jelenik meg. A háttér adó világos mezőtől jól elválik az összefüggő domborzat, amely a terület elválaszthatatlan egységét sugallja.

Magyar Világhíradó 567.: 1935 januárjában a főcím drámai elemekkel egészül ki. Nagy-Magyarország térképét most sugárzó fény veszi körül, amelyben már csak a trianoni országhatár látszik. A domborzati és vízrajzi térkép a korábbinál egységesebb és grafikája részletesebb. A földgömb és az embléma társítása megmarad, de az animációs technika változik. A képeken a területi egység kifejezése az előzőeknél hangsúlyosabb. Nem a visszatérés mozzanata, hanem az eleve elrendelt összetartozás érzése fontos, amit egy szakrális jelkép, a fénykoszorú is jelez.

Magyar Világhíradó 768.: 1938 novemberében az úrben forgó földgömb és az arra árnyékként vetülő MFI logó átkerül a főcím elejére. A földgömbön megjelenik a sugárkoszorús Nagy-Magyarország térkép, de domborzati jellemzők nélkül. A fekete térképen fehérrel kirajzolódik az első bécsi döntéssel visszanyert terület körvonala, majd teljesen kifehéredik a körülhatárolt rész, ami így beleolvad a világossal ábrázolt trianoni Magyarországra. Az előzőektől eltérően a térkép a jelenre összpontosít, hiszen a terület-visszacsatolás a hónap vezető híre. A földgömb a főcím alatt végig látható, ami a nemzetközi erőter fontosságát jelzi. A képi kommunikáció eszközei ugyanazok, mint a korábbi változatoknál, de a dramaturgia egy jelentős aktuális hírt is beemel. A korábban használt Nagy-Magyarország térkép közeledik a realitáshoz, hiszen a rajta kifehéredő területek már a megvalósított területszerzést mutatják. Az ideális határvonal részleges megvalósulása visszamenőleg igazolja a korábbi térképeket.

Ugyanez a minta ismétlődik a visszakerülő Kárpátalja (MVH-787., 1939. március) és Észak-Erdély (MVH-863., 1940. szeptember) esetében is. A délvidéki bevonulással kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy az erre reagáló új főcím és az ábrázolt esemény között fél év telt el, míg a korábbi visszacsatolások esetében azonnal aktualizálták a képeket (MVH-922., 1941. október).

Magyar Világhíradó 932.: 1942 januárjában a földgömb és a rá vetülő MFI embléma árnyéka megmarad, de az utána következő térképet megváltoztatják. A teljes képet kitöltő domborzati ábra látható, amelyen világos színnel jelennek meg a hazatérő területek. A térképről eltűnik a dicsfény, az ábrázolás a korábbinál realistább. A domborzati térkép a Kárpát-medence látványos

¹⁸⁵ Bravó Filmhíradó! *Magyar Film*, 1. évf. 1. sz. (1939. február 18.), 11.

¹⁸⁶ Krasznai: i. m., 132–135.

kiemelésével a néző intellektusára hat, hiszen a területi egység természetes és logikus voltát hangsúlyozza.

Magyar Világhíradó 1078.: 1944 novemberében még mindig megjelenik a földgömb a Magyar Film Iroda logó árnyékával, utána a Kárpát-medence domborművű hegy- és vízrajzi térképe látható. A domborzaton nincsenek országhatárok, a kép elemeit a világítással emelik ki. A hivatalos filmhíradó főcíme ekkor már irányvesztésről árulkodik. A szöveges elemek hiányoznak, a grafikus formák leegyszerűsödnek, a korábbi szimbólumok eltűnnek. A képsor már nem alkalmas a rituális üzenet közvetítésére. Nem tájékoztat, hanem elhallgat, és közvetve félrevezeti a nézőket, hiszen egyebek mellett a szovjet csapatok előrenyomulását sem jeleníti meg.

Hungarista Híradó 1.: A *Magyar Világhíradó*val összehasonlítva az 1944 novemberében készült *Hungarista Híradó* főcíme kifejezetten agresszív hangulatú. A Kárpát-medence hegy- és vízrajzi térképén a Hungarista Mozgalom hatalmas, háromdimenziós jelképe jelenik meg, és árnyéka rávetül a tájra. A térkép először szorul háttérbe a többi képi elemhez képest. A híradó a nyilaskeresztes embléma hangsúlyos megjelenítésével kiszorítja a revíziós gondolatot, és a maga ideológiája felé irányítja a néző figyelmét. A nyilaskereszt elnyúló árnyéka fenyegető, inkább nyomasztó, szorongattató, kevésbé alkalmas a politikai, nemzeti közösségbe történő meghívásra.

A főcímek alakulása is azt jelzi, a korabeli *Magyar Világhíradó* egyik legfontosabb küldetése a revíziós gondolat folyamatos kommunikálása. Teszi ezt képben és a kísérszövegekben, egyes hírekben nyilvánvaló módon, máskor rejtve. Az üzenetet belföldön és külföldön is életben kívánja tartani, amihez bizonyos jelképeket, vizuális toposzokat maga alkot meg. A főcímbe komponált revíziós motívumok erős felütése az első pillanattól meghatározza az anyagok szerepét és irányultságát. A revízió, a visszacsatolt területek ügye szorosan összekapcsolódott a filmhíradók más anyagaival. A Magyar Film Iroda vezetői értekezletein rendre felmerült ez a szempont a nagyobb fontosságú döntéseknél, de az is előfordult, hogy az intenzívebb propagandát kívülről sürgették.

„Az előszó, a betű, a kép, a rádió kétségkívül a leghathatosabb hirdetői, továbbítói a nemzeti mozgalomnak, de az is bizonyos, hogy a film – amely a rádióval egyenrangú tényezője a nemzetközi propagandaszervezeteknek, s hasonló módon egybekapcsolója a világ különböző népeinek – még eddig nem jutott eléggé jelentős szerephez a magyar revíziós propaganda eszközei között”

– írta Gábor Jenő 1934-ben.¹⁸⁷ A szerző elismeri, hogy a *Magyar Világhíradó* méltón képviseli a nemzeti ügyet itthon és a nagyvilágban, de ez még kevés ahhoz, hogy igazi változást idézzon elő. Miként lehetne még hatékonyabban tenni a közös ügyért? Még több híradóval, lehetőleg önálló erdélyi, felvidéki, bácskai sorozatokkal. Ezek folyamatosan szállíthatnák az elszakított területek fájdalmas képeit a magyar moziközönségnek, ez ébren tartaná a nemzeti érzést, és új barátokat szerezne az ügynök külföldön is. Követendő példaként állítja a Magyar Film Iroda munkatársai elé Janovics Jenőt, a kolozsvári némafilm ismert pionírját, aki már elkészítette az *Erdélyi Filmhíradó* első számát a vidék nevezetességeiről. A cikkben kért speciális híradósorozatok nem valósulnak meg, de a felvetés érzékelteti, milyen határozott az igény, hogy a területek elvészése okozta fájdalmat magas érzelmi hőfokú és nagy szimbolikus erejű képekkel jelenítsék meg. A képek mágiájába vetett hit szintén a rítusokhoz való kötődést igazolja, és a két világháború közötti filmhíradózás különböző pillanataiban jellemzően jelen van.

A budapesti híradómozik

A magyarországi filmhíradózás történetében az 1938-as esztendő esztétikai és gazdasági változást hozott. A filmhíradókat a közönség, a szakma és a politika egyre jobban igényelte, hiszen az éppen zajló sorsdöntő történelmi eseményeket – különösen azok érzelmi telítettségét – ezek az anyagok tudták sokrétűen érzékeltetni. A Magyar Film Iroda 1939-ben már több szempontból is kimagasló eredményeket ér el. Az 1940 tavaszán megtartott igazgatósági ülés¹⁸⁸ összegzi a 15., jubileumi év eredményeit: a híradóipar – az ellátási és kommunikációs nehézségek ellenére – változatlanul kulcsszerepet játszik a tájékoztatásban. A híréhség kielégítésére a fővárosban – külföldi minta alapján – tematikus mozit nyitnak, amely naponta délelőtt tíz órától éjjelig 14, egymást követő, egyórás vetítést tart híradókból, riportokból, aktuális kultúrfilmekből és szórakoztató rövidfilmekből. A 60 perces blokkokban 45 percnyi híradó és ismeretterjesztő riportfilm, valamint 10 percnyi természeti értéket bemutató film, zenés vagy animációs alkotás fért el, majd 5 perc szünet után mindezek ismétlése következett. A programot csütörtökönként délben cserélték, de ha valamilyen váratlan, nagy horderejű esemény történt, rendkívüli műsorváltoztatásra is lehetőség volt. A New York kávéházzal szemközt, a VII. kerületi Erzsébet körút 13. szám alatt 1939. december 7-én induló, 14

¹⁸⁷ Dr. Gábor Jenő (1934): Erdélyi, felvidéki és bácskai filmhíradókat a revízió érdekében. *Filmkultura*, VII. évf. 1. sz., 1934. január 1., 14.

¹⁸⁸ K 675 2. csomó 6. tétel – Az 1940. március 6-i igazgatósági ülés jegyzőkönyve.

főt foglalkoztató Híradó Mozgóképszínház¹⁸⁹ számára – a magyar híradók mellett – első körben az UFA és a Fox híradóit kötötték le. A mozit Münnich Aladár és Asztalos Béla építész tervei szerint alakították ki. A modern, króm-acél és márvány bejárat lenyűgözte a belépőket. Az íves pénztárblokk és a teret tagoló, ötletesen megvilágított alabástromszlopok, a vetítövásznon körül elhelyezett kerámiadíszek hatásos belsőépítészeti megoldásnak bizonyultak. A hullámos fal és a klimatizált nézőtér drapériabevonata a jó hangminőséget biztosította. A jegyek nem helyre szóltak, csupán kétféle kategóriát lehetett megváltani: a zsöllyébe, vagy a 20 fillérrel drágább páholyba. A bilétára belépéskor rábélyegezték annak érvényességi idejét, amelyet a néző a vászon felett elhelyezett világító óra segítségével ellenőrizhetett.¹⁹⁰ A mozi megnyitója igazi társasági eseménynek számított, amelyet a rádió közvetített. Mások mellett Varga József iparügyi miniszter is megjelent, a megnyitóbeszédet dr. Tőrey (korábban Taubinger) Zoltán, a Magyar Film Iroda vezérigazgatója mondta. A szónok – a *Magyar Film* beszámolója szerint – kiemeli, hogy a vetítőhely ötletét a jól működő nyugati minták adták, célja a magyarokat közelebb hozni egymáshoz, igazságukat megismertetni a világgal, ugyanakkor megteremteni a lehetőséget, hogy ők is találkozassanak mindazzal, ami más nemzeteknél követésre méltó. Az emelkedett szavak után rögtön le is pergett az első műsorblokk, amelyben ünnepi filmhíradó, a finnországi eseményekről szóló beszámoló, a *Felvidéki levél* című kultúrfilm, az UFA és a Fox egy-egy híradója, valamint felüdülésként Walt Disney *Szöcske Szepi* című animációja szerepelt. A mozi igazgatója a *Magyar Világhíradót* 1935-től négy éven át szerkesztő, nagy munkabírásáról híres Kálló Vilmos lett. Egykorú források szerint a vezetőségnek az első napokban a rendőrség segítségét kellett kérnie, hogy a lelkes nézőközönséget visszatartsa,¹⁹¹ és az üzleti siker hamarosan a program bővítését és a kópiaszám növelését tette szükségessé. A háborús években a vetítő látogatottsága és bevétele tovább nőtt, mutatva, hogy a budapesti lakosság igényelte a folyamatos tájékoztatást.

A Magyar Film Iroda vezetése hamarosan egy hasonló üzleti modell szerint működő második mozi megnyitása mellett döntött, amelyhez a hosszú ideje haldokló Belvárosi Színház helyét szemelte ki. A párjához hasonlóan jól jövedelmező Belvárosi Híradó Filmszínház – az V. kerület Petőfi Sándor utca 6. szám alatt, ahol ma a Katona József Színház működik – 1940. októ-

ber 10-én nyitotta meg kapuit. Az első ünnepélyes előadáson a legfrissebb magyar és német híradók mellett a hazatérő Erdélyről vetítettek rövid riport-filmét. A nyitóbeszédet ismét dr. Tőrey mondja el, a szélesebb szakma pedig a *Magyar Film* aktuális számából értesül az eseményről.

„Nincs egy esztendeje sem annak [...], hogy a körüti híradómozit, Magyarország első híradómoziját megnyitottuk. A Magyar Film Iroda akkor egy 800 személyes híradómozit megnyitására kapott engedélyt. Ennek az engedélynek az alapján azonban, különböző körülmények következtében, csak 307 személyes mozi nyílt meg. Ezt részben külföldi tapasztalataink, részben pedig bizonyos óvatosságból tettük. Budapest ugyanis úgynevezett nehéz város és itt sok minden és mindenki megbukott. A szakma is bizalmatlanságot mutatott az iránt, hogy Budapest közönsége az új filmszínháztypust elfogadja. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a főváros közönsége nagyon szívesen fogadta a nálunk eddig még teljesen ismeretlen jellegű mozit, olyannyira, hogy íme, meg kellett nyitnunk a második híradómozit is. Kétségtelen, hogy ebben nagy része volt az eseményekben gazdag esztendőnek. – Nem mulasztatom el itt megemlíteni azt a tapasztalati tényt sem, hogy a híradómozit egy egészen új közönségréteget kapcsolt be a mozilátogatók sorába: azt, amelyik eddig egyáltalán nem járt moziba.”¹⁹²

Az előadást követő fogadáson a szerkesztő interjút készített a korszak egyik legtehetségesebb mozitechnikai szakemberével, Pulváry Károly mérnökkel, aki további izgalmas részletekbe avatta be az olvasókat. Az új mozi a legkorszerűbb felszereltséggel indul: a színes filmek vetítésére is alkalmas Backszénvetítéses technológiát is kezeli, valamint Bosch–Bauer rendszerű vetítőfejeiben a filmszalag a kigyulladás veszélye nélkül is megállítható. A vetítövásznon és a különböző hangfekvéseket három önálló hangszórón megszólaltató Wide-Range hangrendszer megfelelt a legmodernebb követelményeknek. De az igazi kuriózum a télen-nyáron működő klímaberendezés mellé különleges szolgáltatásként felszerelt úgynevezett „ozonizáló” készülék, amely állandóan friss levegőt fűjt a nézőtérre. „Ily módon az egyórás szórakoztató és frissítő műsor egyúttal egy egyórás friss, ózondús levegőn való tartózkodást, illetőleg felfrissítést jelent a város sűrű és füstös levegője után.”¹⁹³

¹⁸⁹ Az elnevezésre és az új mozi emblémájának megtervezésére is pályázatot írtak ki. A logó mintája az UFA csúcsára állított négyzete lett. A Híradó mozihoz kapcsolódó iratokat a MNL OL K675. 2. csomó 13. tétel őrzi.

¹⁹⁰ Megnyílt a Híradó Filmszínház. *Magyar Film*, I. évf. 43. sz., 1939. december 9., 2–3.

¹⁹¹ Váczi Dezső (1940): Megnyílt a második híradómozit. *Magyar Film*, II. évf. 41. sz., 1940. október 12., 2–3.

¹⁹² Váczi: i. m., 2.

¹⁹³ Váczi: i. m., 2.

1939-ben az MFI-hez – a szállítási zavarok ellenére – 47 új dolgozót vettek fel, és a beszámolók tanúsága szerint a dolgozók bére emelkedett. Ez a tendencia folytatódik a következő évben további 67 új munkatárs belépésével. Az alkalmazottak – a kormányrendeletet megelőzve – drágasági és családi pótlékot, valamint ismételt fizetésemelést kapnak.¹⁹⁴ A vezetők az 1941 folyamán tartott megbeszéléseken mégis arra panaszkodnak, hogy nincs elég operatőr: a legtöbben a haditudósító alakulatokkal forgatnak, ezért a fontos műtermi propagandaanyagok munkálatai a szakemberhiány miatt állnak.¹⁹⁵ A rendszeres híradógyártás mellett az egyéb megrendelésre készülő agitatív anyagok száma átmenetileg csökken, de saját produkcióban, elsősorban a terület-visszacsatolások témájában folyamatosan készülnek újabb riportfilmek. Ilyen a *Hazatért a Ruténföld* című, művészi ambíciókkal gyártott, 850 méteres darab. A konjunktúrát az is jelzi, hogy a profilba hivatalosan nem tartozó, de engedélyezett MFI-játékfilmipar szintén gyorsan kimerítette a rendelkezésre álló kvótát. Miután a cég hivatalosan évente csak hét fikciós filmet készíthetett, 1939 második felében „előredolgoztak”, és az 1940-es keret terhére fejeztek be további három alkotást.

A jegyzőkönyvek azt tanúsítják, hogy az üzlet a jól bejáratott módon folyik, de a vezetőség ideológiai koncepciójában egyre erősebb a zavar. A nyersanyaghiányból fakadó kiszolgáltatottság szorosabb kormányzati ellenőrzéshez, a függetlenség látszatának, majd az objektivitás fokozatos feladásához vezet. 1939 őszén a külföldi hírszolgálatokkal akadozik a kommunikáció, a szállítási nehézségek és a partnerországoknál erősödő cenzúra további késéseket okoz. A kultúrfilmgyártás terén a legnagyobb a visszaesés. A „Külkereskedelmi Hivatal például a folyó évben egyáltalán nem adott fel rendelést, jöllehet a mai időben különösen szükség volna a kultúrfilmekben rejlő átütő propagandára”.¹⁹⁶ Egy másik alkalommal az összegyűlteket nem késlekednek leszögezni, hogy a „rendkívüli idők rendkívüli feladatok elé állították” a vál-

latot.¹⁹⁷ De ki vállalja a vezetőségből a rendkívüli feladatok megoldását, ha az üzemszerű működés egyre kevésbé elégséges? Kozma Miklóst 1940-ben Kárpátalja kormányzói biztosává nevezték ki, de megtartotta a vállalatnál viselt funkcióit. Ettől kezdve politikai tárgyu kérdésekben Nelky Jenő, a Magyar Rádió külügyi osztályvezetője helyettesíti. Kozma, amíg lehet, mindent megtesz, hogy a céget egyben tartsa, mert pontosan látja, hogy szakemberek elvesztése a működést veszélyezteti. Személyes pártfogásával szorgalmazza a névmagyarosítást, és listát készít azokról, akiknek behívása a nemzetvédelmi hírszolgálatnak súlyos veszteség lenne. A felmentettek névsorát Somogyváry Gyula százados kezeli, de azokat, akik alkalmasak és korábban megfelelő kiképzést kaptak, ők sem tudják visszatartani. A vállalat a behívottaknak továbbra is fizetést folyósít.¹⁹⁸ Apró változás, hogy 1941 után a cég Magyar Film Iroda Rt.-re cserélte a nevét, ami különböző publikációkban már korábban is szerepelt. A hírkonjunktúrát mutatja, hogy 1943-ban már 400 fő dolgozott a Magyar Film Irodánál, ebből 80-an közvetlenül a *Magyar Világhíradó* készítésén, Kálló Vilmos osztályvezető irányítása alatt. A műfaj legfontosabb szakemberei, az operatőrök, ekkor 14-en voltak.¹⁹⁹

A mozgóképes propaganda felértékelődését bizonyítja, hogy a forgalomba kerülő híradók kópiaszámát folyamatosan növelik a háborús években. 1939-ben 24-ről 27-re, 1940-ben 39-re, 1941-ben 45-re, majd a 921. számú kiadástól 53-ra emelik. 1943. április 22-én az 1000. híradó már 55 példányban kerül a mozikba. A növekedés oka elsősorban a terület-visszacsatolásokkal gyarapodó mozihálózat kiszolgálása, de ezzel párhuzamosan erősödött a propaganda is. 1942-ben azért növelték az átlagos 270 méteres kópiahosszt további 70 méterrel, hogy helyet adjanak a katonai híreknek. A vegyszer- és nyersanyaghiány ellenére a minisztérium megoldja a negatívok beszerzését, amelynek költségeit a mozgóképszínházak kényszerűen vállalják.²⁰⁰

Bár a korabeli közönség reakcióit az archív anyagokkal kapcsolatban utólag már nehéz mérni, de ez ebben az esetben a kortársaknak is problémát jelentett volna. Életbe lépett ugyanis az a filmszínházak működéséről sokat

¹⁹⁷ MNL OL K 675 2. csomó 6. tétel – Az 1939. február 23-i igazgatósági ülés jegyzőkönyve.

¹⁹⁸ A behívásokkal kapcsolatos intézkedésekről lásd az 1940. június 18-i vezetői értekezleten elhangzottakat. Kozma (1941d).

¹⁹⁹ A 14 filmhíradós operatőr neve: Boér Gábor, Erdős Lajos, Friedli Gyula, Hegyi Barnabás, Horváth József, Kerti Lajos, Kiss Ernő, Kiss Lajos, Nagy László, Pálházi Gyula, Somkuti István, Török Vidor, Tubay László, Zsabka Gyula. Mellettük dolgozott Sárdi Nándor hangmester, aki a hangosautó kezeléséért is felelős volt. Forrás: Gyimesy Kásás (1943a): 8.

²⁰⁰ MNL OL K 675 2. csomó 6. tétel – Az 1942. szeptember 18-i igazgatósági ülés jegyzőkönyve.

¹⁹⁴ MNL OL K 675 2. csomó 6. tétel – Az 1941. február 21-i igazgatósági ülés jegyzőkönyve.

¹⁹⁵ MNL OL K 675 2. csomó 6. tétel – Az 1941. május 23-i igazgatósági ülés jegyzőkönyve.

¹⁹⁶ MNL OL K 675 2. csomó 6. tétel – Az 1939. október 18-i igazgatósági ülés jegyzőkönyve.

eláruló, 1939. szeptember 19-én kiadott rendelet,²⁰¹ amelynek értelmében a program megkezdése előtt feliratok figyelmeztették a nézőket, hogy tartózkodjanak a véleménynyilvánítástól. A fordulatot és az általános légkör változását mutatja, hogy a szabályszegőket esetenként akár 15 napos elzárással is büntethették.

A hírek rituális szempontú értelmezésekor fontosak a visszaemlékezésekben és a korabeli sajtóban olvasható reflexiók. A hírehség a revízió éveiben nőtt meg, amelyről a híradómozik hatalmas sikere is tanúskodik. Az elvesztett területek visszacsatolásának képi szimbolikája, a birtokbavétel pillanatainak szertartásos megjelenítése szívesen látott és elégszer nem vetíthető hírdramává emelte a hírt. Az ország területi gyarapodásáról szóló beszámolók újdonsága megkopott, de az ismert esemény újrajátszása a kommunikáció jellemző formájává vált, ez pedig rendkívül nagy közösségépítő erőt jelentett. Jellegzetes példa erre az igényre az a Ruténföld 1939. március 15-i hazatérését követő rövid vita, amely a szaklapok hasábjain zajlott. A mozisokat tömörítő Mozi Egyesület nevű ágazati szervezet megszólítja a filmhíradó munkatársait: a visszacsatolásokról szóló tudósításokra már a Felvidék esetében is nagyobb volt az igény a kínálatnál, azonban a Ruténföldről szóló beszámolók alacsony számát már nem lehet szó nélkül hagyni. A nézők panaszkodnak, a vetítőhelyek üzemeltetői pedig nem tehetnek mást, mint ismételten megkérlik a Magyar Film Iroda szerkesztőit, hogy a térség természeti, építészeti és néprajzi jellegzetességeiről (tehát nem a visszafoglalással kapcsolatos konkrét intézkedésekről és csapatmozgásokról) gyakrabban küldjenek, minél bősegebb képanyagot. Az egyesület képviselői végül epésen megjegyzik, hogy ezeket a híreket kiválóan be lehetne illeszteni az *Előkészületek egy mezőgazdasági vásárra* és ehhez hasonló, elcsépett és sablonos témák helyére. A Magyar Film Iroda nem hagyhatta szó nélkül e vádakát, és tételesen felsorolta, hogy az anyagilag rendkívül megterhelő helyszíni kiszállások ellenére milyen áldozatos munkával készítette el arányaiban is jelentős mozgóképeit. 4 különkiadásban, 23 híradóban, 65 riportban, összesen 1795 méteren foglalkozott a felvidéki és kárpátaljai eseményekkel. *Észak felé* címmel pedig ugyanilyen hosszú dokumentumfilm készült, amelynek bevételét teljes egészében a felvidékieket segélyező jótékony célokra ajánlották. Az érvelésből az a legérdekesebb, ahogy a híradókból hiányolt képek jellegére hivatkozik. A *Hazatért a Ruténföld* című 800 méteres film azért alkalmasabb a zsánerképek és folklorisztikus elemek megjelenítésére, mert a híradó természeténél fogva – különösen ilyen mozgalmas időkben – elsősorban csak aktualitásokat tartalmazhat. A vizsgált híradóanyag egészének tematikus arányai ezt a gondolat-

menetet kevésbé támasztják alá, de a műfaji alapvetések elvi ismeretéről meggyőzi a cikk olvasóját. A Mozi Egyesület vádjait a Magyar Film Iroda az adatok felsorolásával megcáfoltnak tekinti, majd leszögezi, hogy mindig a nemzet igényeinek megfelelően hajtotta végre feladatát, „és üzleti szempontokat még a híradó közelébe sem engedett kerülni”.²⁰²

Az említett polémia is azt bizonyítja, hogy a korabeli magyarországi filmhíradók némileg különböznek a más államokban futó sorozatoktól. Stílusa távol áll például a *Deutsche Wochenschau* szélsőségesen propagandisztikus megoldásaitól, amely kifejezetten a náci hatalom fenntartását és mítoszának megteremtését célozta meg. A magyar szakemberek a filmcsereegyezmény révén idejutó mozgóképek alapján ismerték a németek kiadásait, és vizsgálhatták annak módszertanát, sőt, a *Wochenschau* egyes hírei a hazai filmhíradókba szerkesztve, mások külön filmszínházi programként jelentek meg, de a filmhíradó goebbelsi víziója a *Hungarista Híradók* gyártásáig a Kárpát-medencében mégsem valósult meg. A különbséget a két politikai berendezkedés eltérő jellege magyarázza. Az autoriter magyar rezsim erősen autoriter hangvételű hírekben reprezentálja önmagát, de nem jut el a nyíltan totális diktatúra és propaganda megoldásaiig. Az állam kommunikációs színtereinek működési elvei hasonlítanak a háttérül szolgáló alakulatéhoz, és a hírműfaj szabályait jól ismerő munkatársak adott helyzetben érvként emlegették a szakma előírásait. Bár működött a külső ellenőrzés, a rendszer elvárásainak való szigorú megfelelés nem közvetlenül egy személy vagy egy minisztérium hatására történt, sokkal inkább egyfajta belső igazodás eredménye volt.

A filmhíradózás irányvonalát a kezdetektől meghatározó Kozma Miklós 1941. december 7-én elhunyt. Öröksége – a nemzeti hírszolgálat kiépítése – mögött egy médiavezér ambíciója és szaktudása áll. Kozma a vezetésére bízott ágazatot megpróbálta a kor követelményeinek megfelelően, magas színvonalon üzemeltetni. A filmhíradó az általa felügyelt tömegkommunikációs eszközöknek csak egyike volt, de profiljának kialakításában tevőlegesen is részt vett. A vállalat soha nem publikálhatott teljesen független és objektív anyagokat, de a filmhíradók a kor általános felfogása szerint nem is ilyen célokat szolgáltak. A kormányzati irányhoz igazodó filmhírek mindenekelőtt a hazai közönség véleményét kívánták formálni. Az értékrendet és a munka elveit ellenőrző Kozmának ebben a tekintetben történelmi léptékű volt a felelőssége, hiszen a jól működő szervezettel és a befolyásolási technikák kifinomult alkalmazásával tevőlegesen is hozzájárult egy történelmi katasztrófához vezető ideológia térnyeréséhez.

²⁰¹ 63.000/1939. B. M. sz. rendelet.

²⁰² Kárpátalja és a Híradó. *Magyar Film*, I. évf. 8. sz., 1939. április 8., 8; Válasz a Mozi Egyesületnek. *Magyar Film*, I. évf. 9. sz., 1939. április 15., 4–5.

Vitéz Náray Antal 1942 és 1944 között volt az MTI és a Rádió elnöke és a filmhíradók irányvonalának meghatározója, de munkája során több irányban is komoly konfliktusai adódtak. Az 1944. január 26-ai, ifj. Horthy Miklós-hoz írt levelében kinevezésének körülményeit ecseteli, majd leírja, hogyan próbálták egyesek ideológiai alapon ellehetetleníteni és államosítani a még mindig részvénytársasági formában működő hírszolgálatot, és miként akarta Kádas Károly iparügyi államtitkár a Hunnia Filmgyár hatáskörébe terelni a filmhíradókat. Majd így panaszkodik:

„A pártok megtámadták tárgyilagosságotunkat, amely a történelem természete szerint, míg a németek bírták katonai győzelmekkel, arról számolt be. Akkor a baloldal kifogásolta politikai hírszolgálatunkat. Amikor azonban a német hadvezetés nehezebb színezetű helyzetekről tudott csak beszámolni, amikor második hadseregünk elpusztult, amikor Olaszország kapitulált, már nem volt lehetőségünk dicsőséges hírekről beszámolni. Ostoba célpropagandázást pedig nem engedtem meg, mondván, hogy: »az emberi tárgyilagossághoz és a komoly hírszolgálatához nem tartozik a hiábavaló nyelvtölgötés.«²⁰³

E sorok tanúsága szerint Náray a korszak vége felé is igyekezett szem előtt tartani a műfaj elméleti alapvetéseit, noha azok érvényesítése a szervezésben eluralkodó kaosz miatt nem is ment könnyen. Ez nem jelenti azt, hogy az ekkor készülő híradók tárgyilagosságuk és függetlenségük miatt, de jelzi, hogy a nyíltan propagandacélú anyagokhoz képest összetettebb, olykor ellentétes szándékok erőterében születő filmekről van szó. A kontroll gyakorlásának színtereit ezért ebben az összefüggésben érdemes megvizsgálni.

Híradók a cenzúra előtt

A filmhíradók ebben az időben ugyanolyan állami cenzúra alá esnek, mint a többi bemutatásra kerülő film. Az egyes darabok, amelyek készítését az intézményi háttérből fakadóan amúgy is erős öncenzúra jellemez, második körben az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság szigorú döntőnökei elé kerülnek. A Kozma-féle Magyar Film Iroda hazai készítésű produktumait éppúgy ide kell benyújtani, mint a külföldi gyártású, behozatalra szánt hasonló anyagokat. Az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottságot az 1918. április 27-én kiadott miniszteri rendelettel²⁰⁴ alapították, és rövid kihagyás után a Magyar

²⁰³ Idézi Szabó Miklós: Csak bírói vizsgálat esetén bontható fel... (»Úrának hű szolgája«) *Jel-Kép*, 1983. 4. sz., 120.

²⁰⁴ 44.965/1918. B. M. sz. rendelet.

Film Iroda létrehozásával egy időben, 1924–1925-ben kapott újabb állami megerősítést. A Belügyminisztériumnak alárendelt, országos hatáskörű szervezet ügyköre ettől kezdve a mozgóképek mindennemű nyilvános előadásának, belföldi forgalmának és külföldre való szállításának ellenőrzése volt. E célból az összes belföldi előadásra vagy külföldi kivitelre tervezett mozgóképet a gyártóknak vagy a forgalmazóknak a cenzorok előtt be kellett mutatniuk. A 3–6 fős, szótöbbséggel döntő albizottságok azt ellenőrizték, hogy a nyilvánosság elé kerülő mozgóképek tárgya, cselekménye és szándéka, valamint előadási módja nem ütközik-e a fennálló jogszabályokba – ne sértse, illetve ne veszélyeztesse a közrendet, a közérkölcset, a nemzeti állameszmét és az országnak más államhoz fűződő viszonyát. A filmekkel kapcsolatos döntés lehetett pozitív, elutasító, de sokszor feltételes, bizonyos módosítások végrehajtásához kötötték az engedélyezést. A cenzori munka 1925 és 1944 között az Eskü tér (Március 15. tér) 5. szám alatti irodában folyt. A vizsgálat során hozott határozat három évig volt érvényben. A belügyminisztériumi dolgozókból álló tisztikart és a bizottsági tagokat (más minisztériumok küldötteit, 1934-től a Honvédelmi Minisztérium képviselőjét, ismert szakembereket, egyéb szervezetek delegáltjait és befolyásos személyiségeket) szintén három évre nevezték ki.²⁰⁵ Az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság határozatai felett másodfokon a belügyminiszter döntött, azonban ritkán akadt arra példa, hogy megváltoztatta volna az elsőfokú ítéletet. Az 1920-as évek végzéseivel kapcsolatban a *Belügyi közlönyben* publikált *Döntvénytár (1920–1929)* ad felvilágosítást. A szöveg gazdag válogatást közöl az azóta megsemmisült bizottsági dokumentumokból, és tételen, mintegy példaként ajánlja az itt kifejtett értékelési szempontokat a filmszakma és a rendőrség figyelmébe. Az említett vizsgálódási kritériumok a következő évtizedben is érvényesek maradtak. A szöveg a tiltás lehetséges indokait hét kategóriába osztotta. A film részben vagy egészben

- a, a hatályban lévő törvénybe vagy rendelkezésbe ütközik;
- b, az állambiztonságot, az államnak más állammal való viszonyát veszélyezteti vagy sérti;
- c, a nemzeti állam eszméjével ellenkező nézeteket képvisel;
- d, az állam, a véderő vagy a hatóságok tekintélyét sérti;

²⁰⁵ Az OMB történetével kapcsolatban bővebben lásd. Záhonyi-Ábel: i. m. A szerző kutatási eredményeire támaszkodva hívja fel a figyelmet az intézmény ambivalens helyzetére: állami támogatás nélkül, saját bevételeiből kellett fenntartania magát, a költségvetést elsősorban a vizsgálatra benyújtott filmek méterszáma után és a kiadott engedélyokiratokra kapott díjak és az egyéb pótdíjak finanszírozták. A kontroll legfontosabb szerve minisztériumi és tisztikari ellenőrzéssel, de a piaci viszonyok változásainak erősen kitéve folytatta működését.

- e, a közrendet, közerkölcsiséget vagy a jó ízlést sérti;
- f, a vallási érzületet sérti;
- g, magyartalan szövegezésű, képei nincsenek megfelelő magyarázó szöveggel ellátva.²⁰⁶

Az elvi útmutatóhoz mellékelt esettanulmányok többnyire a cenzúrázott játékfilmek közül kerülnek ki, azonban egy feltételezhető híryanag is bekerül a rossz példák körébe. Az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság 1263/1925 számú döntése megtiltotta a 20th Century Fox *Amerikai farm* című filmjének nyilvános vetítését, mert annak megtévesztő képsorai különösen alkalmasak lehetnek arra, hogy a magyar lakosságot az Egyesült Államokba való kivándorlásra csábítsák. A határozatot indokolja az is, hogy a film feliratain a farm jellemzésekor a föld nagyságának megjelölésére átszámítás nélkül a tengeren túl használatos acre helyett hektár mértékegység szerepel, így az tényszerűen is félrevezető információkat tartalmaz.

Az 1930-as évek döntéseinek nagy része elveszett, a Belügyminisztériumhoz tartozó levéltári források között viszont megtalálható az 1941-től elkezdett anyagok nagy része.²⁰⁷ Ezek az iratok a vizsgálatra bemutatott mozgóképek tartalmának összefoglalását, az inzertek, illetve hangosfilmek esetében a beszéd szövegének egymás után következő, sorrend szerinti leiratát, magát a vizsgálati jegyzőkönyvet és az engedélyt tartalmazzák. A benyújtott játékfilmek és reklámok mellett fellelhetők itt a magyar gyártású és külföldről behozott filmhíradók, valamint az egyéb, propagandaértékkel bíró riport- és dokumentumfilmek aktái is.

A filmhíradók felett gyakorolt ideológiai felügyelet illusztrálására tanulságos áttekinteni néhány konkrét példát, elsősorban az 1941-es évből szinte teljes egészében fennmaradt dokumentumok alapján. Az látható, hogy a kifogások leggyakrabban a behozatal előtt álló, esetleg később a magyar anyag mellé szerkesztett külföldi produkciókkal kapcsolatban jelentek meg, hiszen a Magyar Film Iroda által benyújtott saját készítésű felvételek a vizsgálatig már többkörös, alapos szerkesztői szűréseken mentek át. A döntőbírók a legenyhébb kifogásokat a magyar nyelvhelyesség, a feliratok szép és tiszta megfogalmazása érdekében emelték. A legtöbb, valószínűleg rossz fordításból fakadó probléma az olasz LUCE cég híreinél jelentkezett, amiért a forgalmazót, dr. Pflum Tibor filmkölszönt ismételt írásos figyelmeztetésben részesítették. Amikor ez hatástalan maradt, magyartalan szövegeiért a LUCE 56. számú híradóját, a példastatuálás kedvéért, teljes egészében betiltották.²⁰⁸

²⁰⁶ 166.024/1929. Az OMB elvi jellegű határozatainak gyűjteménye (1930. február 28.)

²⁰⁷ MNL OL K 159 – Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság, Általános iratok.

²⁰⁸ MNL OL K 159 2. csomó – OMB 1941/106; MNL OL K 159 3. csomó – 1941/438.

Kerülendők voltak a magyarországi balesetekről, katasztrófákról szóló hírek. De ha elkészültek, nem juthattak ki idegen államokba, hiszen a hazai viszonyokról alkotott képet alighanem rontották volna. Ezért a Magyar Film Iroda világhíradójának 878. kiadásában szereplő hírt, amely a Keleti pályaudvaron tolatás közben szétkapcsolódó szerelvények szerencsétlenségéről szólt, a hazai közönségnek még vetíthették, de a híradó külföldi értékesítésénél ki kellett vágni.²⁰⁹ A 884. híradóval kapcsolatban, amely a Szeged környéki áradásokról tudósított, hasonló problémák merültek fel. Ez esetben a hír maradhatott a híradóban, de a felvételek közül csak a megelőző intézkedéseket dokumentáló képkockák kerülhettek ki külföldre, az intézkedések eredménytelenségét bizonyító, a Kiskunmajsára betörő víztömeget és az összedőlt házakat mutató snitteket kivágták.²¹⁰

Az erkölcsi értékek hivatalos védelme, a jó ízlés határainak felügyelete az egész korszakban különösen fontos, és a cenzúra intézménye ennek legnagyobb letéteményese. Az ellenőrök ebben a tekintetben még a német hatóságoknál is rigorózusabbak, esetenként még a Harmadik Birodalomból érkező híradókat és riportfilmeket is újragatják. A *Nyugati győzelem* című német propagandafilmből így tűnt el a meztelenül fürdőző katonák képe.²¹¹ A Magyar Film Iroda alkalmasszerűen megjelenő, *Intim Híradó* bulvármagazinja szintén többször szabályt szegett. A cenzorok szerint a szerkesztők az egyik hibát akkor követték el, amikor azt a jelenetet, amelyben Guillermo Morejon színes bőrű bokszbajnokot a magyar Szilassy László kiütötte Budapesten, túlzó lelkesedéssel kommentálták: „A Néger pompás izmai megcsillannak a reflektorok fényében...”²¹²

Látszólag az ártatlanabb műfajba tartoznak azok a filmek és híradórészek is, amelyeket a magyar gazdasági helyzetre tekintettel kellett visszatarítani. A Kovács és Faludi Filmlaboratóriumában készült *Budapest gyomra* című kultúrfilmmel például komoly gondok voltak. A főváros gasztrokultúráját dokumentáló alkotás fenséges cukrászsüteményeket, ízletes húskészítményeket és egyéb konyhai remekléseket vonultat fel, de a hozzá való élelmiszerek már nem kaphatók. Mivel „a képszalag számos jelenete a mai viszonyok között nem kívánt hatást válthat ki”, a kockázatot kerülő cenzorok az egész mozgóképet betiltották.²¹³ Szintén hasonló okokból vetették ki az UFA 78. számú világhíradójának *Tavaszi divat Berlinben* című tudósítását: a hazai nézőket

²⁰⁹ MNL OL K 159 1. csomó – OMB 7/1941.

²¹⁰ MNL OL K 159 2. csomó – OMB 250/1941.

²¹¹ MNL OL K 159 3. csomó – OMB 505/1941.

²¹² MNL OL K 159 4. csomó – OMB 626/1941.

²¹³ MNL OL K 159 3. csomó – OMB 549/1941.

fájdalmasan érintette volna – a szűkös ellátottság kontrasztjaként – a szépen felöltöztetett német kirakatbabák látványa.²¹⁴

A legszigorúbb ellenőrzést a bemutatásra kerülő politikai hírek fölött gyakorolták. Elsősorban a tengerentúli fegyverkezésre utaló információkat kellett kivágni, valamint minimalizálni azoknak a politikusoknak a megjelenését, akik feltehetően majd az ellenséges szövetségbe tartoznak. A különkiadásokban jelentkező *Rajzos Híradó* 57. számából ezért tűnik el Roosevelt, és harmadik elnöki esküje is csak rövidítve kerülhet be a 20th Century Fox hangos híradó XV. évfolyam 11. számának magyarországi változatába.²¹⁵ Az angol katonák kiképzése mellett a Prince of York nevű hadihajó vízre bocsátása, az Egyesült Államok hadirepülői, repülőgépmotorjai, tengeralattjárói, a virginiai Langley Field repülőtéren sorakozó új típusú bombavetők, az Angliába érkező ausztrál csapatok bemutatkozása, a 20th Century Fox kelet-afrikai hadszíntérről szóló tudósítása és a lakehursti ejtőernyő-gyakorlatok sem tartoztak a tolerálható kategóriába.²¹⁶ Nagy ritkán megtörtént az is, hogy a filmhírben szereplő befolyásos érintett külön kérte a számára kényelmetlenné vált felvételek eltávolítását. A Magyar Film Iroda 878. számú világhíradójából így kerül ki Csáky István külügyminiszter kérésére a jugoszláv fővárosból való hazaérkezése és fogadtatása a Déli pályaudvaron.²¹⁷ Szintén belpolitikai háttérű döntés 1941 májusában, hogy a Nemzeti Munkaközpont miskolci gyereknyaraltatásról készült propaganda-filmjéből a kézzel és bajtárs megszólítással történő köszönés képeit ki kell vágni, más tekintetben viszont megfelelt az anyag.²¹⁸ A Nemzeti Munkaközpont filmjénél sokkal több probléma akadt a Hamza Film *Szebb jövőt* című „ismeretterjesztő” darabjával, amely a levelezési népszerűsítette volna az országban.²¹⁹ Bár a bizottság méltányolta az alkotók törekvését, a filmet nem engedélyezték, mert az „naiv és nem éri el a kívánt színvonalat”. A gyártó cég fellebbezett, és a hosszadalmas procedura végén a film átalakítva került forgalomba. A cenzorok kérésére a következő szöve-

²¹⁴ MNL OL K 159 4. csomó – OMB 668/1941.

²¹⁵ MNL OL K 159 2. csomó – OMB 113/1941, MNL OL K 159 4. csomó – OMB 618/1941.

²¹⁶ MNL OL K 159 3. csomó – OMB 383/1941, MNL OL K 159 4. csomó – OMB 618/1941, MNL OL K 159 4. csomó – OMB 740/1941, MNL OL K 159 5. csomó – OMB 1004/1941.

²¹⁷ MNL OL K 159 1. csomó – OMB 7/1941. Csáky István és Alexander Cincar-Marković 1940. december 12-én írták alá Belgrádban a magyar–jugoszláv örök barátsági szerződést, amely inkább jelképes megállapodás volt, mint érdemi egyezmény. A hazaérkezéséről szóló filmhír december 18-án kelt jegyzőkönyvben történő letiltásának oka nem ismert, de a későbbi események ismeretében elképzelhető, hogy Csáky már ekkor kényelmetlenné találta a szerepét. Teleki Pál miniszterelnök öngyilkosságát követően a honvédség csapatai 1941. április 11-én lépték át a jugoszláv határt és kezdték meg a Délvidék visszafoglalását.

²¹⁸ MNL OL K 159 7. csomó

²¹⁹ MNL OL K 159 5. csomó – OMB 814/1941.

geket kellett kivágni: „ellenségeink ezzel sem elégedtek meg, erkölcsileg is le akartak törni bennünket, azáltal, hogy eltiltották az általános védkötelezettséget”, „leventéink nem kerülnek el a templomot”, „Trianon béklyóit azóta szétrobbantottuk.” Továbbá el kellett tüntetni a Magyarország régi határait ábrázoló térképeket, és – Bánáss József százados kérésére – az oda nem illő mosónős és egy diszkoszvetős jelenetet. A szerkesztés koncepciójába a bizottság ritkán szól bele, feladatuk elsősorban a tartalmi kérdésekre korlátozódik. Mégis megtörtént, hogy a híradón belül egy-egy hír áthelyezését kérték, megváltoztatva ezzel az anyag hangsúlyait. Ezek a kérések jellemzően a híradók befejező képeire vonatkoztak, itt a nemzeti büszkeség szempontjából fontos, erős belpolitikai üzenetet hordozó jeleneteket látták szívesen. Az UFA világhíradójának 85. számában az eredetileg 4. helyen szereplő hírt átrakatták a híradó végére, így a görög hadszíntérről szóló beszámoló helyett a Führert meglátogató Horthy zárja a hírsort.²²⁰ A Fox hangos híradójának XV. évf. 11. számával hasonló történt, bár az amerikai katonai vonatkozású témák miatt elég nagy csonkítást is elszenvedett. A fegyverkezéssel kapcsolatos hírek mind eltűntek, maradt helyettük a *Miami – úszó táncparkett*, a *Spanyol narancsszűret*, az *Európa bajnoki síversenyek*, a *Baseli griffmadár ünnepségek*, a *Spanyol katonai parancsnok Gibraltár kormányzójánál* és a második helyről kiemelt, a híradó végére áthelyezett beszámoló a Magyar Szent Korona őrzéséről.²²¹

Az emlékezetpolitika alakításának jellemző példája, amikor a filmhíradók korábban engedélyezett híreinek betiltására kerül sor. A 882. számú összeállításban szerepelt volna az a hír, amely Lord Robert Baden-Powell, a cserkészmozgalom alapítójának 1941-es haláláról számol be. Természetesen a szerkesztők ezt említésre méltó eseménynek tartották, ami utólag is indokolt, hiszen az 1933-as gödöllői cserkész dzsembori a magyar híradótörténet egyik legjobban dokumentált eseményévé vált. A saját készítésű anyagokat ismét elővéve és újrahasznosítva, az aktuális hír visszatekintő illusztrációját állították össze, azonban a megváltozott nemzetközi légkör ennek levetítését már nem tette lehetővé. A cenzorok a Baden-Powell haláláról szóló tudósítást teljes egészében letiltották, annak ellenére, hogy az egy korábban legálisan bemutatott anyagot dolgozott fel.²²²

A Kató Kiszly István által készített *Rajzos Híradó* című sorozat ebből a szempontból azért érdekes, mert hozzávetőleg 100 méter hosszú részei az animációs technika segítségével dolgoztak fel egy-egy történelmi, az aktuális háborúhoz is köthető témát. Az animációt nem kötik úgy a valóság képei, mint a hagyományos mozgóképet, ezért a nézők befolyásolásának is mások

²²⁰ MNL OL K 159 5. csomó – OMB 1055/1941.

²²¹ MNL OL K 159 4. csomó – OMB 618/1941.

²²² MNL OL K 159 2. csomó – OMB 114/1941.

a lehetőségei. A 62. szám a gyarmatosítás folyamatával foglalkozott, azonban Vársárhelyi László őrnagy, a Honvédelmi Minisztérium képviselője nehezményezte, hogy ezt az angolszász terjeszkedés egyoldalú hangsúlyozásával teszi. A bizottság többi tagja az arányokat nem látta ilyen aggasztónak, ezért csak az utolsó mondatot vágták ki: „Afrikában a 18. század végén indul meg az intenzív angol terjeszkedés, amely a 19. század végén már eléri mai terjedelmét.”²²³ A *Rajzos Híradó* 81. számát szintén politikai megfontolásból csonkítják meg. Az Oroszország történetét taglaló filmecske szövegéből az utolsó bekezdést kellett törölni:

„A Szovjet Unió a finn háború után látszólag a németekhez közeledik, megszerzi Lengyelország felét, anektálja a Balti államokat, visszacsatolja Besszarábiát. Ma az egész Európát bolsevizálni akaró Szovjet ellen a Németbirodalom fegyverrel kényszerül megvédeni a kontinenst.”

A hatóság ítéletével az érintettek a saját érdekükben nemigen szálltak vitába, a jegyzőkönyvek mégis megőriztek egy olyan esetet, amikor az érintett megpróbálta kijátszani a negatív döntést.²²⁴ A 20th Century Fox – amelynek anyagaival az 1940-es évek elején amúgy is sok volt a baj – a tiltás ellenére is megpróbálta a *Fox Movietone News* XV. évfolyamának 15. számából a cenzúrázatlan verziót forgalomba hozni. A veszprémi Városi Hungária Mozgó munkatársai azonban résen voltak, és egy hónappal az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság döntését követően levélben figyelmeztették a hatóságot. „Törvénytiszteltünk és fegyelmezettségünk arra készlet, hogy a... Fox Hangos Híradó XV. 15. számából az első vetítés után észlelt kivágott részeket ide mellékelten tisztelettel beszoalgtassuk” – írják jelentésükben, a bizottság pedig a forgalmazó cég alaposabb ellenőrzését, a kivágott anyagok körültekintőbb begyűjtését rendeli el.

A filmriporter fegyvere

A híreket közlő médiumok kezdetben önálló vállalkozásként, kifejezetten a piaci igények kielégítésére sorakoztatják fel tudósítóikat a katonai egységek mellé. A Magyar Film Iroda operatőrei, akik hivatalból megjelennek minden sajtónyilvános politikai eseményen, az első bécsi döntést követően azonnal a helyszínre vonulnak, hogy a terület-visszacsatolások örömet dokumentálják. Az elnökségi jegyzőkönyvek szerint 1939-ben, a kárpátaljai bevonulás

²²³ MNL OL K 159 4. csomó – OMB 561/1941.

²²⁴ MNL OL K 159 5. csomó – OMB 876/1941.

idején a honvédség három előrenyomulási sávjában egy-egy filmoperatőr és fotóriporter követi a csapatokat. Rajtuk kívül egy operatőr a kormányzó közvetlen közelében tartózkodott, hogy a Ruténföldre való kiszállást megfelelően dokumentálhassa. Egy hangosautó folyamatosan a mozgásban lévő dolgozók rendelkezésére állt, az elkészült anyagokat naponta futárok hozták Budapestre. Az itt forgatott felvételekből készült a *Hazatért a Ruténföld* (1939), majd a *Kelet felé* (1940) című 2700 méteres propaganda-film, amelyért, valamint a bevonulás során tanúsított áldozatos munkáért a fővezérség különleges csoportjának parancsnoka a közreműködő híradós munkatársaknak elismerését fejezte ki.

Tehát a területi revízió végrehajtásának folyamatát a klasszikusan szerkesztett hírcsokrok mellett egész estés kiegészítő riportfilmek is illusztrálják, amelyek ugyanannak az eseménynek a híradó korlátozott keretei közé be nem építhető, erős érzelmi töltéssel bíró, epizodikus részleteit is tárgyalják. Közülük – a már említett két alkotás mellett – a sorozat első darabjaként 1938-ban bemutatott *Észak felé*, majd a revíziót és a sikerszeriát lezáró *Dél felé* (1941) címűt érdemes kiemelni. Ez utóbbi születéséről a *Magyar Film* című szakmai folyóirat vezércikke a következő módon emlékezik meg:

„A magyar filmszakma nemcsak együtt érez – mint minden magyar – a déli végeken harcoló honvédekkel, hanem együtt is cselekszik. Eddig is ott haladt a magyar filmoperatőr az első sorokban, hogy megörökítse a történelmi eseményeket azok részére, akik nem vehettek részt a felejthetetlen bevonulásokon, valamint az eljövendő nemzedékek számára. Megörökítette a felvidéki és erdélyi vértelen igazságtételt követő diadalmas, mámoros ünnepeket, s most, amikor negyedszer már a fegyverek igazítják ki a határt, kockázatot nem tekintve, ismét ott halad az operatőrgárda az első vonalban... Ezúttal először nem civilben, hanem mint a Honvéd Propagandaszáza sorkatonái. Reméljük, hogy ezek a magyar tehetségek, akik – hála Istennek! – nem először készítenek megszállott területek felszabadításáról riportot, most is olyan bő, színes, érdekes, nagyszerű anyaggal térnek vissza nehéz szolgálatukról, mint eddig, és ebből az anyagból megszülethetik az elmúlt két év két nagy riportfilmjének méltó utóda: a »Dél felé«...”²²⁵

A lelkesítő szöveg arról tanúskodik, hogy megváltozott a haditudósítók megítélése az ország hivatalos hadba lépése után. Az egyénileg dolgozó, elvileg független médiumok képviselői ettől kezdve egyre szorosabb felügyelet alatt működtek, és ennek az ideológiai ellenőrzés erősítése mellett hadászati okai is voltak. A professzionális haditudósító egységek kiépítése – a jelentőségük

²²⁵ Dél felé... *Magyar Film*, 1941. április 19. III. évf. 16. sz., 1941. április 19., 1.

felismerésével párhuzamosan – több év alatt zajlott le, amelynek egyes állomásait nehéz elkülöníteni. Karbán József filmoperatőr *Mind hősök ők...* című írásában is azt bizonyítja, hogy a haditudósító operatőrök magánemberből katonává váltak. Majd az előttük álló kihívásokat elsősorban technikai szempontból elemzi: az első világháború óta sokat javult a helyzet, mert a 30–60 méter nyersanyag befogadására képes, akár 15 km-re is „ellátó”, szinte súlytalan felvevők a korábbinál jóval biztonságosabbá és rugalmasabbá teszik a szakemberek munkáját. „A filmriporter is megkapta a maga modern fegyverét. Teljesítménye nem marad a messzehordó ágyúk, tankok és repülőgépek mögött. A totális háborúban elengedhetetlen, hogy jóformán az egész nemzet szeme láttára, egész lelkierejének harcbevételével folyják le a küzdelem”²²⁶ – írja. A levéltári anyagok tanúsága szerint 1941 tavaszán a délvidéki események dokumentálásán dolgozó MFI-operatőrök még a Vkf. 2. osztály²²⁷ ellenőrzése alá tartoztak, míg 1942 szeptemberében már hivatalosan is legalább 3, a haditudósító századhoz besorozott munkatárs ismert.²²⁸

A fronton dolgozó tudósítók nemcsak az események rögzítésével, de a katonák szórakoztatására és informálására szolgáló vetítések megszervezésével is foglalkoztak. A mozgóképek nagyköveteiként gyártják és közvetítik a tartalmat, egyszerre dokumentálók és propagandisták, és tevékenységükre igen nagy a kereslet. Csontó Menyhért haditudósító leírása alapján saját doni századánál négy tábori mozi működött, amelyek minden harmadik napon híradókat, játékfilmeket pergettek, olykor többet is egymás után egy programban. Csontó beszámolója azt is érzékelteti, hogy ezek a vetítések milyen nagy kockázattal járnak, hogyan kell éjszaka elrejtetni a vetítő fényét, és milyen életbevágó a helyszínt körülvevő „figyelőgyűrű” szerepe. Ennek őrei veszély esetén időben figyelmeztethették az élmény hatása alá kerülő, és az áramfejlesztő generátor hangjától rosszul halló bajtársaikat.²²⁹

Vkf. 6. osztály: a Honvéd Haditudósítók

A haditudósító alakjának militarizálása gyökeres szerepváltozással járt, hiszen hivatalosan is inkább propagandistaként, mint függetlenül szemlélődő

sajtómunkatársként határozhatta meg magát.²³⁰ Az átalakulás erősen érezteti hatását a filmhíradók képi világán és szerkesztési elvein, és gyorsan fel-emészteti a tárgyilagosság látszatát is. A filmhíradó munkatársai a sajtó többi képviselőjével együtt a Vkf. 2. osztályából kiváló Vkf. 6. osztály (H. M. 6. osztály) kötelékébe kerülnek, amely alapvetően kettős alárendeltségben, egyrészt a honvédelmi miniszter, másrészt a vezérkari főnökség irányítása alatt működik.²³¹ A mozgóképes anyagok készítéséért a Vkf. 6. osztályon belül működő Film Alosztály és fényképező csoport felel. De itt működik a Haditudósító Osztály, a Belföldi Propaganda Alosztály, a Külföldi Propaganda Alosztály és a Nemzetvédelmi Alosztály is. A vezetőségnek feltehetően együttműködési kötelezettsége volt a Miniszterelnökséggel, a Kül- és Belügyminisztériummal, Antal István nemzetvédelmi propagandaminiszterrel, valamint egy német megfigyelőtiszttel. A szakaszokra tagolt haditudósító-századok összetétele változó, több forrás megerősíti, hogy különböző szakmák képviselői kerülnek össze: újságírók, fényképészek, filmesek, grafikusok, hangtechnikusok és más sajtómunkatársak. Amikor komolyabb anyagokra volt igény, különtudósító-alakulatokat is szerveztek. Bokor László szerint az operatív stáb operatőrből, fényképészből, újságíróból, gépkocsivezetői feladatokat is ellátó technikusból állt, olykor egy rádiós hangmérnökkel kiegészülve. Az érintettekkel személyesen beszélő Bokor értesülései arról is szólnak, hogy ezekből a német mintára megszervezett egységekből a háború alatt 14 működött, 7 a frontvonalon és 7 a hátszágban. A haditudósítók félhivatalos megkülönböztető jelzése a jobb oldali felső zubbonyzseb fölött viselve, kiterjesztett szárnyak között égő fáklyát és kardot ábrázol. Ezeket a tiszteknek arany, a tiszthelyetteseknek ezüst, a legénységnek sárga fonallal hímezték.²³² A motívum később számos helyen feltűnik, az egységben használt autók oldalától a különféle propagandaanyagokig. Hadiszállásukat a Gyöngyszem és a Háros utca között fekvő budatétényi laktanyában rendezték be, amelyet közkeletű nevén, a korábban itt működött posztógyár után *Lanáriának* hívtak. A felszerelés egy részét a Magyar Film Iroda kölcsönözte a hadseregnek, más

²²⁶ Karbán József (1941): *Mind hősök ők...* Magyar Film, III. évf. 2. sz., 1941. január 11., 11.

²²⁷ A Vkf. 2. osztály a vezérkar második osztálya, melynek tevékenységéhez a katonai hírszerzés és kémelhárítás is tartozott. Szerepe az információk elosztásában nagyon nagy volt. K 675 2. csomó 6. tétel - Az 1941. május 23-i igazgatósági ülés jegyzőkönyve.

²²⁸ K 675 2. csomó 6. tétel - Az 1942. szeptember 18-i igazgatósági ülés jegyzőkönyve.

²²⁹ Csontó Menyhért (1943): *Mozi a tűzvonalban.* Magyar Film, V. évf. 5. sz., 1943. február 3., 5–6.

²³⁰ Erre korábban a Tanácsköztársaság idején került sor, amikor a Vörös Hadsereg akcióinak dokumentálására a katonai alakulatokon belül filmesztályt hoztak létre, az ide delegált szakemberek pedig külön sötétkamerával felszerelt vasúti kocsival utazva követhették az eseményeket. Perjési: i. m.

²³¹ A második világháború alatt működő honvéd haditudósítói egységek működésének rekonstruálására Gorda Éva vállalkozott doktori disszertációjában levéltári iratokra és visszaemlékezésekre támaszkodva. Az alapítás és a működés körülményeiről szóló tudásunk elsősorban azért hiányos, mert a témával kapcsolatos iratok nagy részét a szovjetek bevonulásakor megsemmisítették. Gorda: i. m.

²³² Sallay Gergely (2008): *A Magyar Királyi Honvédség és a leventemozgalmak jelvényei, 1938–1945.* Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar. 123.

eszközöket külföldről vásárolták, később esetleg hadizsákmányként került a tudósítók birtokába.

Ezekben az években a filmhíradó munkatársainak sorsa nehezen nyomon követhető. Közülük sokan már az ágazatot súlyosan érintő zsidótörvények következtében ellehetetlenülnek, az ország elhagyására kényszerülnek, sokakat meggyilkolnak, a megmaradt szakemberek közül a legtapasztaltabbak pedig hamar a fronton találják magukat. A szovjet hadszíntérről tudósító Horváth József, Török Vidor és Zsabka Gyula operatőrök helytállásukért 1942-ben vitézségi érdemrendet kaptak. Az 1943 februárjában tartott elnökségi ülésen megemlékeztek az elesett alkalmazottakról is. Ezekben a hónapokban szaporodnak a fegyelmi ügyek. 1942. augusztus 22-én elmarasztalták az MFI-nél dolgozó Tapasztó Jánost és Jáczy Olgát, akik a kormányzóhelyettes tragikus halálával kapcsolatban állítólag sértő kijelentéseket tettek.²³³ Megyer Tibor²³⁴ visszaemlékezésében a cégtől való elbocsátása okát abban látja, hogy 1942 nyarán, amikor az erdélyi Szeretfalva–Déda vasútvonal építési munkálatainak felvételeit kellett volna elkészítenie, az ottani körülményekre és a vasút hadászati jelentőségére tekintettel nem volt hajlandó azt vállalni.²³⁵

A másik front

A Vkf. 6. osztály tevékenysége az 1942 júliusában kelt miniszteri leirat alapján rekonstruálható.²³⁶ Ennek megfelelően az ide besorozott honvédek elsősorban belföldi propagandát végeznek, segítik a külföldnek szóló honvédségi propaganda kialakítását, hangulatjelentéseket adnak, és ápolják az összeköttetést a fronton szolgálók és a hátszág között. Nemzetvédelmi ügyekben is eljárhattak a honvédség berkein belül, az erkölcsi értékeket veszélyeztető és a közönséges bűncselekmények esetében. Szervezetfejlesztéssel is foglalkoztak, és feldolgozták a máshonnan beérkező információkat, valamint honvédelmi szempontból segítették a cenzúra működését. Ők állítják fel a bemu-

tatandó filmek sürgősségi sorrendjét, és gondoskodnak azok gyártásáról vagy beszerzéséről, de szolgáltatnak anyagot közvetlenül a *Magyar Világhíradó* számára is.²³⁷ A tárolás és a kölcsönzés mellett egyetlen területen – anyagi okok miatt – nem rendelkeztek önállósággal, a labormunkában. Ezt a Magyar Film Irodában végeztették el. A híradó számára küldött anyagokkal párhuzamosan több nagyobb lélegzetű propaganda-film is készült itt, amelyekhez külön forgatókönyvíró és rendező alkalmaztak. A szigorú ellenőrzés alatt legyártott, kizárólag katonai bemutatásra szánt végső változatot a filmelosztály hozta forgalomba, de ha a civil közönség számára is érdekes lehetett, esetenként kiadták külső terjesztőcéznek.

A Lanária telep parancsnoka, vitéz Csikós Jenő alezredes szakavatott propagandistának számított. *A másik front* című útmutató kézikönyvében²³⁸ hivatásosok és civilek számára egyaránt bevezetést nyújt a manipuláció alapvető technikáiba, és megtanít arra, hogyan ismerhető fel az ellenséges befolyásolás szándéka. Csikós szerint a jól felépített propaganda milliókat képes mozgatni a gondolat erejével, ezért az ideális propagandistát ösztönös kíváncsiság, tárgy-, hely-, lélek-, személy- és részletes háttérismeret, valamint képzelőtehetség és ötletesség jellemzi. A szellemi harc eszköze – a technikai adottságoktól függetlenül – szinte bármi lehet. Békében és háborúban eltérő, de a bevált gyakorlat alapján leginkább hűsz jól körülhatárolható megoldás javasolt.²³⁹ A szerző a felsorolt módszerek között kiemeli a nagy erejű képek bevetését és a filmet, különösen a híradót. Ezek az anyagok azért nagyon meggyőzőek, mert „az életben készülnek. Természetesen azt a nagyközönség nem tudja, nem látja,

²³⁷ Bánáss József százados ezzel kapcsolatban a Vkf. 5. osztályát nevezi meg felügyeleti szervként, azonban erre vonatkozó egyéb forrás nem található. Bánáss: i. m., 12.

²³⁸ Vitéz Csikós Jenő (1941): *A másik front. A szellemi harc módszerei és fegyverei*. Bp., Singer és Wolfner, Bp., *A másik front* téziseit Bokor László is idézi kandidátusi értekezésében, azonban mivel Csikós kötete külön is kitér a korabeli filmhíradókra, célszerű alaposabban bemutatni.

²³⁹ Vitéz Csikós Jenő szerint a hatékony propaganda útjai és eszközei a következők: 1. *Embereken és szervezeteken keresztül*, leginkább a megvásárolt ügynökök és politikusok bomlasztó tevékenységével; 2. *Előadások* formájában, ismeretterjesztéssel; 3. *Napisajtóban*, főleg a vezércikkeken át; 4. *Rémhírek* terjesztésével; 5. *Szállóigék* kitalálásával és elterjesztésével; 6. *Célzatos anekdoták* közlésével; 7. *Dalok és zeneszámok* népszerűsítésével, amelyek az érzelmeken keresztül hatnak; 8. *Színdarabokkal*; 9. *Irodalommal*; 10. *Rádió*n keresztül; 11. *Filmekkel*, különösen *híradókkal*; 12. *Képekkel*; 13. *Röplapokon*; 14. *Hangosbeszélőkön* át; 15. *Hamis térképek és okmányok* nyomtatásával; 16. *Suttogópropagandával*; 17. *Falfirkákkal*, amelyek elsősorban gyerekesnek és komolytalannak tűnnek, de a tapasztalatok szerint különös megfélemlítő erejük van; 18. *Szavalókórusok* bevonásával; 19. Előre megrendezett, de spontánnak álcázott *utcai jelenetekkel*; 20. Jól szervezett tüntető *tömegfelvonulásokkal*, amelyek az egy nézetten lévőeknek erkölcsi erőt adnak, az ellentáborban viszont komoly félelmet keltenek.

²³³ K 675 2. csomó 6. tétel - Az 1942. szeptember 18-i igazgatósági ülés jegyzőkönyve.

²³⁴ Megyer Tibor (1901–?) külföldi tanulmányútjáról hazatérve 1926-ban a Fórum mozi üzletvezetője, 1927-ben operatőrként és hangmérnökként a Magyar Film Iroda munkatársa lett. A vizsgált korszak filmhíradóinak egyik meghatározó alkotója, aki előbb Meyer, majd Megyer néven tűnik fel az általa készített anyagokon. 1942-ben lépett ki a cégtől, a háború után sportfotósként és szabadúszóként dolgozott. 1950-ben politikai fogolyként Kistarcsára, később Recskre internálták, ahonnan csak 1953-ban szabadult. Kéziratban megmaradt visszaemlékezése a hazai híradózás intézmény- és technikátörténetének fontos forrása. (Mudrák–Deák: i. m., 208.)

²³⁵ Megyer: i. m.,

²³⁶ Gorda: i. m., 84–85.

hogyan menjen, egész egyszerű trükkkel lehet valamit a film világában ábrázolni.²⁴⁰ Csikós kritikával is él: az állami cenzúra sokat segít abban, hogy kiszűrje az idegen propagandát, de még így is bemutatásra kerülnek olyan anyagok, amelyek körültekintőbb ellenőrzést igényeltek volna.

„Tisztában kell lennünk ugyancsak azzal, hogy minden propagandát valamely érdekre kell felépíteni. Ezt csak úgy tudjuk megtenni és a munkától csak úgy várhatunk eredményt, ha tisztában vagyunk a szóba jövő nemzet lelki alapvonásainak, politikai, gazdasági és szociális helyzetének, sebeinek, bajainak és kívánságainak ismeretével.”²⁴¹

A hatékony propagandista azokra az érzelmekre, élethelyzetekre építi a tevékenységét, amelyek gyengeséget okoznak a közönségében: riadalom, nyomor, a gonoszság vagy a közömbösség, amely az ellenállás reménytelenségéből fakad. A felsoroltak között szerepel a vagyonszerzés, a politikai és nemzeti sérelmek, a kiirthatatlan pletykaöszön, a nevetés utáni vágy, a humanizmusból fakadó empátia, az általános igazságérzet és bizonyos esetekben a vallásos meggyőződés. A szerző szerint a magyar lakosság még tapasztalatlan, túlságosan jóhiszemű és könnyen befolyásolható, ezért feltétlenül szükséges a folyamatos felvilágosító munka, és a tömegek bevonása a magyarság ügyéért végzett propagandába.

A korszak másik fontos alakja Bánáss József százados, aki a hadügyminisztérium filmfelügyelőjeként a hadipropaganda gyártásának legfőbb ellenőre. A *Magyar Film* hasábjain foglalja össze elképzeléseit.²⁴² Elsőként leszögezi azt a régóta bebizonyosodott tényt, hogy a győzelemre kizárólag jól kiképzett, megfelelő erkölcsi és nemzeti alapon álló hadsereggel lehet jutni. A kiképzés és az ideológiai nevelés egyik hatékony eszköze a film, ahogy az kiderült az első világégés idején. A kezdetben többnyire kikapcsolódást nyújtó tábori mozgóképszínházak mára hivatalosan is a hadvezetés kezében lévő nevelőeszközzé váltak, amelyek többféleképpen is hasznot hajthatnak a honvédségnek. Noha a területen tevékenykedő szakemberek jól ismerik a nagyhatalmak gyakorlatát, a magyar katonaság esetében ésszerűtlen lett volna azt egy az egyben átvenni, célravezetőbb azt a hazai körülményekhez igazítani.

Ezek alapján három csoportba osztja a mozgóképet: katonai és oktatófilmek, speciális szakoktató filmek, valamint nevelő és propagandafilmek. Az első ezek közül minden katona figyelmére számít, hiszen ide tartoznak azok a tájékoztató jellegű anyagok, amelyek általános témákban adnak elméleti

²⁴⁰ Csikós: i. m., 48.

²⁴¹ Csikós: i. m., 55.

²⁴² Bánáss: i. m.

eligazítást: légvédelem, vegyi harcászat, műszaki munkák, bizonyos fegyvernek működése. A második bonyolultabb kérdéseket jár körbe: az egyes szakcsapatokat szemléletes módon vezeti be olyan problémákba, mint a ballisztika alapvetései, az elektrotechnika, vagy a ló jármódjai. Az utolsó csoport eltávolodik a gyakorlattól, és az ideológiai továbbképzés eszközeként lelkesítő propagandaanyagokat és kifejezetten történelmi tárgyú összeállításokat tartalmaz. Ezek közé a régi haditudósításoktól kezdve a kormányzó római látogatásáról szóló riportig minden bekerülhet, amennyiben lényege a hazafias érzelmek táplálása és a szellemi iránymutatás.

A szerző – mint a szervezés kihívásaival szembesülő tisztek egyike – megemlékezik arról, hogy e fontos mozgóképek bemutatásához korántsem volt egyszerű megteremteni az ideális vetítési körülményeket. A katonai keskenyfilm gépkezelői igazolványt megszerzett honvédek mellett leginkább a helyi mozisok segítségét kellett kérni, amihez megfelelő anyagi ellenszolgáltatást is illett volna biztosítani. Bánáss szerint még szerencse, hogy a mozisok jelentős része a bekerülési költségért, vagy akár ingyen is lehetőséget nyújtott a katonai előadások vetítésére, hiszen belátták a háttérben meghúzódó „nagy nemzetnevelő célt”. Bánáss is lelkesülten ír erről az eszményről, hogy olvasója jobban megértse, miről van szó:

„A filmek előállításánál igen nagy súlyt akarunk helyezni a katonai szellem valódi nemzeti jellegének terjesztésére. Azzal a magyar katonával akarjuk megismertetni a társadalmat és a világot, aki mindig volt és mindig lesz, a hazáját szerető és a hazájáért küzdő magyar katonával, akinek a lelkiülete, felfogása teljesen ellentétben van az eddig bemutatott cigányozó, tükörbeverő, léha, munkátlan életmóddal.”

Harctérről a kiállítótérbe

A haditudósító egységek szervezetfejlesztésének szükségességét hangsúlyozó megszólalások közül különösen érdekes vitéz Nagy Árpád ezredesnek, a Magyar Királyi Hadimúzeum parancsnokának véleménye, aki már 1941 őszén azon gondolkodott, hogyan gyarapíthatná a gondjaira bízott intézmény gyűjteményét:

„Az 1939. év 4574/Eln. A-1939. sz. rendelettel kiadott hagyományápolási és hadtörténelmi emlékek gyűjtését szabályozó 'irányelvek' 4. sz. mellékletének alapján a hadi események tárggy megőrkítése céljából a hadra kelt seregeknél festő- és szobrászművész, továbbá rajzoló, építész és iparművész beszerzése volna kívánatos. Javaslom, hogy ezekből a művészekből 1-1 a haditudósító század állományában ka-

tonai szolgálatra hívassék be, és az említett 'irányelvek' alapján a 4. sz. melléklet IV. fejezetének ide vonatkozó határozményeiben körvonalazott művészi feladatokat végezze el. Kíváncsinos volna még, hogy az állandó feladatokon kívül megfelelő művészi hírnevű és önként jelentkező más művészeknek is mód adassék arra, hogy a haditudósító század kötelékében a harcteret megtekinthessék, megfelelő tanulmányokat végezzenek, harctéri benyomásokat érzékeljenek és a honvéd csapatok új hadi tényeit művészi alkotásban elkészítsék. A katonai szolgálatra behívott művész munkája szolgálati munka. A szolgálati munkák, alkotások a Hadimúzeumba volna beszállítandók.”²⁴³

Tehát a haditudósítás az újságíró szakmaiságát igényli, de új tartalommal is bővül, és a reprezentáció más módjaival élő foglalkozásokra is hasonlít. A művészek és a médiamunkások egy szervezetbe tömörítésének eszméje egyértelmű törekvés a szubjektív nézőpont hivatalos érvényesítésére, mert a közösen végzett munka óhatatlanul is összemosza a szabad művészi interpretációt, a propagandát és a tárgyilagos hírszolgálatot.

Hasonló elgondolásból származik, és különleges megjelenési lehetőséget biztosít a háborúval kapcsolatos propagandának az a tematikus Honvéd Haditudósító Kiállítás, amelyet 1943 májusában rendeznek meg a Pesti Vigadóban. A rangos eseményt Nagybacsoni Nagy Vilmos hadügyminiszter nyitja meg, de mások mellett megjelenik József főherceg, Antal István propagandáért felelős miniszter, Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök és Jány Gusztáv vezérezredes is. A megnyitóról a filmhíradó is beszámol, néhány képben bemutatva a haditudósítás művészi szintre emelt formáját.²⁴⁴ A frontéletet festményeken, fotókon, szobrok formájában, sajtóanyagokban és filmen megörökítő gyűjtemény a híradómozi megnyitáshoz hasonló tömeghisztériát váltott ki az információra éhes közönség körében, és látogatottsága hamarosan minden rekordot megdöntött. A fennmaradt filmhír és az egykorú fényképes anyag alapján úgy tűnik, hogy a hősiességek küzdelmek dicsőséges pillanatait ki-domborító válogatás a közelmúlt történelmi tragédiáiról, például a doni katasztrófáról nem szól, de az esztétikai szempontok mellett nagy teret szentel a technikai vívmányok bemutatásának.

A közönséget a kiállítás bejáratánál egy autóból épített, mozgatható vetítő fogadta, amelyet generátorral szolgáltatott áram segítségével bármikor és bárhol üzemeltethető keskenyfilmes mozivá alakíthattak. A Vigadó emeletén egy másik, külön ebből az alkalomból felállított vetítő működött, ahol harctéri felvételek mellett egy hadizsákmányként őrzött orosz celluloid is pergett.

A filmes tudósítói munka kellékei egy további termet is megtöltöttek, különböző felvevőgépekkel, kameramozgató eszközökkel és egy különleges, 640 mm gyújtótávolságú teleobjektívvel, amellyel akár egy két kilométer magasságban repülő gép felségjelzéséről is lehetett közeli felvételt készíteni. A *Magyar Filmben* a kiállítás megnyitója kapcsán megjelent cikk szerint a fronton készülő anyagoknak nagyjából 22 százaléka látható később a filmhíradóba szerkesztve, 33 százalék honvédségi oktatófilmként végzi, a maradékot pedig olykor játékfilmekben, egyéb szórakoztató anyagokban használják fel. A tudósítók szerepének átalakulásával kapcsolatban ez a cikk is sarkosan fogalmaz: újságíró és katona helyett művészként határozza meg őket, és munkamódszerük, ambícióik megítélését összekeveri más szakmák értékelésével.

„Nincsen igazi határvonal a haditudósítók csoportjainak munkássága között, hiszen nemcsak rokonok ezek a művészetek, ahol a szó, a hang és a kép alig választható el, hanem tagjait egybefonja az ízig-vérig áldozatos magyar szellem, amely egyformán szolgálja szívének legmélyebb lüktetésével hazáját és szakmáját.”²⁴⁵

Csikós és Bánáss fentebb bemutatott okfejtéseiből az is következik, hogy a jó ügyet szolgáló propaganda alapvető fontosságú egy nép túléléséhez, ennek érdekében a legráfínáltabb eszközök is méltányolhatók. A híryanagyok üzleti vagy politikai célú hamisítása már a legkorábbi időkben is jellegzetes gyakorlatnak számított. Módja a rendelkezésre álló eszközöktől és a gyártás helyétől függően változott, de leginkább színészekkel újrarájátszott jelenetek, utánzatok, kicsinyített kellékek és egyéb díszletek alkalmazásában merült ki. Georges Méliès korai filmjeiben még figyelmeztette a nézőket, hogy a Mount Pelée tűzhányó kitörése, a William McKinley elnök elleni merénylet vagy a Maine csatahajó elsüllyesztése csupán modellezi a történeteket. Viszont a spanyol-amerikai háború Smith és Blackton produkciójában készült, valóságnak eladott utánzata már hatalmas botrányt váltott ki. 1906-ban a Biograph cég utólag miniatűrökkel leforgatott képsorai a San Francisco-i földrengésről és tűzvészről nagyobb pénzügyi sikert érnek el, mint a helyszíni tudósítás, az eseményeket fotografáló Harry Miles operatőrtől.²⁴⁶

De a magyar szakembereket sem kellett féltetni. A Magyar Film Iroda híradóiban elsősorban a komoly kihívást jelentő frontitudósításoknál merül fel a hamisítás megalapozott gyanúja. Bokor László kandidátusi értekezése a szemtanúkkal folytatott beszámolók alapján több példát is említ.

²⁴³ Hadtörténelmi Levéltár 704. sz. irat, 1941. október 15. Idézi: Gorda: i. m., 83–84.

²⁴⁴ MVH-1002/5. (1943. május)

²⁴⁵ Gyimesy Kásás Ernő (1943b): Haditudósítók kiállítása a Vigadóban. *Magyar Film*, V. évf. 19. sz., 1943. május 12., 3–4.

²⁴⁶ Fielding: i. m., 42.

„Tíz- és tízezer métert fotografáltunk össze, míg rájöttünk, hogy hitelesség ide vagy oda, semmit sem ér a frontfelvétel. Nem csak azért, mert egyenruhában is megrögzött civil maradt minden haditudósító, hanem mert egyszerűen nem lehetett kívánni azt, hogy történjék valami, például a lövések becsapódását. Vagy távol volt és alig látszott, nem is lehetett időben odairányítani a 750-es teleobjektíveket, vagy nagyon közel volt, akkor meg életveszélyes volt kibújni”

– idézi Bánáss József századost.²⁴⁷ Biztonságosabb és látványosabb tehát utólag elkészíteni a hitelesítő képeket, amelyek összefüggően illusztrálják a hír szövegét. De ennek is megvoltak a nehézségei. Török Vidor és vágója, Nagy László beszámolója szerint az arcvonalban folytatott forgatás majdnem tragikus kimenetelű riadalmat okozott az első vonalban vonulóknak: egy T-34-es tankot nagy zajjal maguk vontattak csörlőkkel, hogy azt saját katonáik nagy elánnal megrohamozhassák.²⁴⁸ Bokor értesülései szerint ilyen konstrukció a híradó 978. számának 5. híre 1942 novemberéből a doni harcokról és az 1003. szám 8. híre 1943 májusából, a keleti hadszíntéren folyó partizánellenes akciókról. A kurszki páncéloscsata Örkény határában felvett képeihez mindössze 1 harckocsi zászlóalj, 1 lovas szakasz, 2 híradóraj, 200 kilogramm ekrazit, 4 artista és 1 hordó rum segítségére volt szükség.²⁴⁹ A hangot ilyen esetekben utólag rögzítették és torzították, a képkivágot megválasztásánál pedig ügyeltek arra, hogy premier plánok ritkán szerepeljenek, nehogy a rokonok felismerése megzavarja az otthoniak lelki nyugalma, és ezzel a hamisítás lelepleződését kockáztassák. Míg a magyar tudósítások olykor felismerhetetlenné tették a szereplőket, a német UFA azzal reklámozta filmhíradóit, hogy azokban az egyszeri nézők frontra vonult rokonai és ismerősei tűnhetnek fel. A cég berlini központjában híradós képszolgálat működött, ahol a kívánt részeket a fiaikat a mozivászon felismerő anyák és aggódó mátkák részére elpostázták.

²⁴⁷ Bokor László (1970): *A háborús propaganda szerepe a második világháború alatt (különös tekintettel a filmpropagandára)*. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Bp., Kandidátusi értekezés.

²⁴⁸ Bokor: i. m., 416.

²⁴⁹ Bokor: i. m., 413.

1944 áprilisában az 1220/1944 M. E. sz. rendelet alapján Magyarországon minden zsidó személy kamarai tagságát törölték, így az eddig megmaradtak is eltűntek a szakmából. A nyár folyamán filmügyi kormánybiztost jelölnek ki, aki széles körű felügyeleti jogot kap a szektor felett, a cenzúrát pedig a belügy ellenőrzése alá a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hatáskörébe utalják. A filmügyi kormánybiztos ideiglenesen Mester Miklós lesz, akit az 1944. október 15-i nyilas hatalomátvételt követően a nyilas díszlettervező, Bariss Dezső vált.²⁵⁰ A propaganda kérdése azonnal az új irányítás figyelmének középpontjába kerül, és éles hangon kritizálják a korábbi évek gyenge eredményeit. Megfogalmazódik az igény a totális propagandára, amely – a német minta alapján – kevés, de jól megfogalmazott üzenetet juttatna el minden lehetséges fórumon a széles tömegeknek. A Magyar Film Iroda vezetését október 18-án vették át a nyilasok, akik a hungarista ideológia és a szervezeti rend (köszönés, viselkedés szabályozása stb.) bevezetése mellett *Hungarista Híradó* néven folytatták a heti híradók gyártását. A sorozatból ránk maradt három rész és tizennégy hír leplezetlenül használja a német propagandaanyagokból átvett retorikát, kockáin a szélsőséges ideológia minden alapeleme és sztereotípiája visszaköszön. A nyilas hatalomátvételtől beszámoló öt és fél perces anyag gúnyosan állítja szembe a fronton harcoló katonák hősiességét az otthon maradt piperkőc, tunya és gyáva fiatalokkal, és antiszemita jelenetekkel illusztrálja, hogyan seftelnek a sárga csillaggal megbélyegzett zsidók „a sötét kapualjak mélyén”. A következő képeken már az ország fejlődését szabotáló munkások láthatók, akik a téglahordás helyett tucatnyi-an kvaterkáznak vagy fekszenek a napsütésben. Mindezt a hirtelen felcsendülő nyilasinduló dallama ellenpontozza, ekkor a kommentátor áttér a hungarista mozgalom vívmányaira. A híradóban nagy csapat férfi látható, amint karszalagért és fegyverekért jelentkezik, majd megérkezik a kegyetlenségeiről elhíresült Kun András páter reverendájában, revolverével, szintén nyilas karszalagban, majd elkezd parancsokat osztogatni. Az alsó gépállásból felvett jelenet, amelyben a nyilas milícia tagjai menetelnek az utcán, a *Deutsche*

²⁵⁰ Bővebben: Sándor 1997: 220–224.

Wochenschauk esztétikájára emlékeztet. A narrátor arról értesíti a nézőket, hogy a hatalomátvétel 24 óra alatt megtörtént, és már nyugalom és új rend van az országban. A híradó végül a munka felvételére szólítja fel a lakosságot: paraszt, munkás, értelmiségi, nő és ifjú ereje együtt álljon rendelkezésre a háború megnyeréséhez. A film záróképein a harctér eseményeiről tájékoztat, miközben aláfestő zeneként a nyilasmozgalom indulója, az *Ébredj, magyar!* zendül föl. A *Hungarista Híradó* propagandája erősen elütött a Magyar Film Iroda korábbi anyagaival. A hír itt a hatalomváltás, amely összeolvad a munkára és harcra való mozgósítás jelszával. A koncepció – a kamerahasználat, a kommentátori szöveg, az aláfestő zene – az érzelmekre hat. Az ideológia megjelenése nyílt és látványos, ahogy a hozzá kapcsolódó agitatív szándék is az. A hungarista sorozat rákövetkező hírei, ha visszafogottabban, de szintén ezt az irányvonalat követik, ezért tanulságos összehasonlítani a *Magyar Világhíradó* 1944-ben készült többi darabjával.

Az 1944-es *Világhíradó*-sorozat tartalma látszólag nagyon hasonlít a korábbi évadokra. Kalapkészítéstől a stockholmi mozdonymúzeumig, állatkereti jegesmedvéktől a leventeküldöttség esztergomi látogatásáig sok olyan téma feltűnik benne, amely régről ismerős. Viszont nagy számban jelennek meg a hadigazdaság hírei, a takarékoskodásra intő, a háborús hátország életére reflektáló oktató anyagok. Egy humoros jelenet arról tudósít, hogy a posta időtartam-korlátozást vezet be a telefonszolgáltatásra, hiszen öt percnél elégnek kell lennie egy beszélgetéshez.²⁵¹ Az is látható, hogyan készülnek a vitamintartalmú cukorkák, amelyek a honvédek egészségét védik a fronton.²⁵² Kis oktatóanyag magyarázza el, a hozzátartozók hogyan csomagolják be a harctéren szolgálatot teljesítő szeretteiknek szánt küldeményeket, külön kitérve arra, hogy olyan tárgyakat, mint üveg pohár miért nem érdemes ezekbe a pakkokba erőltetni.²⁵³ Hírt adnak az országos edénycsere-akcióról is, ami az inséges időben segít felújítani az elhasználódott konyhai eszközök zománcozását.²⁵⁴ Abban az évben bemutatott 48 *Magyar Világhíradó* 304 híre közül 41 haditudósítás, ebből 15 azonban nem mutat harci cselekményt.

A januártól az októberi nyilas hatalomátvételig tartó időszak tartalom-elemzése érdekfeszítő eredményre vezet, de a filmhíradókban megjelenő eseményeknél izgalmasabbak, amelyek ezekben az anyagokban nem jelennek meg. Külföldi hírek nincsenek, az országhatáron kívül legmesszebbre mutató kitekintés a frontitudósítás. Az 1930-as évek első felében jellemző kulturális sokrétűségnek és nemzetközi nyitottságnak a nyoma sem maradt, ami

a háborús viszonyok között érthető. De kimaradnak olyan beszámolók is, amelyek a belpolitika fontos eseményeivel, az ország sorsát közvetlenül érintő változásokkal kapcsolatosak. Például az 1944. márciusi kínálatban – amikor Horthy és Hitler találkozója után megkezdődött Magyarország megszállása – kizárólag sporttudósítások, bulváranyagok szerepelnek, a német csapatok bevonulásáról nincs semmilyen információ. A filmhírek címei is mutatják, hogy a híradó által konstruált valóság mennyire messze távolodik a történelemből ismerttől.

MVH-1046. (1944. március)	Téma
Vitéz nagybányai Horthy Istvánné meglátogatta a Vöröskereszt miskolci kórházát	Belpolitika
Megnyílt a Budapest Sport Egyesület új fedett lőtere	Sport
Alpesi összetételű síbajnoki verseny Borsafüreden	Sport
Ferencváros-Kolozsvári Atlétikai Club labdarúgó-mérkőzés	Sport
Sportnaggyűlés a Horthy Miklós Nemzeti Sportcsarnokban	Sport
BBTE-NTE tornabemutató Budapesten	Sport
Aligátor egy budai lakás fürdőjében	Szórakozás, szabadidő
Díjazták a Magyar Feltalálók Országos Szövetsége versenyének pályamunkáit	Tudomány, technika

MVH-1047. (1944. március)	Téma
Légoltalmi képzések országszerte	Belpolitika
Látogatás az Állatkertben	Természet
Úszóbemutató keretében avatták fel az esztergomi fürdőmedence kiúszóját	Sport
Leventeünnepség az egri érseki palota előtt	Fegyveres és rendvédelmi erők; Egyház, vallás
WMTK-Kistext kézilabda terem bajnokság	Sport
A Szegedi Filharmonikusok fellépése a Pesti Vigadóban	Művészet, kultúra
Megemlékezés Aszód hősi halottairól	Fegyveres és rendvédelmi erők; Ünnepek, ünnepség

²⁵¹ MVH-1038/4. (1944. január)

²⁵² MVH-1042/5. (1944. február)

²⁵³ MVH-1043/5. (1944. február)

²⁵⁴ MVH-1056/4. (1944. május)

MVH-1048. (1944. március)	Téma
Divatbemutató a Fővárosi Operettszínházban	Divat
Magyar-német tornászbemutató a Horthy Miklós Nemzeti Sportszarnokban	Sport
Kiosztották a polgári érdemkeresztet	Belpolitika; Ünnepek, ünnepség
Főtiszthelyettesek avatása a szabadság ünnepén	Fegyveres és rendvédelmi erők; Ünnepek, ünnepség
Márciusi ünnepi megemlékezések országszerte	Ünnepek, ünnepség
Szabadság ünnepe a Hősök terén	Ünnepek, ünnepség
Vitéz nagybányai Horthy Miklós látogatást tett a Horthy István kollégiumban	Belpolitika; Oktatás

MVH-1049. (1944. március)	Téma
Rokokó est a Pesti Vigadóban	Művészet, kultúra
Tífusz elleni oltóanyag készül Ungváron	Tudomány, technika
Kardvívás csapatbajnokság	Sport
Misztériumjáték Szent Margit tiszteletére	Művészet, kultúra; Egyház, vallás
Új villamos mozdony a Magyar Államvasutaknál	Tudomány, technika
Megnyílt a Műcsarnokban a Tavaszi Tárlat	Művészet, kultúra
Lelki vigaszt nyújtanak a papok a harcmezőn	Egyház, vallás; Fegyveres és rendvédelmi erők

3. táblázat: A Magyar Világhíradó hírei 1944 márciusában

A minden iránt érdeklődő, ezerszemű filmhíradó vaksága ez esetben nem véletlen, hanem a kormányzati hírkontroll eredménye. Feltűnő az is, hogy a holokauszthoz köthető események, a deportálások témája szintén hiányzik az anyagból. A drámai hónapok történései a híradó szerint mintha nem léteznének: feloldhatatlan az ellentmondás a tragikus valóság és a helyére hamisított képi kreatúra között. 1944 nyarán két hír foglalkozik közvetetten a kérdéssel, azonban ezek egyike sem az emberekre, hanem a könyvekre összpontosít. A *Világhíradó* 1062. kiadása tudósít „a zsidó irodalmi kiadványok” megsemmisítéséről, amit vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály a kötetek zúzdába dobásával jelképesen maga kezd meg. Szintén júniusban, a Magyar Könyv ünnepén a haditudósító könyvsátorban a propagandaüzetek között Bary József *A tiszaeszlári bűnper* és Henry Ford *A nemzetközi zsidó* című munkája tűnik fel.²⁵⁵ A hiány magyarázata, hogy a szerkesztők és a hatósá-

²⁵⁵ MVH-1059/1. (1944. június)

gok kerülnek ezeknek az eseményeknek a megörökítését, mert az ellenpropaganda kezében minden felvétel súlyos bizonyítékká válik. A hírszolgálatok ezzel a veszéllyel tisztában voltak, hiszen a mozgókép megőrző funkciójára maguk is számítottak. Másrészt a Kállay-kormány kiugrást előkészítő tapogatódzásai miatt ezek a beszámolók kényelmetlenek lettek volna, a kiátkérés céljait egyáltalán nem szolgálták. A Kozmát váltó, Horthy belső köréhez tartozó Náray Antal talán látta ezeket a célokat, ezért ennek megfelelően alakította a publikált anyagokat. Annak eldöntése is fontos volt, hogy ezzel szemben mi kerüljön alapos dokumentálásra. Nem véletlen, hogy az angol-szász bombázásokat ebből az időszakból 6 hír örökíti meg, amelyek mindegyike kiemeli a polgári áldozatok nagy számát. Ezek a képsorok a civil lakosság szenvedéseit bizonyították, tehát későbbiek folyamán javítottak volna az ország megítélésén.²⁵⁶ Megállapítható, hogy az 1944-es évad filmhíradói a márciusi német megszállástól a nyilas hatalomátvételig tartó időben a Horthyhoz kötődő politikai elit céljait szolgáltatta, októbertől tartalma az új vezetés elképzeléseihez igazodott. A sorozat folyamatos marad, de ez csak látszat, mert a szemléletmódja erősen megváltozik.

Az MTI hírszolgálat 1944 novembere és 1945. január 25. között nem működött, a felszerelés egy részét elhurcolták, a többi eszközt a munkatársak elrejtették.²⁵⁷ A Távirati Iroda leállásával eltűnt az irányadó anyavállalat a Filmiroda mögül, ezért a hírelveket közvetlenül a cég új, nyilas irányítói határozták meg. A *Magyar Világhíradó* kiadásai a *Hungarista Híradó*val párhuzamosan továbbra is készülnek, a jól bejáratott márka az év végéig működőképes marad. A hírek között megsokasodnak a Nyilaskeresztes Párt akcióival és a hungarista mozgalommal kapcsolatos anyagok – ideológiájuk teljes szimbólumrendszerével együtt –, és gyakran jelenik meg a nemzetvezető Szálasi Ferenc. Az 1078. híradó 5. hírében a Budapesten átvonuló, lerongyolódott, nemegyszer mezítlábas hadifoglyok menete látható, akiknek a nemzetközi jogokat tiszteletben tartó magyar hatóságok pihenési és tisztálkodási lehetőséget biztosítanak. A front mozgásával tovább szűkült a híradósok látóköre: a magyar gyártású anyagok az utolsó két hónapban már nem az országra, kizárólag Budapestre összpontosítanak. Az egykor globális láthatárral induló magyar filmhíradózás lokálissá válik az ellenség gyűrűjében, majd az 1944-es szomorú karácsonyi készülődésről szóló – javarészt korábbi felvételekből összeállított – hírrel átmenetileg megszűnik létezni.

A Magyar Film Iroda munkatársai a front közeledtével a cégnél korábban készült, archivált anyagok jelentős és értékesebbnek ítélt részét a budafoki borospincékben rejtették el, amit az alkohol után kutató szovjet katonák vé-

²⁵⁶ Bokor: i. m., 416.²⁵⁷ Pirityi: i. m., 107.

letlenül felrobbantottak. Az elszállított kópiák megsemmisültek, csupán a telephelyen őrzött példányok maradtak fenn. Ismeretlen okból a filmhíradók ez utóbbi kupacba kerültek, ezért az ostrom alatt – néhány kultúrfilmmel és a játékfilmek forgalmi pozitívjaival együtt – a Könyves Kálmán körüti székhely udvarán, egy félig földbe ásott raktárban pihentek, és szinte sértetlenül fennmaradtak.²⁵⁸ Az ingatlanon 1950-től a híradógyártás a Magyar Híradó és Dokumentumfilmgyár keretei között működött. A szemtanú Lajta Andor szerint az intézmény vezetése a működés megkezdésekor az itt talált filmanyag egy részét az udvaron gyújtott máglyákon égette el, ezzel is jelezve az előző rendszertől való elhatárolódását. A filmhíradógyártás – a régi helyen, de a frissen megalapított cég égése alatt – ezután is folytatódik, a műfaj a korábban megszerzett tapasztalatait az új ideológia szolgálatába állítva ismét lendületet kap.

Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni naplója megragadja a ritka pillanatot: egy rendszer jól ismert mozgóképes ábrázolása hirtelen eltűnik, de az ismert csatornákon, a megszokott dinamikával azonnal egy új váltja fel. Fanni édesanyja és Riza néni társaságában 1945. március 2-án, pénteken, ellátogatott a főváros egyetlen üzemelő mozijába, az Urániába. A mozi előtt mindenféle népek: az ostromból ocsúdó város csencselői, az előadásra érkező oroszok és velük kacarászó pesti nők.

„Bebotorkálok a sötétben, Anyuskáék már a helyükön, nem túl udvariasan kísérték oda őket, csak úgy odavetette a jegyszédő, aki oroszul is beszél az orosz érkezőkkel, hogy tessék számolni kilencig, és ott leülni. – Ez is álom, hogy a karzaton mindennél orosz tiszték, és körül a sorok közt a sok puha sz hang az orosz diskurzusokban. Aztán háborús híradó: Varsó előtt. Jaj, már milyen irtózatossan ismerős ez, milyen személyesen ismerős. Nem kell, elég volt belőle. Álló fényképek, a gettóban talált szörnyű dokumentumok, a nyilasok garázdálkodásai, összeaszott anyák, csecsemők véresen, rendetlen szörnyű hullák. Ez is sok, ebből is nagyon sokat láttam. Propagandafelírások, nagy tapsviharak kíséretében. Anyuska mondja ki az igazságot: pár hét előtt a Jud Süst fogadta így ez a nézőtér.”²⁵⁹

²⁵⁸ hangosfilm.hu, Magyar Film Iroda Rt. (MFI), Gyürey – Kurutz – Veress: i. m., 13.

²⁵⁹ Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni (2014): *Napló 1935–1946. II. (1941–1946)*. Jaffa, Bp., 438.

BEFEJEZÉS

A filmhíradók a pillanat érzékeny megörökítői, és a nézővel több síkon is kommunikálnak. Tényeket közölnek a divatról, az újszülött ötos ikrekről, az állatkert tapsoló medvéiről, találmányokról, sporteseményekről, államfők tetteiről vagy az aktuális hadmozdulatokról – de közben nem maradnak érintetlenek a szerkesztők szándékától. A hírelemzés szabályai ugyanúgy vonatkoznak rájuk, mint a műfaj mai darabjaira, azonban esetükben a történeti hírkutatás diszciplínáját is segítségül kell hívni. A filmhíradók jelentőségét csak a forgatásukhoz, szerkesztésükhöz és terjesztésükhöz szükséges technikai háttér ismeretében lehet megítélni. Ez különösen igaz a két világháború közötti, közvetlenül a hangosfilm megszületése utáni darabokra. A médium és a közvetített tartalom szerepe csak a korszak ismeretében határozható meg, és ez a háttértudás a filmek céljainak feltárásához, megértéséhez is elengedhetetlen.

A XX. század első felétől egyre intenzívebben használt és meghatározóvá váló mozgóképes propaganda természetével kapcsolatban Európa közép-keleti régiójában még sok a feltáratlan momentum. Ezek kutatása hozzásegít a korabeli politikai kommunikációs stratégiák, és általuk a legújabb kori történelem jobb megértéséhez. A híradók, az agitációs céllal készült filmek és a különböző dokumentumanyagok nemcsak az adott időszak jelentős témáiról, de a nemzeti identitás fontos elemeiről, valamint a történelmi emlékezet működéséről is képet adnak. A vizuális és narratív toposzok sokáig életképesek, sokszor máig is hatnak. A mozgókép, különösen a híradó műfaj jelentős szimbólumképző erővel bír, amivel befolyásolhatja egy közösség szociokulturális környezetének formálódását. A bevezetett vagy megerősített jelképrendszer az összetartozás tudatát, a közös döntések és cselekvés lehetőségét biztosítja, amelynek hatása hosszú távon is meghatározó. Az 1931 és 1944 között készült magyar filmhíradók a korszak lenyomatát adják, amelyből a nagy elbeszélés mellett számos kisebb történet is kiolvasható. A két világháború közötti filmhíradók gyártása a hazai médiatörténet figyelemre méltó területe, hiszen az ágazat a modern hátterével, a nemzetközi kapcsolatok kiterjedt hálózataival és a felkészült szakembergárdával már korán a kontinens élvonalába került. Mivel a mozgóképek sokszor a befolyásolás eszközüvé váltak,

üzenetüket az utókornak kellő kritikával kell vizsgálnia. Az archív filmhíradók több diszciplína számára is tanulságosak, hiszen a határterületeken és a határhelyzetekben mozgó, értelmezéseket és szándékokat összekapcsoló műfajuk a kultúra összetettségét példázza.

MELLÉKLET

A vizsgált filmhíradók forrása

Filmhíradók Online
<http://filmhiradokonline.hu/>

Hivatkozott filmhírek

- Könyörgő körmenet fegyvereink győzelméért.* Kino-Riport. 1915. május 30.
IV. Károly és Zita királyné koronázási szertartása. 1916. december 30.
A Lenin-fiúk várják a lázadó monitorokat. Vörös Riport 14/2. 1919. július.
A napilapok kirakataiban megjelenő legfrissebb olimpiai eredmények. MH-233/2. 1928. augusztus.
Kiss Ferenc beszél, üdvözlí az első magyar hangos filmhíradót. MVH-398/1. 1931. szeptember.
Halottak napján a Kerepesi temetőben, az irredenta emlékműnél. MVH-402/1. 1931. november.
A József központ modern telefonautomata kapcsolói. MVH-404/3. 1931. november.
Interjú a kormány új minisztereivel, eskütételük után a Várban. MVH-411/2. 1932. január.
Először állnak starthoz Magyarországon a gyorskorcsolyázó nőversenyzők. MVH-416/1. 1932. február.
A Magyar Sí Szövetség országos bajnoki versenyei Mátrabáznál. MVH-416/3. 1932. február.
Egy angol női ökölvívó-iskola órája. MVH-419/5. 1932. március.
Huszonhétmillió kg gabona repült levegőbe Kansas Cityben egy gabonarakárban. MVH-423/5. 1932. március.
Képek a londoni állatkertből. MVH-432/7. 1932. május.
Nyaralnak a párizsi Folies-Bergére görlejei. MVH-438/4. 1932. július.
A Budapest-Bécs útvonalon közlekedő Kandó Kálmán-féle villamos mozdony. MVH-453/5. 1932. október.
A kormányzóné rádiószózat a magyar társadalomhoz a nyomorenyhítő akció támogatására. MVH-455/4. 1932. november.

- A nébány hónap óta nálunk is meghonosodott „yo-yo”.* MVH-458/2. 1932. november.
Élet a tanonc-otthonban. MVH-471/3. 1933. március.
Képek a németországi választásokról. MVH-473/8. 1933. március.
A harmadik birodalom első napjaiból. MVH-474/7. 1933. március.
Az I. honvéd híradó század bemutatja a híradó szolgálat fejlődését ősidőktől napjainkig. MVH-478/2. 1933. április.
A Kormányzó az Országgyűlés tagjainak kíséretében megtekintette a Nemzetközi Vásárt. MVH-482/4. 1933. május.
Garden party a budai Várkertben. MVH-484/3. 1933. május.
A MOVE és a KMAC trianoni túraútja Esztergomba. MVH-499/2. 1933. szeptember.
Olaszország–Magyarország 1:0. MVH-505/3. 1933. október.
A belváros legújabb áruháza az ötemeletes Kristóf-áruház. MVH-506/3. 1933. október.
Repülőlecke Los Angelesben dollárkirályok elkényeztetett lányai számára. MVH-506/6. 1933. október.
Forradalmi kísérlet a női divat terén a celofánból készült ruha. MVH-509/5. 1933. november.
Gömbös Gyula avatta fel az új lakihegyi rádiónagyadó-állomást. MVH-511/4. 1933. december.
A kubai véres napok után. MVH-511/8. 1933. december.
Befejeződött a Nemzetközi Vásár. MVH-534/3. 1934. május.
Nemzetközi háziasszony-verseny Budapesten. MVH-539/2. 1934. június.
Mussolini milánói rádióbeszédében kiáll Magyarország mellett. MVH-556/7. 1934. október.
A Marseille-ben meggyilkolt Sándor király temetése. MVH-557/7. 1934. október.
Jankapuszta a világpolitikában. MVH-563/3. 1934. december.
A székesfővárosi Elektromos Művek karácsonyi főzőbemutatója. MVH-565/1. 1934. december.
Az egyik berlini tornaiskola növendékeinek reggeli gyakorlatai a felbőrkaroló tetőteraszán. MVH-590/6. 1935. június.
Belügyminiszeri rendelet értelmében november 1-től tilos a koldulás. MVH-663/2. 1936. november.
Mussolini milánói beszéde. MVH-663/7. 1936. november.
Hitler beszéde a birodalmi gyűlésen. MVH-676/10. 1937. február.
Magyaros szabású és díszítésű társasági ruhák. MVH-723/1. 1937. december.
Magyaros divat. MVH-816/5. 1939. október.
Magyar divat. MVH-822/6. 1939. november.
Női kalauzok Budapesten. MVH-856/8. 1940. július.
A Lották vezetője. MVH-936/3. 1942. február.
Távházasság. MVH-957/5. 1942. június.
Ha nem harcolsz, dolgozz! MVH-960/7. 1942. július.

- A haditudósítók kiállítása a Vigadóban.* MVH-1002/5. 1943. május.
Kultúrszekrény Tordason a fálusi leventelányok háztartási kiképzésére. MVH-1006/1. 1943. június.
A posta időtartam-korlátozó készülékeket szerelt fel. MVH-1038/4. (1944. január)
Megkezdődött az atlétikai évad. MVH-1041/3. 1944. február.
Vitamintartalmú cukorkák készülnek honvédeink számára. MVH-1042/5. 1944. február.
Tábori csomagok honvédeinknek. MVH-1043/5. 1944. február.
Első magyar–német kívánsághangverseny a Művelődés Házában. MVH-1053/2. 1944. április.
Edénycsere-akció. MVH-1056/4. 1944. május.
Megkezdődött a Magyar Könyv ünnepe. MVH-1059/1. 1944. június.
Megkezdtek a zsidó irodalmi termékek megsemmisítését. MVH-1062/2. 1944. június.
Egyéni női tornászajnokság a Postás Sportegyesületben. MVH-1083/3. 1944. december.
Díszelőadáson mutatták be a mártír Horst Wesselről készült filmet. Hungarista Híradó 1. 1944. november.
Hadifoglyok vonulnak Budapesten. MVH-1078/5. 1944. november.

Források

- Nagybányai vitéz Horthy Miklós, Magyarország kormányzója, magyarul és angolul megszólalt a hangosfilmen... = *Filmkultura*, III. évf. 1. sz., 1930. január 1., 1–2.
A film múzeum. = *Filmkultura*, III. évf. 10. sz., 1930. okt. 1., 8.
A magyar filmmúzeum megalakulása. = *Filmkultura*, III. évf. 12. sz., 1930. dec. 1., 2–3.
A magyar filmtéchnika legújabb alkotása: a Magyar Film Iroda új modern műterme és filmlaboratóriuma. = *Filmkultura*, VI. évf., 7–8. sz., 1933. július–augusztus, 20–21.
A magyar képes hírszolgálat fejlődése. Emlékezés az 500. Magyar Filmhíradó megjelenése alkalmából. = *Filmkultura*, VI. évf. 10. sz., 1933. október 1., 12–13.
Nemzetközi filmújságíró nagygyűlés Berlinben. = *Filmkultura*, IX. évf. 2. sz., 1936. február 1., 25.
Párizs. A film útja a Párizsi Világkiállításon 1900–1937. = *Filmkultura*, X. évf. 8. sz., 1937. augusztus 1., 2–4.
A „Magyar Híradó” technikai újítása. = *Magyar Film*, I. évf. 45. sz., 1939. december 23. 27.
Bravó Filmhíradó! = *Magyar Film*, I. évf. 1. sz., 1939. február 18., 11.
Kárpátalja és a Híradó. = *Magyar Film*, I. évf. 8. sz., 1939. április 8., 8.
Megnyílt a Híradó Filmszínház. = *Magyar Film*, I. évf. 43. sz., 1939. december 9., 2–3.
Válasz a Moziegyesületnek. = *Magyar Film*, I. évf. 9. sz., 1939. április 15., 4–5.

- Történelem – film. = *Magyar Film*, I. évf. 41. sz., 1939. november 25., 1.
 Magyar vonatkozású felvételek az UFA világhíradókban. = *UFA Hírek*, II. évf. 10. sz., 1941. december 15.
 Ady Endre (1907): Csirkefogás a mozi számára. = *Budapesti Napló*, 1907. szeptember 14. = Kenedi János szerk. (1971): *Írók a moziban*. Bp., Magvető, 255–256.
 Badár István (1936): A magyar híradó. = *Tükör*, 1936. február, 136–137.
 Bánáss József (1939): Film és honvédség. = *Magyar Film*, I. évf. 18. sz., 1939. június 17., 10–13.
 báró Wlassics Gyula (1940): A filmalkotás felelőssége. = *Magyar Film*, II. évf. 51. sz., 1940. december 21., 2.
 Castiglione Henrik – Székely Sándor szerk. (1941): *Filmllexikon*. Mercantil, Bp.
 Csontó Menyhért (1943): Mozi a tűzvonalban. = *Magyar Film*, V. évf. 5. sz., 1943. február 3., 5–6.
 Fekete Ferenc (1938): Mit tanulunk a filmhíradótól? = *Filmkultura*, XI. évf. 1. sz., 1938. január 1. 36–37.
 Dr. Gábor Jenő (1934): Erdélyi, felvidéki és bácskai filmhíradókat a revízió érdekében. = *Filmkultura*, VII. évf. 1. sz., 1934. január 1., 14–15.
 Grieving, Hermann (1930): A beszélő újság. = *Filmkultura*, III. évf. 10. sz., 1930. október 1., 12.
 Gró Lajos (1927): A filmhíradó. = *Korunk*, 1927. november http://epa.oszk.hu/00400/00458/00217/korunk_EPA00458_1927_011_4447.html (utolsó letöltés: 2015.09.15.)
 Gyimesy Kásás Ernő (1943a): A magyar híradófilm diadalútja. = *Magyar Film*, V. évf. 5. sz., 1943. február 3., 5–8.
 Gyimesy Kásás Ernő (1943b): Haditudósítók kiállítása a Vigadóban. = *Magyar Film*, V. évf. 19. sz., 1943. május 12., 3–4.
 Karbán József (1941): Mind hősök ők... = *Magyar Film*, III. évf. 2. sz., 1941. január 11., 11.
 Kozma Miklós (1939a): Nyilatkozat a magyar filmgyártásról, a híradóról és a szakmai eseményekről. = *Filmújság*, 1933. július 8. = Kozma Miklós (1939): *Cikkek, nyilatkozatok 1921–1939*. A szerző kiadása, Bp., 106–111.
 Kozma Miklós (1939b): A Népszövetség a Magyar Távirati Iroda útján értesült Németország kilépéséről. A nemzetközi irodák szerepe a diplomáciában. *Nemzeti Újság*, 1933. december 24., karácsonyi szám. = Kozma Miklós (1939): *Cikkek, nyilatkozatok 1921–1939*. A szerző kiadása, Bp., 122–130.
 Kozma Miklós (1939c): Nyilatkozat a kisantanttal vívott genfi sajtóháborúról és a magyar hírszolgálat feladatairól. *Új Magyarország*, 1935. január 6. = Kozma Miklós (1939): *Cikkek, nyilatkozatok 1921–1939*. A szerző kiadása, Bp., 152–153.

- Kozma Miklós (1940a): Vezetői értekezlet. 1940. március 16. = Kozma Miklós (1940): *Beszédek, cikkek, előadások 1935–1940*. A szerző kiadása, Bp., 205–216.
 Kozma Miklós (1940b): Nemzetközi hírszolgálat. Előadás a Közigazgatási Továbbképző Tanfolyamon. 1940. április 27. = Kozma Miklós (1940): *Beszédek, cikkek, előadások 1935–1940*. A szerző kiadása, Bp., 227–245.
 Kozma Miklós (1940c): Beszéd a Magyar Távirati Iroda, a Rádió és vállalatainak vezetői értekezletén. 1940. szeptember 12. = Kozma Miklós (1940): *Beszédek, cikkek, előadások 1935–1940*. A szerző kiadása, Bp., 276–277.
 Kozma Miklós (1940d): Vezetői értekezlet. 1940. június 18. = Kozma Miklós (1940): *Beszédek, cikkek, előadások 1935–1940*. A szerző kiadása, Bp., 257–266.
 Lajta Andor (1936): A VI. Nemzetközi Filmújságíró Kongresszus Rómában. = *Filmkultura*, IX. évf. 5. sz., 1936. május 1., 4–6.
 Lajta Andor (1942): *A tízéves magyar hangosfilm 1931–1941*. A szerző kiadása, Bp.
 Morvay Pál (1933): A magyar híradó problémája és számszerű megvilágítása. = *Filmkultura*, VI. évf. 12. sz., 1933. dec. 1., 3–4.
 Morvay Pál (1936): Figyelmeztetés! = *Filmkultura*, IX. évf. 3. sz., 1936. március 1. 23.
 Neugröschel Endre, dr. (1935): Két kérdés a film-szerzői jog problémaköréből. = *Filmkultura*, VIII. évf. 5. sz., 1935. május 1. 20–22.
 Pfaunder, Hermann, dr. (1936): Hogyan készül az osztrák filmhíradó? = *Filmkultura*, IX. évf. 5. sz., 1936. máj. 1., 10–11.
 Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni (2014): *Napló 1935–1946. II. (1941–1946)*. Jaffa, Bp.
 Siklóssy László (1937): Mozi Budán 1790-ben. = *Képes Vasárnap*, 1937. június 13. http://www.fszek.hu/kivagatok/kivagatok/mozi_film_791_45/791-45-0001.html (utolsó letöltés: 2015.03.24.)
 Somkuti István (1935a): Egy filmriporter naplója. = *Filmkultura*, VIII. évf. 2. sz., 1935. február 1., 12.
 Somkuti István (1935b): Egy filmriporter naplója. = *Filmkultura*, VIII. évf. 10. sz., 1935. okt. 1., 16.
 Somkuti István (1935c): Egy filmriporter naplója. = *Filmkultura*, VIII. évf. 11. sz., 1935. nov. 1., 14.
 Somkuti István (1935d): Egy filmriporter naplója. = *Filmkultura*, VIII. évf. 12. sz., 1935. december 1., 10.
 Somkuti István (1943): Kötéltávtól a filmújságig. = *Magyar Film*, V. évf. 24. sz., 1943. június 16., 2–3.
 Váczi Dezső (1938): Horthy Miklós, a film barátja. = *Filmkultura*, 1938. 7. sz., 2.
 Váczi Dezső (1940): Megnyílt a második híradómozi. = *Magyar Film*, II. évf. 41. sz., 1940. október 12., 2–3.
 Vitéz Csikós Jenő (1941): *A másik front. A szellemi harc módszerei és fegyverei*. Singer és Wolfner, Bp.

Vitéz Morvay Pál: A Magyar Híradó fejlődése. = *Magyar Film*, II. évf. 42. sz., 1940. október 19., 9.

MNL OL K 159 – Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság, Általános iratok.

MNL OL K 429 – Kozma Miklós elnök-igazgató iratai.

MNL OL K 675 – A Magyar Film Iroda Rt. iratai.

Felhasznált irodalom

Aczél Petra (2009): Meggyőző kommunikáció. A tervezés, az üzenet, a kód és a hatás retorikája. = Simigné Fenyő Sarolta (szerk.): *A meggyőzéstől a manipulációig*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 15–29.

Andok Mónika (2013): *A hírek története*. L'Harmattan, Bp.

Andok Mónika (szerk.): Tanulmányok a médiatudományok köréből. A médiahír mint rítus. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis*, Nova Series Tom. XXXIV. Sectio Scientiarum, Eger, 2017, EKF.

Arisztotelész (1982): *Rétorika*. Gondolat, Bp.

Auerbach, Jonathan – Castronovo, Russ szerk. (2014): *The Oxford Handbook of Propaganda Studies*. Oxford University Press, Oxford – New York.

Ball, Terence – Bellamy, Richard szerk. (2006): *The Cambridge History of Political Thought*. Cambridge University Press, Cambridge.

Balogh Gyöngyi (2003): *Filmtörténetírás filmek nélkül. Új szerzemények, új restaurálások és a magyar filmtörténetírás* = Filmkultúra Online 2003. <http://www.filmkultura.hu/regi/2003/articles/essays/filmtortiras.hu.html#rabmadar> (utolsó letöltés: 2015.01.10.)

Barkóczi Janka (2015): Hölgyképek, avagy a Magyar Világhíradók nőábrázolása 1931–1941 között. = Karlovitz János Tibor (szerk.): *Fejlődő jogrendszer és gazdasági környezet a változó társadalomban*. International Research Institute, Komárom, 377–382.

Barkóczi Janka (2017): Hírek múlt időben: Emlékezetpolitika a Magyar Világhíradókban = *Korall*, XVII. évf. 65. sz., 21–35.

Bokor László (1970): *A háborús propaganda szerepe a második világháború alatt (különös tekintettel a filmpropagandára)*. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Bp., Kandidátusi értekezés.

Bokor László (1984): Mozihíradó a tévé korszakában. Konfrontáció vagy békés együttélés? = *Jel-Kép*, 1984. 3. sz., 40–45.

Borsos Árpád (2009): *A mozi mint innováció magyarországi elterjedése, a hálózati alakulásának földrajzi jellemzői napjainkig*. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola.

Carey, James W. (2003): A kommunikáció kulturális megközelítése. = Kondor Zsuzsanna – Fábri György (szerk.): *Az információs társadalom és kommunikációtechnológia elméleti és kulcsfogalmai*. Századvég, Bp.

Carey, James W. (2009): *Communication as Culture, Revised Edition: Essays on Media and Society*. Routledge. New York.

Casetti, Francesco (1998): *Filmelméletek 1945–1990*. Osiris, Bp.

Cull, Nicholas J. – Culbert, David – Welch, David eds. (2003): *Propaganda and Mass Persuasion. A Historical Encyclopedia, 1500 to the Present*. ABC-CLIO Inc, Santa Barbara, California, Denver, Colorado, Oxford, England.

Császai Lajos (2002): *A média rítusai: A kommunikáció neodurkheimi elmélete*. Osiris – MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Bp.

Dulac, Germaine: 3 Articles. Siân Reynolds ford. <http://tlweb.latrobe.edu.au/humanities/screeningthepast/classics/clo301/gdcl12a.htm> (utolsó letöltés: 2016.09.01.)

Ellul, Jaques (1972): *Propaganda. The Formation of Men's Attitudes*. Vintage House, New York.

Erbaggio, Pierluigi (2013): Istituto Nazionale Luce: A National Company with an International Reach. = Bertellini, Giorgio (szerk.) *Italian Silent Cinema: A Reader*. London, 222–231.

Farkas Attila (2014): *A politikai manipuláció. Egy elmélet kifejtése és történetének jellemzői*. Kézirat.

Fekete Bálint (2014): A Horthy-kori filmhíradók kutatása és használata az oktatásban. = *Médiakutató*, XV. évf. 2014/tél, 13–23.

Fielding, Raymond (1972): *The American Newsreel. 1911–1967*. University Of Oklahoma Press, Norman, Oklahoma.

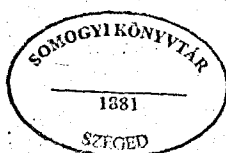
Gerbner, George (2003): Kulturális mutatók. = Horányi Özséb szerk.: *Kommunikáció. I–II*. Bp., Typotex, 277–287. (Gerbner Technology, Society and Symbols: the Need for Cultural Indicators című előadásának részlete, amely az 1972. március 23–25. között megtartott International Symposium on Communication – Technology, Impact and Policy című szimpóziumon hangzott el.)

Gorda Éva (2012): *A magyar haditudósítás az első és második világháborúban*. Doktori (PhD) értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Bp.

- Gyürey Vera – Kurutz Márton – Veress József (2009): *A Filmarchívum. A Magyar Nemzeti Filmarchívum története a kezdetektől napjainkig*. Magyar Nemzeti Filmarchívum, Bp.
- Hámori Péter (1997): Kísérlet egy „Propagandaminisztérium” létrehozására Magyarországon. A Miniszterelnökség V. Társadalompolitikai Osztályának története (1938–1941). = *Századok*, CXXXI. évf. (1997) 2. sz., 358–382.
- Hoffmann, Hilmar (1996): *The Triumph of Propaganda. Film and National Socialism, 1933–1945*. Berghahn Books, Providence, Oxford.
- Homoródi József – Sallay Gergely szerk. (1965): *A híradó és dokumentumfilm problémái*. Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, Bp.
- Jowett, Garth S. – O'Donnell, Victoria J. (2012): *Propaganda and Persuasion*. SAGE Publications, Los Angeles – London – New-Delhi – Singapore – Washington.
- Horányi Attila (1999): Kép a képről. = Béres István – Horányi Özséb szerk.: *Társadalmi kommunikáció*. Osiris, Bp., 178–187.
- Kiss Balázs (2006): Missziótól marketingig. Fejezetek a propaganda elmélet-történetéből. = *Médiakutató*, 2006/tavaszi. http://mediakutato.hu/cikk/2006_01_tavaszi/01_missziotol_marketingig/ (utolsó letöltés: 2016.02.20.)
- Klemperer, Victor (1984): *A Harmadik Birodalom nyelve*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Bp.
- Kotroczó Róbert (2001): A nemzet hírfőnöke. Kozma Miklós hírelvei 1920–1942. = Csermely Ákos – Sükösd Miklós szerk.: *A hír értékei. Etika és professzionizmus a mai magyar médiában*. Média Hungária, Bp. 93–103.
- Kőhádi Zsolt (1996): *Tovamozduló ember tovamozduló világban. A magyar némafilm 1896–1931 között*. Magyar Filmintézet, Bp.
- Kőhádi Zsolt (2008): A mozgás halandó bája. = *Zempléni múzsa*, VIII. évf. 2008. 1. sz., 45–51.
- Kracauer, Siegfried (1991): *Caligaritól Hitlerig. A német film pszichológiai története*. Magyar Filmintézet, Bp.
- Krasznai Zoltán (2012): *Földrajztudomány, oktatás és propaganda. A nemzeti terület reprezentációja a két világháború közötti Magyarországon*. Publikon, Pécs.
- Kreimeie, Klaus (1999): *The Ufa Story: A History of Germany's Greatest Film Company, 1918–1945*. The University Of California Press, Berkeley – Los Angeles – London.
- Kurutz Márton (2001): Budapesti helyszíntár. Budapest a híradó- és dokumentumfilmek tükrében, a kezdetektől 1945-ig. *Budapesti negyed*, IX. évf. 2001. 1. sz., 19–45.
- Lajta Andor (1956?): *A magyar film története. I–IV*. Magyar Nemzeti Filmarchívum Könyvtára, Bp., Kézirat.

- Lasswell, Harold (2000): A hatalom nyelve. = Szabó Márton – Kiss Balázs – Boda Zsolt szerk.: *Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- Magyar Bálint (2003): *A magyar némafilm története*. Új Palatinus Könyvesház Kft., Bp.
- McQuail, Denis (2003): *A tömegkommunikáció elmélete*. Osiris, Bp.
- Megyer Tibor (1973): *A magyar filmhíradó és annak fejlődése egy operatőr szémszögéből és saját élményei alapján. (1923–1961)*. Magyar Nemzeti Filmarchívum Könyvtára, Bp., Kézirat.
- Molnár István (1972): *Film és állambatalom Magyarországon 1900–1945. I–II*. Magyar Nemzeti Filmarchívum Könyvtára, Bp., Kézirat.
- Molnár István (1983): Adalékok a hazai filmpropaganda történetéhez (1895–1945). = *Módszertani Füzetek. Agitáció, Oktatás, Szemléltetés*. 1983/4.
- Molnár István (1985): Részletek a hazai filmkrónika krónikájából. = *Jel-Kép*, 1985. 3. sz., 119–125.
- Mudrák József – Deák Tamás szerk. (2006): *Magyar hangosfilm lexikon 1931–1944*. Attraktor, Bp.
- Nemeskürty István (1961): *A mozgóképtől a filmművészetig: a magyar filmesztétika története: 1907–1930*. Magvető, Bp.
- Nemeskürty István (1965): *A meseautó utasai: a magyar filmesztétika története: 1930–1948*. Magvető, Bp.
- Nemeskürty István (1983): *A képpé varázsolt idő*. Magvető, Bp.
- Ormos Mária (2000): Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós: pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941). PolgART, Bp.
- Pálffy Lajos (2014a): Ölni, Isten segítségével. = *Mandarchiv.hu*. 2014. http://mandarchiv.hu/cikk/2856/Olni_Isten_segitsegevel (utolsó letöltés: 2015.09.13.)
- Pálffy Lajos (2014b): Nagy volt rá a magyar korona. = *Mandarchiv.hu*. 2014. http://mandarchiv.hu/cikk/2895/Nagy_volt_ra_a_magyar_korona (utolsó letöltés: 2015.09.13.)
- Perjési Zsuzsa (2001): Vörös Riportok. = *Filmkultura.hu*. 2001. <http://www.filmkultura.hu/regi/2001/articles/essays/perjesi.hu.html> (utolsó letöltés: 2015.09.27.)
- Pirityi Sándor (1996): *A nemzeti hírügynökség története 1880–1996*. MTI, Bp.
- Romsics Ignác (2005): *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Bp., harmadik, javított és bővített kiadás.
- Sallay Gergely (2008): *A Magyar Királyi Honvédség és a leventemozgalmak jelvényei, 1938–1945*. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar.
- Sándor Tibor (1992): *Órségváltás: a magyar film és a szélsőjobboldal a harmincas-negyvenes években: tanulmányok, dokumentumok*. Magyar Filmarchívum, Bp.
- Sándor Tibor (1997): *Órségváltás után. Zsidókérdés és filmpolitika 1934–1944*. Magyar Filmarchívum, Bp.

- Sipos Balázs (2009): A nőkérdés a Horthy-korszakban. = *Rubicon*, 2009. 4. sz. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_nokerdes_a_horthy_korszakban/ (utolsó letöltés: 2015.03.26.)
- Sipos Balázs (2010): Az első világháború médiahatásai. = *Médiakutató*, XI. évf. 2010/ tavasz, 103–108.
- Sipos Balázs (2011): *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban – Politika- és társadalom-történeti vázlat*. Argumentum, Bp.
- Sipos Balázs (2013): Hogyan kerül(t) a jelentés a moziba? Amerika-képek és értelmezések a Horthy-korban. = *Médiakutató*, XIV. évf. 2013/tavasz. 21–40.
- Sipos Balázs (2014): Modern amerikai lány, új nő és magyar asszony a Horthy-korban. Egy nőtörténeti szempontú médiatörténeti vizsgálat. = *Századok*, CXLVIII. évf. (2014) 1. sz., 3–34.
- Szabó Miklós (1983): Csak bírói vizsgálat esetén bontható fel... („Urának hű szolgája”) = *Jel-Kép*, 1983. 4. sz., 118–125.
- Szabó Sóki László (2009): A magyar oktatófilm története a kezdetektől 1931-ig. = *Magyar Pedagógia*, 109. évf. (2009) 1. sz., 29–47.
- Szücs György (1985): Filmhíradó, történelem, propaganda. = *Filmkultúra*, 1985. 9. sz., 17–20.
- Thompson, Kristin – Bordwell, David (2007): *A film története*. Palatinus, Bp.
- Turbucz Dávid (2010): Vezérkultusz és nyilvánosság. = *Médiakutató*, XI. évf. 2010/nyár. http://www.mediakutato.hu/cikk/2010_02_nyar/08_horthy_miklos_husz_eves_evfordulo (utolsó letöltés: 2015.01.05)
- Turbucz Dávid (2011): *Horthy Miklós*. Napvilág, Bp.
- Turbucz Dávid (2015): *A Horthy-kultusz 1919–1944*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.
- Ungváry Krisztián (2013): *A Horthy-rendszer mérlege: diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon, 1919–1944*. Jelenkor, Bp.
- Welch, David (2001): *Propaganda and the German Cinema. 1933–1945*. I. B. Tauris. London – New York.
- Welch, David (2002): *The Third Reich. Politics and Propaganda*. Routledge, London – New York.
- Zalán Vince (1983): *Fejezetek a dokumentumfilm történetéből*. Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, Bp.
- Záhonyi-Ábel Márk (2012): Filmcenzúra Magyarországon a Horthy-korszak első évtizedében. = *Médiakutató*, XIII. évf. 2012/2. nyár. http://www.mediakutato.hu/cikk/2012_02_nyar/12_filmcenzura_magyarorszagon (utolsó letöltés: 2015.03.05)

A kiadásért felel Gyenes Ádám.

A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
harmattan@harmattan.hu
webshop.harmattan.hu

Korrekter: Kallai Milos.

A borítótér Kára László munkája.

Tördelés: Kovácsné Daróczy Annamária.

Nyomdai munkák: Stanctech Kft., felelős vezető: Hermann Nikolett.

A híradóműfaj kutatása a történettudomány, a kommunikációelmélet és az esztétika határterületén helyezkedik el, és számos résztemára bontható. A filmhíradó a két világháború közötti Magyarország új tömegkommunikációs eszköze, amely nem csak az információközlés, de a befolyásolás lehetőségeit is kibővíti, mert a szerkesztők – az események dokumentálásán túl – a közönség identitásának formálására is törekednek. A kötet bemutatja a hazai filmhíradók fejlődésének kezdeteit, az 1931–1944 között *Magyar Világhíradó* címmel forgalmazott mozgóképek intézményi hátterét, formai és tartalmi sajátosságait – jelezve ezzel a korabeli médiatörténet néhány fontos állomását.

Barkóczy Janka (1983) filmkritikus, filmesztéta. Doktori tanulmányait a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskolájában folytatja a magyar filmhíradók és a politikai kommunikáció témájában. Írásai rendszeresen jelennek meg hazai és külföldi kiadványokban. Kutatási területe a vizuális propaganda, valamint a mozgóképek és a történelem viszonya.

2390 Ft

ISBN 978-963-414-164-8

9 789634 141648